

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Κ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. ΦΙΛ. ΠΕΡΙΔΗΣ, MANSFIELD, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ,
Κ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ, ΔΗΜ. ΣΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, Τ. ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. ΣΑΝΤΗΣ,
Μ. ΠΑΣΙΑΡΔΗΣ, Π. ΚΡΙΝΑΙΟΣ, ΡΟΚΚΟ, ΕΙΡ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ—ΑΔΑΜΙΔΟΥ,
Τ. ΠΕΤΡΗΣ, Ρ. ΛΟΪ-ΖΙΔΗΣ, Γ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΣ, J. GAËST, Ν. ΟΡΦΑΝΙΔΗΣ,
Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ, ΙΑΚ. ΚΥΘΡΕΩΤΗΣ

179-180

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Πνευματική Όμάδα: ΦΡΙΞΟΣ ΒΡΑΧΑΣ, Κ. ΜΟΝΤΗΣ, ΤΑΚΗΣ ΦΥΛΑΚΤΟΥ.

Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Υπεύθυνος: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΙΕ'

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ — ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ 1975

ΑΡ. 179—180

ΠΑΡΑΘΑΛΑΣΣΙΟ

Νά μὴν κουνιέται οὔτε ἓνα φύλλο σὲ προχωρη-
μένον Αὐγούστο,

κι' ὅμως ὁ καιρὸς νᾶχει σημάνει
τὴ λήξη κάθε προσθεσμίας.

Σὰ νὰ γυρίζεις καὶ νὰ βλέπεις πρὸς τὸν τοῖχο.

Τξιτζίκια στὶς συκιὲς τὸ μεσημέρι,
μόνη γεύση ἀρμυρὴ ἀπὸ καλοκαίρι.

Κι' ὕστερα πιά, νᾶχει περάσει
τὸ ἀπόγεμα' νᾶχει σκοτεινιάσει.

Κουτὰ νὰ σὲ κοιτάζει τὸ φεγγάρι
μέσα σὲ μιὰ ἄπνοιαν ἀποσπινκτική,
μὲ σύζυγο καὶ μὲ οἰκογένεια
κι' ἄλλους ἀστὸς πού τρῶνε στὰ παραθα-
λάσσια κέντρα.

ΝΥΧΤΕΡΙΝΟ

Ἀπόψε πῶς νὰ κλείσεις μάτι,
μ' αὐτὸ τὸ πῆγαιν' - ἔλα κάτω ἀπ' τὸ μαξιλάρι σου.
Σὰν τότε πού σὲ κοίμιζε μ' ἔνστικτη φρίκη
καὶ κάποτε σὰν ποδοβολητό.

Ἡ ὀρχήστρα μ' ὅλα τὰ κρουστά, μὲ τὰ πνευστὰ καὶ
τὰ ἔγχορδα.

Σ' ἐξουσιάζει ὁ φίθυρος κι' ὁ βόγγος,
ξεβράζοντας τὸ στοιχειωμένο κόσμο σου.
Ποῦ νὰ σταθεῖς καὶ νὰ ἦν ἂν ικρύσεις
μέσα στὴ νύχτα, ἀπέραντη, ὠκεάνια!

Σοῦχει χαλάσει ἡ γεύση. Καὶ γι' αὐτὸ
σὲ θανατώνει ἀπόψε ἡ θάλασσα.

ΚΩΣΤΑΣ ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΟΣΚΑΡΤΕΡΙΑ

(διήγημα)

Με την αγκλίτσα του άντιστύλι κάτω από την άριστερή του μασχάλη, ο γέρο Ζένιος ο βόσκος στεκότανε και παρακολουθούσε το παιδί, που άνηφόριζε την πλαγιά τρέχοντας.

Ο σκύλος, πλάι του, κοίταγε μιά κατά το παιδί, μιά τὸ βόσκῳ, σὰ νὰ γύρευε ἐξήγηση γιὰ τὴν ἀσυνήθιστη ἐτούτη παρουσία. Ἦτανε δὲ κι ἀπὸ τὰ πρὶν ἀλαφιασμένο, τὸ ζῶο, μὲ τὰ τόσα ἀσυνήθιστα, πού γινότανε σήμερα: τίς βροντές, πρωτάκουστες κατακαλόκαιρα μὲ τέτοιο πεντακάθαρο οὐρανό, τ' ἀνεξήγητα κρυσταλλίσματα πού ξεπηθούσανε ξανὰ καὶ ξανὰ ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ Πενταδάχτυλου, τὰ βουερά ὄρνια πού σκίζαν ἀλύπητα τὸν οὐρανό, τὴ χλαλοῇ πού ἀρχίγνησε ν' ἀκούγεται ἀπ' τὸ χωριὸ καὶ τώρα τὸ παιδί νὰ τρέχει μὲς σ' ἀπομεσήμερο, πού θὰ ἔπρεπε νὰ ἴναι ἤσυχια τὰ πάντα καὶ νυσταγμένα. Καὶ μὴ μπορώντας ἄλλο νὰ βαστάξει, σήκωσε τὸ κεφάλι του, τέντωσε τὸ λαιμὸ του κι ἔβγαλε ἓνα οὐρλιαχτό.

«Ὅσσοι!», πρόσταξε ὁ βόσκος.

Ὁ σκύλος κατσούφιασε, ἔπεσε μπρούμυτα, ἔχωσε τὸ μουσοῦδι του ἀνάμεσα στὰ μπροστινὰ του πόδια καὶ κοίταγε, μὲ λοξὲς ματιές, τὸν ἀφέντη του.

«Παππού!... παππού!», φώναξε τὸ παιδί, πρὶν ἀκόμα φτάσει.

Ὁ σκύλος κούνησε τὴν οὐρὰ του σαρώνοντας τὸ χῶμα, λὲς καὶ στὴ γνωστὴ του ἐτούτη φωνὴ νογῆθηκε καλὸ σημάδι.

«Τί νὰι μωρέ!», ρώτηξε ὁ γέρος.

Τὸ παιδί στεκότανε τώρα μπροστὰ του.

«Φεύγουνε, παππού... φεύγουνε... ὄλο τὸ χωριό. Ὁ θεὸς Πιέρος ἤρτε μὲ τ' ἀδοκίμητο νὰ μὰς πάρει κι ἐμᾶς... ἢ μὰνα εἶπε νὰ ῥτεις... περιμένουνε... πρὶν φτάσουνε, λέει, οἱ Τούρκοι...», εἶπε λαχανιαστὰ τὸ παιδί καὶ δάλθηκε νὰ παῖξει μὲ τὸ σκύλο, πού ἔχε σηκωθεί.

Ὁ γέρος ἔμεινε νὰ κοιτάει κατὰ τὸ χωριό. Παιδεύτανε νὰ δάλει μὲ τὴ σκέψη του κάποια σειρά, νὰ βρεῖ κάποια λογικὴ σὲ τούτα δια, μὰ δὲ μπορούσε. Στράφηκε καὶ κοίταξε τὸ κοπάδι του. Σαράντα προβατίνες, σταλισμένες διες μονότοπα, σκυρτές κάτω ἀπ' τὴν κάψα, μὲ τὰ μου-

σοῦδια τους ν' ἀγγίζουσε τὴ γῆς, κι ἓνας στρυφοκέρατος κριάρος.

«Ἐγὼ θὰ μείνω ὄω», εἶπε δίχως νὰ σιγκώσει τὸ βλέμμα του ἀπ' τὸ κοπάδι.

«Θὰ ῥτουν οἱ Τούρκοι, παππού», ἔκανε τὸ παιδί.

«Ἐ!... Καί!...», εἶπε ὁ γέρος, μὰ δὲν ἦτανε σίγουρος. Μέσα στὰ φρένα του ἡ λέξη Τούρκος σήμαινε τώρα κάτι ἄλλο ἀπὸ τοὺς Τούρκους συχωριανούς του, κάτι πού ἔρχονταν ἀπὸ πολὺ μακριά, φορτωμένο σκοτεινούς κι ἀξεδιάλυτους τρόμους.

«Σάματις τοὺς πειράξαμε τοὺς Τούρκους!», πρόσθεσε γιὰ νὰ καθησυχάσει τὸν ἑαυτὸ του.

Στράφηκε κι ἀπίθωσε τὴ χέρα του πάνω στὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ.

«Ἄντε, πήγαινε τώρα», τοῦ ἔπε, «θὰ σὲ περιμένουν. Πῆς τους ἐγὼ θὰ μείνω. Ποῦ νὰ τ' ἀφήσω ἐτούτα τὰ ζωντανά; Καὶ γιὰτὶ νὰ μὲ δλάφουν οἱ Τούρκοι;... Ἐσοεῖς πηγαίνετε κι ὁ θεὸς μαζί σας».

Τὸ παιδί ροβόλησε κατὰ τὸ χωριό. Ὁ σκύλος ἔτρεξε ἓνα διάστημα ξοπίσω του καὶ στράφηκε γιὰ νὰ πάρει ξανὰ τὴν πρωτινὴ του θέση. Ὅμως σὲ λίγο τινάχτηκε ἀπάνω, ὄρθωσε τὸ τρίχωμά του κι ἀρχίνησε νὰ γρυλίζει κοιτάζοντας πέρα κατὰ τὴν ἀντικρυνὴ θουνοπλαγιά, δπου κάτι σερνάμενα τέρατα ροβολούσανε κατὰ τὸ χωριὸ μὲ μεγάλη χλαπαταγὴ, σηκώνοντας οὐνεφα σκόνη.

Ὁ γέρο βόσκος ἔβαλε μιὰ κραυγὴ-σύνθημα, στριφογύρισε τὴν ἀγκλίτσα του καὶ κίνησε πρόωρα γιὰ τὴ μάντρα του σαλαγώντας, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ σκύλου, τὸ ἀπρόθυμο κοπάδι.

Τὸ ἔφερα πίσω ἀπὸ τὸ πλάτωμα, τὸ κατέβασε στὸ ξεροφάραγο καὶ τ' ἀφήσε λαγιασμένο ἐκεῖ δὲ νὰ βόσκει ὅσο νὰ ῥτεῖ τὸ δεῖλι γιὰ νὰ μαντρίσει. Ἡ μάντρα του δρῖσκονταν στὸν ἄλλον ὄχτο' λίγο πιὸ πέρα ἦτανε κι ἡ μάντρα τοῦ Χαλήλη.

Κάθισε καταγῆς. Ὁ νοῦς του ἀνεμόδερνε μέσα σ' ἓνα πέλαγο ἀπορίας. Κι ἔνωθε ν' ἀνεμόδερνε στὸ ἴδιο πέλαγο, μαζί του καὶ μέσα του, σὰ νὰ ἔτανε μέρος ἀνάποσπαστο τοῦ ἑαυτοῦ

του, δλος έτοϋτος ο ήμερος τόπος, ο τόπος του — ο έαυτός του.

Ο ήλιος έγερνε να βασυλέφει όταν τον έβγαλαν από τη συλλογή του τα κουδουνίσματα του κοπαδιού του Χαλήλη, που έρχονταν.

Σηκώθηκε. Τώρα ήταν ήσυχία. Όλα φαίνονταν ειρηνικά. Τίποτα δέν ξεχώριζε έτούτο το καλοσυνάτο θείλι από τα τόσα και τόσα άλλα. Ο Ζένιος γαλήνεψε. Σά να 'ταν ένα κακό όνειρο και πέρασε.

Σε λίγο τα κουδουνίσματα του δικού του κοπαδιού άποσπρίνονταν σε κείνα του κοπαδιού του Χαλήλη για να συνθέσουν την πνάρχαρια και πάντα νέα μελωδία του κυπραϊτικού σπερνοϋ.

Το καλοκαίρι, που μάντριζαν έδω άφηλά στα ριζά της βουνοσειράς, ο Ζένιος κι ο Χαλήλης ήτανε σύμφωνοι κάθε φορά που ο ένας πήγαινε να περάσει τη νύχτα στο χωριό να μένει ο άλλος μόνος φύλακας στις δυο γειτονικές μάντρες.

Απόψε άποφάσιζε να πάει στο χωριό ο Χαλήλης.

«Έσύ καλύτερα να μείνεις έδω πάνω», είπε του Ζένιου, «δσο να πάω να δω τί γίνεται. Θα σου στείλω το γιό μου τον Ναήμη να σου πει τα μαντάτα και να σου φέρει και φωμί».

«Έχω φωμί».

«Καλό κακού θα σου στείλω», είπε ο Χαλήλης. Φαινόταν άνήσυχος.

Ο Ναήμης ήρτε άργά τη νύχτα. Δέν έφερε φωμί, μόνο:

«Μ' έστειλε ο κύρης μου να σου πω να μην έθγεις στη θσοκή πριχού να 'ρπει και κείνος», είπε βιαστικά κι έφυγε.

Ο Ζένιος πρόσεξε πώς και σαν ήρτε και τώρα που 'φυγε τα βήματά του μόλις που ακούγονταν. Πήγαινε, δηλαδή, με μεγάλη προφύλαξη.

Κοντά την αδηγή γύρισε ο Χαλήλης, βαρύθυμος, να φέρει φωμί και τα μαντάτα: Ο τούρκικος στρατός μπήκε στο χωριό, οι χριστιανοί πρόλαβαν και φύγανε, έξδν ο γέρο Χριστόφας, που 'μεινε γιατί έχει τη γριά του άρρωστη στο στρώμα.

Κάθισαν οι δυο τους στο πεζούλι. Ο Χαλήλης έμεινε κάμποσην ώρα σκυφτός κι άμίλητος, να ρουφά και να ξεφυσάει με δύναμη τον καπνό του τσιγάρου του. Ύστερα άπλωσε το χέρι του και τ' άπθωσε πάνω στο γόνατο του Ζένιου.

«Έσύ να μείνεις έδω πάνω», του 'πε. «Οι δικοί σου φύγανε... Και να θσοχάμε μαζί».

Έμεινε πάλε σκυφτός για λίγο και πρόσθεσε: «Κουρσέθουνε τα σπίτια σας οι άφοβοί του θεοϋ».

Πέρασαν τρεις μέρες να θσοκουνε τα κοπάδια τους άντάμα, τυλιγμένοι σε μιάν άβεσθιάτητα, ο Ζένιος να σκιαζεται ύστερ' από τα τόσα που άκουσε πώς γινήκανε στο χωριό του και σ' άλλα κοντινά χωριά, ο Χαλήλης να 'ναι άνήσυχος. Όσο που τη νύχτα της τρίτης μέρας, έκει που κουβεντιάζανε καθισμένοι στο πεζούλι:

«Πάρε την άπόφαση, Ζένιο», είπε ο Χαλήλης, «να διαβεις στην άπό 'κει μεριά ύσπου να ήσυχάσουνε τα πράματα. Έδω χειροτερεύουνε και πάνε. Έχτες μαθεύτηκε πώς πιάσανε τον Άγάπιο και του πήρανε το κοπάδι».

Ο Ζένιος την είχε κιόλας παρμένη την άπόφαση.

Την άλλη νύχτα τύλιξε με κουρελάκια τα γλωσσάδια των κουδουνιών, για να μην ακούγονται και ξεκίνησε.

«Άντε, Χαλήλη. Καλήν άντάμωση», είπε στο φίλο του κι έβαλε το σταυρό του.

«Καλή στρατά», άπάντησε ο Χαλήλης.

Μέσα στην ήσυχη, αύγουσιάτικη νύχτα, κάτω από τ' άχνόφεργο των άστρων, που τρεμούλιαζαν εκεί ψηλά, το κοπάδι έμιοιζε σε στοιχειωμένη συνοδία, έτσι που πήγαινε λευκάζοντας, άπίστευτα σιωπηλό.

Μόνο κάπου κάπου, σα λάχαινε να ξεστρατίση ο μπροστάρης, ο Ζένιος πρόσκαγε άπόκουφα και χτύπαγε την άγγλίτσα του στη γή, δσο να ξαναδώσει τη σωστή πορεία.

Ο σκύλος, που άγριεύτηκε, πήγαινε λουφαχτά, με την οδρά μέσ' στα σκέλια του, κι άποσπρίνονταν μ' ένα πνιχτό γαύγισμα, που μόλις ακούγονταν, στα γαυγίσματα των άλλων σκύλων, που συνερίζονταν άπόμακρα.

Ο Ζένιος ήτανε κατάτοπισμένος άπό τον Ναήμη πάνω στις θέσεις που κρατούσε ο τούρκικος στρατός και κανόνισε άνάλογα την πορεία που θ' άκολουθούσε κατά το νοτιά, έτσι που να δδεύει την πιό πολλήν ώρα προφυλαγμένος μέσα σε χαμηλότοπους, πρώτα μέσα στο ξερόρεμα του Φυλερκοϋ, ύσπου να κοντέψει την Κυθραία και κατόπι, σα θά 'χει περάσει την Τύμπου, μέσα στο ξερόρεμα του Γυαλιά ως το Δάλι, δξω άπό τα τουρκαπάτημένα μέρη. Μόνο σε μιάν άπθσταση, δσο ν' άπογυρίσει την Κυ-

θραλα και να πιώσει το Γυαλιά, θα βρίσκονταν αναγκαστικά σε ξέσκεπο κάμφο, σε πιό μεγάλο κίνδυνο. Υπολόγιζε να περάσει εκείνη την απόσταση πριχού να βγει το φεγγάρι. 'Απέ, λογάριαζε πώς με το φως της μέρας θα βρισκότανε στο Δάλι.

Πήγαινε με το συνηθισμένο ανοιχτό περπάτημά του, πού μέτρησε τόσες και τόσες φορές αυτή τη γη, κι ήταν οα να ξανάδρισκε στο κάθε βήμα του τ' άχνάρια από τις άπειρες πρωτότερες πατημασιές του να τότε δένουν με τις ρίζες του.

Δίχως να κάνει λεπτολόγους λογισμούς, δίχως ξεκαθρισμένο πικραμό ή φόβο, ήταν ήσυχια περίλυπος και σύγκαιρα, άγρυπνος, μάτι κι αυτί ζύπνια, να φάχνουν το σκοτάδι πού παραμόνευε γύρω του.

'Η χιλιοχροניתική ψυχή του κουδέντιαζε δίχως λόγια με το χώμα πού πατούσε, με τα μοναχικά άγριόδεντρα, πού άχνοφαίνονταν πού και πού να ύψώνουν τα ροζιαιωμένα μπράτσα τους, σαν κραυγές, πίσω από τον όχτο, με τη μυρωδιά του θρουμπιού, με τούς μυστικούς ψίθυρους της νύχτας — και τή νιωθε όλα να 'ναι όσο κι από το του περίλυπα με στέρεα.

"Όταν όμως βρέθηκε στον κάμφο, άκάλυπτος, και χρειάστηκε να 'ναι άκόμια πιό προσεχτικός, έπαψε να σκύθει μέσα του και να θλιβεται. 'Ο νοός του δόθηκε σ' ένα και μόνο: πώς να προφυλάξει το έχει του, την βιαρή του, πώς να κανονίσει τη στράτα του αλάργα από κάθε σημείο όπου φυχανεμίζονταν κίνδυνο.

"Όπως είχε υπολογίσει, το φως του φεγγαριού τότε δρῆκε μέσα στο ξερόρεμα του Γυαλιά, ν' αφήνει πίσω του, καθώς προχωρούσε, τα τουρκοπατημένα μέρη. Το τένωμα του νοού του χαλάρωσε. "Όμως δέν ξανάπιασε τους πικρούς λογισμούς. Τώρα πορεύονταν με ήσυχη καρδιά και βάλθηκε να μελετά τους τόπους πέρ' από το Δάλι, δσους ήξερε καλούς για βοσκή, να ζυγίζει τα υπέρ και τα κατά του καθενού.

"Έφτασε στο Δάλι χαράματα.

Στάλιζε το κοπάδι κάτω απ' το γεφύρι, να βρίσκεται στον ίσκιο οα θα 'βγαινε ο ήλιος, κι ύστερα ξάπλωσε κατάγῆς κι έδωσε τη θούρα του προκεφάλι.

Είχαν άνάγκη από ξεκούραση και κείνος και τα ζωντανά του.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΙΛΗΠΠΟΣ ΠΙΕΡΙΑΣ

JOHN MASEFIELD

ΟΜΟΡΦΙΑ

Είδα τη χαραυγή, το ήλιόγεμα σε λόφους άνεμόδαρτους και σε τειχιά νάρχωνται μες τη σοβαρή όμορφιά καθώς παλιοί κι' άργοί της 'Ισπανίας σκοποί, κι' είδα τη δέσποινα του 'Απρίλη με τους νάρκισσους στα δυό της χέρια τ' άπαλά τη χλόη να φέρνη την πρωτόβγαλη και τ' 'Απριλιού τη μαλακή βροχή.

"Άκουσα το τραγούδι των άνθων και τον παλιό σκοπό των θαλασσών κι' είδα παράξενα τοπία και χώρες κάτω απ' τα λευκά πανιά των παραβιων, αλλά τ' άγαπητότερα της όμορφιάς σημεία μου τάδειξε ο θεός των ουρανών μες τη λαλιά σου, στα μαλλιά σου, στη ματιά σου, μέσα στη γραμμή των δυό σου πορφυρών χειλιών.

*Απόδ. ΚΥΡΙΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ

Υπάρχουν μέσα στην πορεία του χρόνου στιγμές, που δεν αποτελούν απλώς μιὰ μετάβαση, — αὐτὴ τὴν συνηθισμένη μετάβαση ἀπὸ τὸ πρὶν στὸ ἔπειτα, ποὺ ἰσοπεδώνει τὴ ζωὴ μας — εἶναι οἱ στιγμές, ποὺ πρέπει νὰ πάρουμε μιὰ μεγάλη ἀπόφαση, ἢ μᾶς συγκλονίζει ἓνα μεγάλο γεγονός — ἢ παρουσία ἢ ὁ θάνατος ἑνὸς προσώπου, τὸ χρέος πρὸς τὴν πατρίδα, τὸ ἀγχος μπροστὰ στὴν ἐκμηδένισή. Αὐτὲς οἱ στιγμές μᾶς ἐγείρουν ἀπὸ τὸν λήθαργο τῆς καθημερινότητος καὶ τῆς στενῆς προοπτικῆς τῆς καὶ μᾶς τοποθετοῦν ἀντιμέτωπους πρὸς τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξή μας. Καί τότε ἀναρωτιόμαστε τί σ η μ α ἰ ν ε ἰ τὸ γεγονός ἔτι ὕ π ἄ ρ χ ο υ μ ε, ποῦ εἶναι τὸ νόημα καὶ ὁ σκοπὸς τῆς παρουσίας μας μέσα στὸν κόσμον.

Αὐτὸ δὲ ποὺ γίνεταί μέσα στὴν προσωπικὴ μας ζωὴ, τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ μέσα στὴ ζωὴ τῶν λαῶν. Ὑπάρχουν αἰῶνες σιωπῆς, μέσα στοὺς ὁποίους ἡ ζωὴ τῶν λαῶν περνᾷ ἀδιόρατη καὶ ἀφανέρωτη καὶ ξάφνου σ' ἓνα ξέσπασμα, σὲ μιὰ ἀνάσση δυνάμεων ἐρχεται ἡ στιγμή τῆς παρουσίας. Γιὰ μᾶς τοὺς Νεοέλληνες μιὰ τέτοια στιγμή εἶναι ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 21. Καθὼς ξαναγυρίζομε σ' αὐτὴ τὴ στιγμή ἀνακαλύπτομε, ὅτι ὁ καθένας ἀπὸ μᾶς δὲν ἀνήκει ἀπλῶς στὸν ἑαυτό του, ἀνήκει σὲ μιὰ πραγματικότητα ποὺ τὸν ἐνώνει μὲ τὸ σύνολο ἐκεῖνο, ποὺ καλοῦμε ἔθνος. Καὶ ἡ στιγμή τῆς ἐγρήγερσης τοῦ ἔθνους εἶναι αὐτὴ ποὺ μᾶς θέτει ἀντιμέτωπους μὲ τὸ νόημα τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ἔθνους μας. Αὐτὴ ἡ ὑπαρξὴ ὅμως δὲν εἶναι μόνο ἡ ὑπαρξὴ μᾶς στιγμῆς, εἶναι μιὰ πορεία μέσα στὸν χρόνο, εἶναι, ὅπως λέμε, ἰ σ τ ο ρ ἰ α. Ἐτι: ἡ προσωπικὴ μῖας μεγάλης στιγμῆς συγκλίνει τὰ ἀπόντα μέσα στὰ παρόντα, καὶ μέσα ἀπὸ τὸν δισσορτισμὸ τοῦ χρονικοῦ γίνεσθαι ἀφήνει νὰ διαφανῇ ἡ ἐνότητα τῆς πορείας ἐνὸς λαοῦ, ἡ ἰ σ τ ο ρ ἰ α τ ο υ.

Τί εἶναι ὅμως ἱστορία;

Ἡ ἱστορία δὲν εἶναι προνόμιον ἑνὸς μονάχα λαοῦ, στὴν δημιουργία τῆς ἱστορίας μετέχουν πολλοὶ λαοὶ — ἢ καλύτερα θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἱστορία ἀρχίζει ἐκεῖ ποὺ ἀρχίζει νὰ ὑπάρχῃ καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὄχι ὅμως ὁ ὁποιοσδήποτε ἄνθρωπος, ἀλλὰ αὐτός, ποὺ ἔχει μ ν ἡ μ η. Ἑλλ. συνειδηση τῆς σ ο υ ν ἔ χ ε ι α ς.

Συνειδηση τῆς συνέχειας ἀποκατὰ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ στιγμή, ποὺ κατορθώνει νὰ χαράξῃ τὴ γλῶσσα του πάνω σὲ μνημεῖα. Ὁ λόγος ἐρχεται ἔτσι νὰ φωτίσῃ τὰ ἀνθρώπινα ἔργα, νὰ σπάρῃ τὴν αἰνιγματικὴ σιωπὴ τους καὶ νὰ τοὺς δώσῃ ἔκφραση καὶ ἐσωτερικότητα. Αὐτὸ ποὺ γίνεταί ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἀρθρώνεται καὶ ἀπευθύνεται στοὺς ἄλλους, τοὺς σύγχρονους καὶ τοὺς μεταγενέστερους. Τὸ φῶς τῆς συνειδησης νικᾷ τὴν ἀπλή κίνηση τοῦ χρόνου ἀπὸ τὴ μιὰ κατὰστασι στὴν ἄλλη καὶ ἀποκαθιστᾷ τὴν ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρόν. Τί συνέβη κατὰ τὸν ἀπέραντο καὶ ἀπροσδιόριστο χρόνο τῆς προϊστορίας, τοῦτο θὰ παραμείνῃ στὸ βάθος ἓνα μυστήριο. Μέσα στὴν ἀχλὺ τῆς προϊστορίας θὰ πρέπη νὰ διαμορφώθηκαν τὰ ρ γ ἄ οἱ μεγάλες φυλὲς τῆς ἀνθρωπότητος καὶ μαζὺ τους οἱ γλῶσσοι, οἱ ἀρχετυπικοὶ μῦθοι. Θὰ πρέπη νὰ ἀνακαλύφθηκαν καὶ νὰ διαδόθηκαν τὰ πρωτόγονα ἐργαλεῖα.

Ἡ μετάβασι ἀπὸ τὸ γίνεσθαι στὴν ἱστορία σημαδεύεται μὲ αὐτὸ, ποὺ ὠνομάσαμε μ ν ἡ μ η, μιὰ μνήμη βέβαια ποὺ περιέχει τὸν σχεδιασμὸ τῆς συνειδησης. Ἡ μνήμη τούτη δὲν ἐλευθερώνει μονάχα τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἀνάγκη καὶ τὸν φόβον τῆς στιγμῆς, δὲν τὸν ὀργανώνει μονάχα σὲ κοινωνία, ἀλλὰ τοῦ ἀποκαλύπτει καὶ τὰ μεγάλα π ρ ὀ τ υ π α τῶν ἀνθρώπων. Μέσα στὰ μεγάλα πρότυπα: τοὺς ἥρωες, τοὺς ἀρχηγούς, τοὺς σοφοὺς ο ἰ ἄ ν θ ρ ω π ο ἰ βλέπουν τὰ παραδείγματα ἐκεῖνα, ποὺ συμπυκνώνουν τὸ νόημα τῆς ζωῆς-σὲ πράξεις ἢ ἐπιτεύγματα θαυμαστά, ποὺ γίνονται κίνητρα στὴν διαμόρφωση τῆς δικῆς μας ζωῆς. Τὰ πρότυπα αὐτὰ δὲν ἐρχονται μόνον νὰ συμπυκνώσουν τὴν ζωὴ καὶ νὰ τὴν συσχετίσουν δημιουργικὰ πρὸς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐλευθερώσουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ φόβον τῶν θαυμάτων — εἶναι μιὰ νίκη τοῦ πνεύματος, πάνω στὴν τερατολογία τοῦ ἀλογισμοῦ παρόμοια πρὸς τὴ νίκη τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου στὴν πάλη τους ἐναντία στοὺς Τίτάνες.

Τὸ ἔλλειμα αὐτὸ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἱστορία ὁ ἄνθρωπος τὸ ζῆ καὶ τὸ ἀντιμετωπίζει μέ-

σα από δύο εκ διαμέτρου αντίθετες σκοπιές — τὸ βλέπει σὰ μιὰ εὐλογίᾳ καὶ σὰ μιὰ κατάρᾳ. Ἐθλογοίᾳ, γιατί με τὴν ἱστορία ὁ ἄνθρωπος ἀνακαλύπτει τὸν ἑαυτὸ του σὰν δημιουργό, ποὺ διαλέγεται μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα του με τὸν ἑαυτὸ του καὶ με τοὺς ἄλλους. Κατάρᾳ, γιατί με τὴ συνείδηση καὶ τὰ ἔργα του ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν παραδεισία κατάσταση τῆς ἐνότητας του με τὴ φύση καὶ τὸ χάσμα αὐτὸ τὸ αἰσθάνεται σὰ μιὰ ἐνοχή, σὰν ἕνα ἀγχος, ποὺ τοῦ δίνει τὴν αἰσθηση, ὅτι τὰ ἴδια τὰ ἔργα του εἶναι δυνατὸν νὰ τὸν βδηγήσουν στὴν αὐτοκαταστροφή.

Ἴσως ἡ ἐποχὴ μας παρουσιάζει τὴν ἀντιφατικὴ τοῦ τῆ συνείδηση στὸν πιὸ ἐντονο βαθμὸ. Ἀπὸ τὴ μιὰ ἡ ἱλιγγιώδης ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς δίδει στὸν σύγχρονον ἄνθρωπο τὴν συναισθησι τῆς κυριαρχίας τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἐμπνέει τὴν ἐλπίδα τῆς προόδου, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ παρουσία τῆς τεχνικῆς παίρνει τὸν χαρακτήρα μιᾶς δαιμονικῆς πλεκτάνης, μέσα στὴν ὅποια ἐμπλέκεται ὁ ἄνθρωπος ἀκούσια κάτω ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τῆς συντριβῆς.

Αὐτὴ ἡ σύγκρουση μιᾶς θέτει ἐνώπιον τῶν βάσεων τῆς ἱστορίας.

ΕΧΕΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΑ ΝΟΗΜΑ Η ΟΧΙ;

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ξεκινήσω ἀπὸ ὀρισμένα συγκεκριμένα παραδείγματα βιώσεως τῆς ἱστορίας. Ὁ Ὅμηρος ἀνοίγει τὸ Ψηφίο Β' τῆς Ὀδυσσείας με τὴν αὐτῆ μιᾶς νέας ἡμέρας:

«Μόλις σκωθῆ ἀπ' τοῦ τρισευένου τοῦ Τιθωνοῦ τὴν κλίνην

ἡ Ἀδῆγῆ, τὸ φῶς τῆς στοῦς ἀθάνατους καὶ στοῦς θνητοὺς νὰ φέρῃ».

Αὐτὸ ποὺ θὰ γίνῃ τὴν καινούργια τούτη μέρα εἶναι κάτι, ποὺ διαδραματίζεται ἀνάμεσα στοῦς ἀθάνατους καὶ στοῦς θνητοὺς.

Σὲ σύναξη κάθονται οἱ θεοὶ φηλά στὸν Ὀλυμπο καὶ συζητοῦν γιὰ τὴν τύχη τοῦ Ὀδυσσεά, ποὺ εἶναι κλεισμένος στὸ νησί τῆς Καλυψῶς καὶ δὲν μπορεῖ νὰ φύγῃ, γιατί τὸν κρατᾷ δικὸ τῆς ἀθέλητά του ἡ Καλυψώ. Ὁ Δίας με τὴν προτροπὴ τῆς Ἀθηνᾶς στέλνει τὸν Ἑρμῆ στὸ νησί, γιὰ νὰ φέρῃ στὴ θεὰ τὸν ὄρισμό του: Ὁ Ὀδυσσεᾶς νὰ γυρίσῃ στὸ σπιτί του.

Στὸ νησί, ποὺ φτάνει ὁ Ἑρμῆς, στέκεται γιὰ μιὰ στιγμή καὶ θαυμάζει τὴ φύση: τὰ δέντρα, τὰ πουλιά, τὶς θρύσες κι' εὐφραίνεται ὅστερα τὸ τραπέζι τῆς θεᾶς τρώγοντας καὶ πίνοντας. Κι' ὅστερα ἀναγγέλλοντας τὸ μῆνυμά του λέει στὴ θεὰ πὼς δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ξεφύγῃ τὴ βουλή τοῦ Δία:

«τί εἶναι τῆς μοίρας του τοὺς φίλους του νὰ ξαναδῆ γυρῶντας».

Ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἀκούσωμε τὸν διάλογο τῆς θεᾶς με τὸν Ὀδυσσεά, ποὺ ἀκολουθεῖ:

«Γιὲ τοῦ Λαέρτη ἀρχοντογέννητε, πολὺτεχνε Ὀδυσσεά,
ἔτσι λοιπὸν ξανά στὸ σπιτί σου, στὴ γῆ τὴν πατρικὴ σου
τώρα γοργὰ νὰ πᾶς πεθύμησες; Ἄς εἶναι, γειὰ χαρὰ σου!
Μονάχα ἂν κάτεχες στὰ φρένα σου τὰ βᾶσανα ποὺ ἡ μοῖρα
νὰ σῶρῃς γράφει, πρὶν τὰ χῶματα τὰ πατρικὰ πατήσης
ἐδῶ θ' ἀπάμμενες, κοιτᾶζοντας τὸ σπῆλιο αὐτὸ μαζί μου,
καὶ θᾶσουν ἀπὸ πάνω ἀθάνατος κι' ἄς ἔχεις τόσο πόθο...»

Κι' ὁ Ὀδυσσεᾶς ἀπαντᾷ:

«θεὰ σεβάσμιμα, μὴ μοῦ ὀργίξεσαι κ' ἐγὼ καλὰ τὸ ξέρω
ἀλήθεια ἡ Πηνελόπη ἡ φρόνιμη δὲν δύναται ποτέ της
στὴν ἁμορφιά καὶ στὸ παράστημα νὰ παρασθῆ μαζί σου
τί εἶναι θνητῆ, μὰ ἐσὺ κι' ἀθάνατη κι' ἀγέραστη λογίεσαι.
Μὰ κ' ἔτσι θέλω κι' ἀκατάπαντα με δέρνει ὁ πόθος πῶς
νὰ στρέψω τὴν ἡμέρα κάποτε νὰ ἴδῶ τοῦ γυρισμοῦ μου.
Κι' ἂν τύχῃ πάλι καὶ με τσάκιζε θεὸς στὸ πέλαιο μέσα
δοσταγερῆ καρδιά στὰ στήθια μου κρατῶ καὶ θὰ βαστάξω
πολλὰ ἔχω πάθει ἄς τῶρα βᾶσανα κι' ἔχω πολὺ μοχτήσῃ
καὶ σὲ πολέμους καὶ σὲ θάλασσες, ἄς πάει κι' αὐτὸ με τ' ἄλλα».

— Εἶπε κι' ὡστόσο ὁ γῆλιος ἔγειρε καὶ πῆραν τὰ σκοτάδια.

Ἔτσι λοιπὸν ἀρχίζει καὶ τελειώνει μιὰ μέρα στὴν Ὀδύσεια. Ἡ σκηνὴ διαδραμιζέται ἀνάμεσα στοὺς ἀθάνατους καὶ τοὺς θνητοὺς. Ποιὸς εἶναι ὁ ρόλος τῶν θεῶν καὶ ποιὸς τῶν ἀνθρώπων σ' αὐτὴ τὴ σκηνή;

Οἱ ἀθάνατοι θεοὶ εἶναι κατ' ἀρχὴν θεατὲς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἐν τούτοις δὲν περιορίζονται μόνο σ' αὐτό, ἀλλὰ κάποτε παρεμβαίνουν γιὰ νὰ ἐπηρέασουν τὰ δρώμενα. Ἡ ἐπέμβασις τοὺς ὁμοῦς, καὶ τοῦτο ἔχει σημασία, δὲν ἀνατρέπει τὴν φυσικὴ τάξη, ποὺ ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει μοῖρα. Ἡ παρέμβασις τῶν θεῶν βοηθεῖ στὴν ἀλωαλήρωσι τῆς μοῖρας, ποὺ προβλέπει τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Ὀδυσσεά.

Οἱ θεοὶ γνωρίζουν τὴν φυσικὴ τούτῃ πορεία καὶ τὴν τάξη τῆς, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι ζοῦν μέσα στὴν ἀβεβαιότητα. Ὁ Ὀδυσσεύς εἶναι ἔταιμος νὰ παλαίψῃ μ' ὅλες του τὶς δυνάμεις γιὰ νὰ γυρίσῃ στὴν Ἰθάκη, δὲν γνωρίζει ὁμοῦς πῶς καὶ πότε καὶ ἂν θὰ τὸ κατορθώσῃ.

Τὴν φυσικὴ τὴν βλέπομε νὰ προβαίνει πλαστικὰ μέσα σ' ὅλη τὴ σκηνοθεσίαν τῆς ἡμερικῆς αὐτῆς ἡμέρας.

(α) τὴν ὁμορφιά τοῦ τοπίου, ποὺ ἀντικρύζει ὁ Ἑρμῆς, καὶ τὴν σύμμετρη, ἰσόρροπη σχέση του.

(β) Στὶς μορφὰς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων ποὺ δοξάζονται μέσα στὸ λειτούργημά τους: ὁ νεφεληγερέτης Δίας, ὁ ἀργοφονίας Ἑρμῆς, ἡ ὁμορφόμαλλη νεράϊδα, ὁ πολύτεχνος Ὀδυσσεύς.

Τέλος (γ) μέσα στὸ δομικὸ σχέδιο τῆς ζωῆς τοῦ Ὀδυσσεά, ποὺ ὁ ποιητὴς τὸ ὀνομάζει πότε βουλή τοῦ Δία καὶ πότε μοῖρα. Δὲν εἶναι ὁμοῦς ἐδῶ ἡ μοῖρα, ὅσο ἀφευκτικὴ κι' ἂν εἶναι μιὰ ἀναγκαιότητα, ποὺ συντρίβει τὴν ἀνθρώπινη θέληση. Ὁ Ὀδυσσεύς τὸ ξέρει πῶς εἶναι θνητὸς καὶ θέλει νὰ μείνῃ θνητὸς. (ἐκλέγει τὴν θνητότητα) Ξέρει πῶς μπορεῖ νὰ τὸν τσακίσῃ ἡ μοῖρα του μέσα στὸ πέλαο, ὁμοῦς εἶναι ἔτοιμος νὰ παλαίψῃ μ' αὐτήν. Εἶναι ἔτοιμὸς ἕνα αὐτοδύναμο πρόσωπο, ποὺ θὰ συγκρούεται μὲ τὴν μοῖρα του, δὲν συντρίβεται, ἀλλὰ ἀναθεϊκνύεται.

Ἐξ ἄλλου ἡ μοῖρα αὐτῆ, ὅσο κι' ἂν φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως μιὰ ἀπλὴ ἀναγκαιότητα, δὲν εἶναι ὁμοῦς ποτὲ τυφλὴ καὶ ἄλογη. Ἡ Ὀδύσεια μᾶς ἐμφανίζει τὴν μοῖρα τελικὰ σὰν ἐνακταθολικὸ νόμο, ποὺ τὸν δρῶναι ἡ δίκη καὶ ἡ τίσις. Γιατὶ ἡ ἔδρις, ἡ πλεονεκτικὴ ὑπέρβασις τῶν ὀρίων, ποὺ οἱ θεοὶ καὶ ἡ φύσις ἐπιβάλλουν, ἀπαιτεῖ τὴν τιμωρία. Καὶ εἶναι ἡ δίκη ὅπως μᾶς λέει ἀλλοῦ ἡ Ἀθηνᾶ, ποὺ ἀπαιτεῖ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Ὀδυσσεά (Ὀδύσεια Ε', 8, 9)

Ποιά εἶναι ἡ γένεσις τῆς ἱστορίας, ὅπως μᾶς τὴ παραδίδει ἐδῶ ὁ Ὅμηρος καὶ γενικὰ οἱ Ἕλληνες, ἂν θεωρήσωμε, ὅτι μέσα στὸν Ὅμηρο κατατίθενται τὰ θεμέλια τῆς ζωῆς τοῦ ἐλληνοῦ;

Ἄν ἡ ἱστορία εἶναι χρόνος, ὁ χρόνος στὸν Ὅμηρο διαγράφεται σαφῶς σὰν ἕνας κύκλος: ἡ ἀγῆ, ποὺ ξεπροβάλλει σημαίνει τὴν ἔναρξιν τῆς μέρας, τὰ σκιστάδια, ποὺ πέφτουν, τὴν λήξιν τῆς. Ἀπὸ τέτοιες μέρες, ποὺ ξαναγυρίζουν κυκλικὰ δομεῖται ὁ χρόνος τοῦ ἔπους. Ὑπάρχει δηλ. ἐδῶ ἰσχυρὴ ἡ αἰσθησις μιᾶς περιόδου ποὺ ἐπαναλαμβάνεται εἴτε μὲ τὴν μορφή τῆς μέρας, εἴτε μὲ τὴν μορφή τοῦ ἔτους (περιτελλομένων ἐνιαυτῶν).

Πόσο ἰσχυρὴ ἦταν αὐτὴ ἡ αἰσθησις φαίνεται τόσο στοὺς προσωκρατικούς (ἡ ἰδέαν τῆς ἀνακυκλώσεως), ὅσο καὶ στὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, στοὺς ὁποίους ἡ δομὴ τῆς πολιτείας μὲ τὶς διαφορὰς ἀποκλίσεις τῆς ἀποτελοῦν ἕνα φαινόμενο περιοδικό, μιὰ διαδοχικὴ πτώσις ἀπὸ τὴν ὑποδειγματικὴν πολιτείαν καὶ ἐπάνοδο σ' αὐτήν.

Ὁ ρυθμὸς λοιπὸν τῶν γεγονότων εἶναι κυκλικός. Ἦδη ὁμοῦς αὐτὸς ὁ κυκλικὸς ρυθμὸς εἶναι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο ἐξευλιγέται ἡ τάξις τῆς φύσεως καὶ ἡ τάξις τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Γιατὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ πορεία, ποὺ ἀκολουθεῖ, δὲν εἶναι ὅτε κατὰ χρονοῦ, ὅτε μιὰ τυφλὴ ἀνάγκη ἀλλὰ ἀρθρώνεται μέσα ἀπὸ ἐναλόγο — μιὰ διαφανὸμένη ἀκολουθία δίκης, ποὺ εἶναι θεϊκὴ καὶ φυσικὴ συνάμα, εἶναι βουλή Διὸς καὶ μοῖρα τῶν ὄντων. Ὁ ἄνθρωπος τέλος δὲν εἶναι ὑπηρετὴς αὐτῆς τῆς μοῖρας. Εἶναι ἕνα αὐτόνομο πρόσωπο, ποὺ ἀναμετριέται μαζύ τῆς καὶ σὲ τοῦτο ἔγκειται τὸ μεγαλεῖο του.

Αὐτὴ εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀρθρωσις τοῦ κόσμου στὸν Ὅμηρο καὶ γενικὰ στοὺς Ἕλληνες. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν βίωσιν τῆς ἀνακυκλώσεως τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν συμβαινόν-

των σύμφωνα με μιὰ τάξη ξετυλίγεται ἡ ζωὴ τῶν ἀθανάτων καὶ τῶν θνητῶν με ἰσχυρὸ τὸ βίωμα τῆς τραγικῆς σύγκρουσης καὶ ἐλευθερίας τοῦ προσώπου.

Ἄν μεταφερθοῦμε τώρα σὲ μιὰ σκηνὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης: Ἐκεῖ στὸ 22ον κεφ. τῆς Γενέσεως ἀναφέρεται ὅτι ὁ Θεὸς θέλησε νὰ δοκιμάσῃ τὸν Ἀβραάμ. Καὶ τοῦ εἶπε: «Πάρε τὸ γιὸ σου τὸν ἀγαπητὸ, τὸν Ἰσαάκ καὶ πῆγαινε στὴ καλὴ γῆ, καὶ πρόσφερε τον θυσία πάνω σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ ὄρη, ποῦ θὰ σοῦ πῶ». Καὶ σηκώθηκε ὁ Ἀβραάμ τὸ πρωτὶ, ἐσαμάρωσε τὸ γαϊδουρί του. Πῆρε μαζί του δυὸ δούλους καὶ τὸν γιὸ του τὸν Ἰσαάκ. Καὶ ἀφοῦ ἐσχίσε ξύλα γιὰ θυσία σηκώθηκε καὶ πῆγε στὸν τόπο, ποῦ τὸν πρόσταξε ὁ Θεὸς τὴν τρίτη μέρα. Καὶ σηκώνοντας τὰ μάτια του ὁ Ἀβραάμ εἶδε ἀπὸ μακριὰ τὸν τόπο καὶ εἶπε στοὺς δούλους. Καθίστε ἐδῶ κ' ἐγὼ μὲ τὸ παιδί θὰ περάσωμε ὡς ἐκεῖ καὶ ἀφοῦ προσκυνήσωμε θὰ ξαναγυρίσωμε κοντά σας. Καὶ πῆρε ὁ Ἀβραάμ τὰ ξύλα τῆς θυσίας καὶ τὰ φόρτωσε στὸ γιὸ του. Κ' ἔπειτα πῆρε στὰ χέρια του τὴ φωτιά καὶ τὰ μαχαίρι καὶ προχώρησαν οἱ δυὸ τους. Καὶ εἶπε ὁ Ἰσαάκ πρὸς τὸν Ἀβραάμ τὸν πατέρα του. Πατέρα, νὰ ἡ φωτιά, νὰ τὰ ξύλα, ποῦ εἶναι τὸ πρόσβατο γιὰ θυσία; Κι' ὁ Ἀβραάμ εἶπε: ὁ Θεὸς θὰ φανερώσῃ τὸ πρόσβατο γιὰ θυσία, παιδί μου. Κι' ἀφοῦ πορευτήκαν ἤρθαν κι' οἱ δυὸ τους στὸν τόπο, ποῦ ἀναφέρει ὁ Θεός. Καὶ οἰκοδόμησε ἐκεῖ ὁ Ἀβραάμ τὸ θυσιαστήριον καὶ ἔβαλε πάνω τὰ ξύλα κι' ἀφοῦ ἔδεσε χειροπόδαρα ὁ Ἀβραάμ τὸν γιὸ του, τὸν ἔβαλε πάνω στὸ θυσιαστήριον. Καὶ ἀπλωσε ὁ Ἀβραάμ τὸ χέρι του νὰ πάρῃ τὸ μαχαίρι γιὰ νὰ σφάξῃ τὸν γιὸ του. Καὶ ἄγγελος Κυρίου τὸν ἐκάλεσε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τοῦ εἶπε: Ἀβραάμ, Ἀβραάμ, αὐτὸς δὲ εἶπε· ἐγὼ εἶμαι. Καὶ εἶπε· μὴ βάλῃς χέρι πάνω στὸ παιδί σου, κι' οὔτε νὰ τοῦ κάμῃς τίποτε, γιὰτι τὴν κατάλαβα, ὅτι ἐσύ φοβάσαι τὸν Θεὸ καὶ δὲν λογάριασες οὔτε τὸν γιὸ σου τὸν ἀγαπητὸ γιὰ χάρη μου».

Ἄν προσέξωμε καλὰ τὴν σκηνὴν τούτη θὰ δοῦμε, ὅτι ἀπ' αὐτὴν ἀπουσιάζει σχεδὸν πλήρως ἡ περιγραφή τῆς φύσεως καὶ τῶν προσώπων. Δὲν ὑπάρχει ἐδῶ ἡ πλαστικὴ σκηνοθεσία τῆς φύσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τὴν εἶδαμε στὸν Ὅμηρον, μέσα στὴν ὁποία ἀποκαλύπτεται ἐποπτικὰ ἡ τάξη τοῦ κόσμου, στὴν ὁποίαν ἐντάσσονται κατὰ κάποιο τρόπο καὶ οἱ θεοί. Ἐδῶ ἡ σκηνοθεσία εἶναι σ χ η μ α τ ι κ ἡ. Κάτι συμβαίνει, ἀλλὰ αὐτὸ ποῦ συμβαίνει εἶναι ὁ π ε ρ β α τ ι κ ὸ, εἶναι μιὰ σχέση ἀνάμεσα στὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Θεό. Εἶναι ἡ ὑποταγὴ στὴν θεϊκὴ ἐντολή. Αὐτὸ τὸ γεγονός δὲν γίνεται μπροστὰ σὲ Θεούς — θεατῆς, ἀλλὰ γίνεται μπροστὰ στὸν Θεό, ποῦ βλέπει τὸ δραμμένο σὰν μέρος τῆς δράσεως ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος ἢ τουλάχιστο τῆς δράσεως τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ. Μέσα στὴ σχηματικὴ τούτη σκηνοθεσία τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ τίποτα δὲν λέγεται γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ πάλη καὶ τὴν ἀνάταξη τῆς πίστεως ποῦ ὀδηγεῖ τὸν Ἀβραάμ στὴ θυσία τοῦ γιὸ του. Τὸ οὐσιώδες ἐδῶ ἀποσιωπᾶται, παραμένει ἓνα μ υ σ τ ἡ ρ ι ο.

Ὁ λόγος, ἡ νομοτέλεια τῶν πραγμάτων, ὅπως τὴν εἶδαμε στὸν Ὅμηρον, ἐδῶ αἰρεται: ἐκεῖνο, ποῦ συμβαίνει ἀνάμεσα στὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Θεό εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ μέτρα τοῦ λόγου — εἶναι κάτι παρὰ δόξαν — παράδοξο. Καὶ εἶναι συγχρόνως ἓνα γεγονός μοναδικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο. Ἡ μέρα τούτη τῆς θυσίας τοῦ Ἰσαάκ δὲν ξαναγυρίζει — εἶναι μιὰ πράξη μέσα σὲ μιὰ π ο ρ ε ἰ α δ χ ι κ ο υ κ λ ι κ ἡ, π ε ρ ι ο δ ι κ ἡ, ὅπως τὴν γνωρίζομε ἀπὸ τὸν Ὅμηρον, (καὶ τὴν βλέπομε στὸν Ἡσίοδον καὶ τοὺς τραγικοὺς) ἀλλὰ μιὰ κίνηση, ποῦ ὀδηγεῖ πρὸς ἓνα σκοπὸ, τὴν γέννηση τοῦ Μεσσία - Χριστοῦ.

Μὲ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἡ ἱστορία ἀποκτᾶ μιὰν ἀρχή, ἓνα μέσο κ' ἓνα τέλος· γίνεται ἱστορία, ποῦ πορεύεται κατ' ἀνεπανάληπτο τρόπο πρὸς ἓνα ἔσχατο, καὶ τῆς ὁποίας τὸ νόημα κρύβεται ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ ἀπολόγου.

Τι εἶναι λοιπὸν ἱστορία;

Ἰππόκειται τάχα ἡ ἱστορία σὲ μιὰν αἰώνια ἀνακύκλωση σὰν τὴ γενιὰ τῶν φύλλων καὶ τὴ γενιὰ τῶν ἀνθρώπων ποῦ γεννιέται, ἀξθαίνει καὶ φθίνει; Ἔτσι γεννιοῦνται, ἀνοοῦν καὶ παρακμαζοῦν οἱ πολιτισμοὶ γιὰ νὰ ξαναγυρίσουν καὶ πάλι — περιτελλομένων ἐφαυτῶν — ἢ εἶναι ἡ ἱστορία μιὰ ἀνεπανάληπτη πορεία, στὴν ὁποία ὁ κάθε ἓνας ἀπὸ μᾶς κι' ὁ κάθε λαὸς δὲν εἶναι ἓνα π α ρ ἄ δ ε ι γ μ α, ἓνας τύπος, ποῦ ἐπαναλαμβάνεται ἀλλὰ μιὰ μοναδικὴ περίπλευση, μ' ἓνα μοναδικὸ νόημα ὑπάρξεως;

Ἰποτάσσεται τάχα ἡ ἱστορία σ' ἓνα λ ὅ γ ο, κι' ὅ,τι γίνεται, γίνεται μὲ βάση αὐτὸν τὸν

λόγο ή τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας ἐπισημαίνουσι κατὰ τρόπο συμπτωματικό ή ἐκπληκτικό, ὡστε ή ὀποιαδήποτε νομοτέλεια νά μή μπορή νά τὰ ἐξηγήσει, ἀλλά σέ ἔσχατη ἀνάλυση νά ὀφείλεται ή ἐμφάνισή τους σέ μιὰ ἀποκάλυψη τοῦ ἀπολύτου, σάν αὐτή μπροστά στήν ὀποία στέκεται ὁ Ἀβραάμ; Ἡ εἶναι ή ἱστορία μιὰ πορεία, πού θεμελιώνεται πάνω σ' ἓνα μοναδικό γεγονός, ὅπως εἶναι ή γέννηση τοῦ Χριστοῦ καί εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός, πού παλεύει μέσα στήν ἱστορία, ἔχοντας σάν συνεργό του τόν ἄνθρωπο, ή δέ πορεία τούτη ἔχει τὸ σχῆμα παράδεισος - πτώση - λύτρωση;

Στά ἐρωτήματα αὐτὰ ἀξίζει νά ἀφήσουμε ἓνα φιλόσοφο τῆς ἱστορίας τῆς περιωπῆς τοῦ Hegel νά δώσει τήν ἀπάντησή μιν ἀπάντησή, πού συνοψίζει θά λέγαμε τή στάση τῆς Χριστιανικῆς Εὐρώπης στά μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα.

Ὁ λόγος κατὰ τόν Ἐγέλο κυριαρχεῖ μέσα στήν ἱστορία. Ὁ λόγος ὁμως εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός, πού σάν πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐνσαρκώνεται διαδοχικά μέσα στά διάφορα πνεύματα τῶν λαῶν, κυριαρχώντας γιά ἓνα χρονικό διάστημα μέσα τους, ἀφήνοντάς τους νά ἐπεξεργαστοῦν καί νά πραγματώσουν τίς δικές τους ἀρχές. Τέτοιοι λαοί εἶναι κατὰ τόν Ἐγέλο οἱ Ἕλληνες, οἱ Ῥωμαῖοι καί οἱ χριστιανικοὶ - γερμανικοὶ λαοί. Κατὰ τόν ἴδιο τρόπο δροῦν καί τὰ κοσμοϊστορικά πρόσωπα. Μέσα ἀπό τὰ πρόσωπα αὐτὰ τοῦ Σωκράτη, τοῦ Ἀλέξανδρου, τοῦ Καίσαρα τὸ κοσμικό πνεῦμα εἰσάγει τίς νέες ἐποχές καί τίς νέες θαυμάσιες τῆς ἀναπτύξεως πού ὀδηγοῦν στήν αὐτοσυνεῖδηση. Δ ἐ ν γ ν ω ρ ῖ ζ ο υ ν τὰ πρόσωπα αὐτά, καί τοῦτο ἀξίζει νά προσέξουμε ἰδιαίτερα, π ο ι ὀ ς ε ἴ ν α ῖ ὁ ρ ὀ λ ο ς τ ο υ ς. Καί πιστεύουν, πῶς κυνηγοῦν τοὺς θικοὺς τους σκοποὺς καί τὰ δικὰ τους πάθη, ἐνῶ στ' ἀλήθεια ἐκπροσωποῦν τὰ συμφέροντα τοῦ ἐργασδοῦ τοῦ πού εἶναι ὁ ἱστορικός λόγος. Αὐτὴ εἶναι ή πανουργία τοῦ λόγου, πού ἐφευρίσκει μέσα στά ἀνθρώπινα ἄτομα κίνητρα γιά νά πραγματοποιήσῃ τοὺς δικούς του σκοποὺς. Ὁ σκοπός, πού ἐπιδιώκει τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου διὰ μέσου τῶν διαφόρων ἐνσαρκώσεων του μέσα στά πνεύματα τῶν λαῶν καί μὲ τὴ βοήθεια τῶν διαχειριστῶν του, τῶν μεγάλων ἀνθρώπων, εἶναι ή π ρ ὀ δ ο ς σ τὴ συνεῖδηση τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ Ἐγέλος ὑποτάσσει ἔτσι τὴν ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας σ' ἓνα λογοκρατικό σύστημα, πού νομίζει, ὅτι μέσα στοῦ ἔργο του βρίσκει τὸ τέλος του. «Τὸ μεγάλο οἰκοδόμημα τοῦ λόγου ἀποτελειώθηκε», μᾶς λέει. «Ἡ γλαῦκα τῆς Ἀθηνᾶς ἔρχεται, σταν θραδιάζει». Αὐτὴ τὴν γλαῦκα φέρνει μαζί του ὁ Ἐγέλος. Μὲ τὸ ἔργο του νομίζει, ὅτι ή ἱστορία σταματᾶ, ἀφοῦ φτάνει στήν πλήρη τῆς αὐτοσυνεῖδηση. Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Ἕλληνες μᾶς εἶπαν, πῶς ή ἱστορία εἶναι ἓνα θ ρ ᾶ μ α κ υ κ λ ι κ ὀ — μέσα στοῦ ὀποῦ ὁ ἄνθρωπος - ἥρωας εἶναι δράστης καί δράσιμο συγχρόνως πρόσωπο — καί σέ τοῦτο ἐγκραται ή τραγικότητα καί ή ἐλευθερία του, ἐνῶ οἱ Ἐβραῖοι στοῦ πρόσωπο τοῦ Ἀβραάμ εἶθαν μὲ τρόπο τὴν ἱστορία σάν ἄ π ὀ κ ᾶ λ υ φ η τ ο ὕ π α ρ ᾶ δ ο ξ ο υ, αὐτοῦ πού ξεπερνᾶ τὰ μέτρα τοῦ λόγου καί εἶναι μιὰ συνομιλία τοῦ Θεοῦ μὲ τόν ἄνθρωπο, πού πορεύεται μὲ θήματα ἀνεπανάληπτα, ὁ Ἐγέλος βλέπει στήν ἱστορία σάν ἓνα σ ὀ σ τ η μ α λ ο γ ο κ ρ α τ ι κ ὀ, μέσα στοῦ ὀποῦ τὸ ἄτομο, ή ἰδιαίτερη ἄνθρώπινη ὑπαρξη, συντρίβεται. Καί ή ἐλευθερία πρὸς τὴν ὀποία σύμφωνα μὲ μιὰ διαλεκτική πρόοδο φθίνει, ή ἱστορία - σύστημα δὲν εἶναι μιὰ προσωπική ἐλευθερία ἀλλὰ ή ἐλευθερία τοῦ ἀπρόσωπου πνεύματος πού βρίσκει τὸν ἑαυτὸ του.

Μέσα στοῦ σοφὸ σύστημα τοῦ Ἐγέλου ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ δημιουργὸς τῆς ἱστορίας μετατρέπεται σέ ὕπηρετή της.

Μιὰ ἀνάλογη ἀπάντηση στοῦ ἐρώτημα τί εἶναι ἱστορία μᾶς ἔδωσε ὁ Μάρξ — ἀντιστρέφοντας τὸ σύστημα τοῦ Ἐγέλου: Ἡ ἱστορία ἔχει μέσα της μιὰ λογική ἀκολουθία ἀλλὰ αὐτὴ δὲν εἶναι ή ἀκολουθία τοῦ πνεύματος, εἶναι ή διαλεκτική κίνηση τῶν οἰκονομικῶν καί κοινωνικῶν συνθηκῶν. Ὅχι τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ οἱ ὀ λ ι κ ῆ ς σ χ ῆ σ ε ι ς καθορίζουν τὴν ἱστορία, ἀπὸ τὴ μιὰ τὰ παραγωγικά μέσα καί ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ παραγωγικὲς σχέσεις. Καί ἐπειθὴ οἱ παραγωγικὲς σχέσεις δημιουργοῦν τίς κοινωνικὲς τάξεις, ή ἱστορία δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἱστορία τ ῆ ς π ᾶ λ η ς τ ὠ ν τ ᾶ ξ ε ω ν, ὅχι ἓνας ἀγῶνας τοῦ πνεύματος τῶν λαῶν ὅπως πίστευε ὁ Hegel. Τὸ σύστημα αὐτὸ τῶν σχέσεων θά ὀδηγήσῃ ἀναπόφευκτα στήν ἄ τ α ξ ι κ ῆ κ ο ι ν ω ν ῖ α, μὲσα στήν ὀποία ὁ ἄνθρωπος θά εἶναι ἐλεύθερος νά παράγῃ καί νά κατανα-

λοσκη. Έτσι και κατά τὸν Μάρξ ἡ ἱστορία πορεύεται πρὸς ἓνα τέλος, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶναι σὲ θέση νὰ προφητέψῃ. Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας του παίρνει τὸν χαρακτήρα μιᾶς ἀθέλητης ἐσχατολογίας.

Εἶναι ὅμως αὐτὸ τὸ νόημα τῆς ἱστορίας; - μιὰ σχέση παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως, στὴν ὁποῖαν ἐντάσσεται καὶ ὁ ἄνθρωπος σὰν φεουδάρχης ἢ δουλολάτρης, σὰν κεφαλαιοκράτης ἢ προλετάριος; Δὲν εἶναι τάχα κι' αὐτὸ τὸ σχῆμα μιὰ ἀπλοποίηση τοῦ πολυσύνθετου φαινομένου, ποὺ λέγεται ἱστορία καὶ δὲν υποβιάζει τὸ νόημα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς σὲ μιὰ οἰκονομικὴ μόνον διάσταση; Καὶ εἶναι ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι προοδευτικὴ; Ὅδηγεῖ ἄραγε ὁπωσδήποτε στὸν ἐπίγειο παράδεισο τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας;

Ἡ συνείδηση τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀμφισβήτησεως τῶν ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ μας, ποὺ ξεκίνησε μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ αἰῶνα μας καὶ τὴν ἐμπειρία τῶν 2 παγκοσμίων πολέμων ἦρθε νὰ ἀρῇ τὴν ἀφελῆ πίστη στὴν ἰδέα τῆς π ρ ο δ ο υ ἀφ' ἑνὸς καὶ στὴν πεποίθηση, ὅτι ἡ πορεία τῆς ἱστορίας κορυφώνεται στὸν Εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ ἀφ' ἑτέρου.

Ὁ Oswald Spengler καὶ ὁ Arnold Toynbee μιλοῦν κ' οἱ δύο γιὰ ἀνεξάρτητους κύκλους πολιτισμῶν ποὺ ἀκολουθώντας ἀνάλογους νόμους ἀνελλίξουν, γεννιοῦνται καὶ φθίνουν. Τὸ σχῆμα τοῦ κύκλου, ὅπως τὸ εἶδωμε στὴν ἀρχαιότητα, ἐπανέρχεται καὶ ἀπὸ ἀπὸ τὸν Spengler οἱ πολιτισμοί, ποὺ εἶναι κυρίως 8 ἕως σήμερα, βλασταίνουν, ἀνοθοῦν καὶ μαραίνονται μ' ἓνα ἄσποκο μεγαλεῖο σὰν τὰ λουλούδια τοῦ κάμπου. Τὴ χωρὶς νόημα μοῖρα τοῦ πολιτισμοῦ μας πρέπει νὰ δεχθοῦμε μὲ μιὰ ἐνθουσιαστικὴ κατάφαση. Ὁ Arnold Toynbee σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν Spengler δέχεται ὅτι οἱ πολιτισμοὶ σχετίζονται μεταξύ τους — καὶ ἐκφράζει μάλιστα τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ σύνθεσις τῶν πολιτισμῶν τοῦ κόσμου εἶναι δυνατὴ. Οἱ μεγάλοι πολιτισμοὶ γεννιοῦνται, κατ' αὐτὴν, ὅταν οἱ ἐκλεκτοὶ ἐνὸς λαοῦ κατορθώνουν νὰ δώσουν σὲ μιὰ ἰδιόζουσα πρόκληση μιὰ δική τους δημιουργικὴ ἀπάντησιν. (challenge-response). Ἡ πρόκλησις μπορεῖ νὰ εἶναι γεωγραφικὴ — κλιματολογικὴ ἢ στρατιωτικὴ — πολιτικὴ. Ὁ πολιτισμὸς ἀπλώνεται ἀπὸ τὴς δημιουργικῆς μειονότητας πρὸς τὴς μάζας διὰ τῆς μιμήσεως καὶ ἀρχίζει νὰ παγώνεται (νὰ καθίσταται δηλ. ἄκαμπτος), ὅταν οἱ ἐκλεκτοὶ γίνουν κ υ ρ ί α ρ χ ο ι — γεγονὸς ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἐπανάστασιν καὶ στὴν διάλυσιν τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος. Ὁ Toynbee πιστεύει, ὅτι ὁ ρόλος τῶν ἐκλεκτῶν σήμερα θὰ εἶναι ἡ δημιουργία μιᾶς παγκόσμιας πολιτείας καὶ ἡ ἀνανέωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τὴν ἐμπειρία τῆς ἱστορίας, ὅπως τὴν βλέπει ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, τὴν ἐκφράζει καὶ ὁ Albert Camus. Εἶναι ἡ ἀπάντησις ἐνὸς ἐπ α ν α σ τ η μ έ ν ο υ, ποὺ διαμαρτύρεται γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ τῶν θεσμῶν, ποὺ συνιστοῦν τὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἱστορίαν. Σ τ α σ ι ά ζ ω, λ έ γ ε ι ὁ Κ α μ ύ, ἔ ρ α θ ι π ά ρ χ ω. Ὁ στασιασμὸς αὐτὸς αἰρεῖ ὄλους τοὺς δρους, κάτω ἀπὸ τοὺς ὁποίους ζοῦμε διότι εἶναι ἄδικοι καὶ ἀντιφατικοί. Ἵπάρχω χωρὶς δρους, ἀρα ὑπάρχω ἀδέσμευτος καὶ ἐπομένως ἐλεύθερος. Στασιάζοντας ἀπέναντι στοὺς ἀπρόσωπους δρους τῆς ὑπαρξῆς μας μὴ βενίζομε, ὅτι μᾶς συνέχει μὲ τοὺς ἄλλους καὶ μὲ τὸν κόσμον καὶ μέσ' ἀπ' αὐτὸ τὸ τίποτα ἀντηρωρίζομε τὴν ἀπερίοριστὴν ἐλευθερίαν μας καὶ συνάμα τὴν μοναξιά μας.

Ὁ Σ ί σ υ φ ο ς εἶναι τὸ σύμβολο τοῦ στασιάζοντος ἀνθρώπου κατὰ τὸν Καμύ: Οἱ Θεοὶ τὸν καταβίβασαν νὰ ἀνεβάξῃ τὸ θράχος τοῦ πάνω στὴν κορυφὴν ἐνὸς θουνοῦ καὶ νὰ τὸν ἀφήνῃ νὰ κατακυλᾷ πάλι πρὸς τὰ κάτω. Σκέφτηκαν πὼς δὲν ὑπάρχει πῶς τρομερὴ τιμωρία ἀπὸ τὴν ἀχρηστίαν καὶ ἄσποκην ἐργασία. Τὴ στιγμὴν, ποὺ ὁ Σίσυφος ἀφήνει τὴν κορυφὴν γιὰ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ κάτω ἔχει σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ ῃ τοῦ ἔργου του. Τὴ στιγμὴν αὐτὴ εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὴν μοῖραν του. Τὸ ἔργο τῆς ζωῆς μας, ἡ ἱστορία, ἔχει τὸν ἴδιον ἄτοπο χαρακτήρα ὅπως καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σίσυφου. Ὅμως αὐτὸς ποὺ γνωρίζει τὴν μοῖραν του, αὐτὸς τὴν ἔχει νικήσει, γιὰ τὴν κάνει κάτι δικό του. Ὁ βράχος γίνεταί προσωπικὴ ἐπιθέσις του. Ὁ ἀγῶνας ποὺ δὲν ἔχει τέλος τοῦ γέμνει τὴν ἀνθρώπινη καρδιά.

Τὸ τέλος τοῦ στασιάζοντος ἀνθρώπου μᾶς τὸ βελεῖ ὁ ἴδιος ὁ Καμύ μέσα στοὺς 3 παραδειγματικούς του τύπους: τὸν Σάντ, τὸν Καραμάζωφ καὶ τὸν Νίτσε: Κι' οἱ τρεῖς τους ἔχουν μιὰ κοινὴ τύχη: τὸ τέλος των εἶναι ἡ Παραφροσύνη καὶ ἱστορικὰ ὀδηγοῦν ὁ πρῶτος στὴν γκιλοτίνα τῆς τρομοκρατίας καὶ τὸν ἀπανθρωπισμὸ τῆς βιανόησης, ὁ δεῦτερος στὴν ἀρνήσιν τοῦ οὐρανοῦ - σὸ

φωμί της γής και την εγκατάλειψη της ελευθερίας (Στάλιν) και ο τρίτος στον άνθρωπο της δυνάμεως, τον τύρανο (Χίτλερ).

Ο τυχοδιώκτης της Ιστορίας, ο άνθρωπος, που δεν δεσμεύεται από την φύση και την παρόδοση αλλά πάθει τον έαυτό του με την απεριόριστη ελευθερία του καταλήγει ή στην προσωπολατρική τρομοκρατία ή στην έγκληματική πολιτεία. Ποθώντας όλοφουχα την βαθύτερη συνοχή και επικοινωνία με τους θεσμούς και τα πρόσωπα, που του λείπει, ο στασιαστής καταφεύγει στον ολοκληρωτισμό και από Προμηθέας, έχθρος των τυράννων, γίνεται ο ίδιος Καϊσαρ και δυναστεύει πάνω στην μοναξιά του.

Ο Καμύ-μάς δίνει την πικρή έμπειρία του παγκοσμίων πολέμων — την αίσθησή της καταστροφής στην όποιαν όδηγεί ή Ιστορία, σε μιá έπανάληψη χωρίς νόημα, σαν μιá έντιφατική πορεία, μέσα στην όποια ο άνθρωπος γίνεται ελεύθερος στασιάζοντας. Τα συμπτώματα, που έμφανίζονται στη στάση της σύγχρονης νεολαίας απέναντι στους θεσμούς, δεν είναι άσχετα προς τον επαναστατημένο άνθρωπο του Καμύ.

Ίστερα από την ανασκόπηση αυτή θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει, ότι κάθε ιστορική έποχή σχηματίζει τη δική της εικόνα για την Ιστορία. Έτσι ή ίδια ή Ιστορία βλέπει τον έαυτό της μέσα από μιá διάθλαση προσωπικών, τó νόημά της, αυτό τó νόημα, που ζητήσαμε από την αρχή, φαίνεται να κατακερματίζεται μέσα σε αντιφάσεις. Μήπως όμως αυτές οι αντιφάσεις ανήκουν στην ίδια την ύπόσταση της Ιστορίας, είναι όφεις ενός πολυθύνημου φαινομένου, που μόνο πολυοπτικά μπορεί να προσεγγισθί χωρίς όμως να μπορεί να μάς προσδώη πλήρως τó μυστικό του;

Έτσι ή Ιστορία είναι για μάς μιá μοιραμένη, κάτι που κατ' ανάγκη μάς παραδίδεται και μάς προσδιορίζει, είναι όμως και ένας σχεθιασμός που γεννιέται από την ελευθερία μας. Και σε τούτο έγκαιται ο κίνδυνος της Ιστορίας. Η Ιστορία πραγματώνεται μέσα σε παραθεϊγματικούς τύπους που στον τρόπο της οργάνωσέως των και της συμπεριφοράς των έχουν κάτι τó καθολικό και κοινό: ή τέχνη, ή θρησκεία, τó κράτος, ή οικονομία, ο ήγέτης, ο δοϋλος, ο ήρωας, ο σοφός, είναι τύποι παραδειγματικοί. Κι' όμως τó μεγαλειό της Ιστορίας θρίσκειται: στη μοναδική ένσάρκωση της μέσα σε πρόσωπα και σε έργα ανεπανάληπτα: Έτσι ή άθρηναϊκή πολιτεία, ή βυζαντινή τέχνη, ο Σωκράτης ή ο Ναπολέον ένσαρκώνουν τó γενικό κατά τρόπο άτομικό και ανεπανάληπτο.

Η Ιστορία είναι ένα άσταμάτητο γίγνεσθαι, μιá διαρκής μετάδοση, μέσα στην όποια τίποτα δεν μπορεί να μείνη σταθερό και μόνιμο, γιατί τίποτα δεν είναι τέλειο. Τó αίσθημα της φθοράς και της άτέλειας συνοδεύει κάθε ιστορικό γεγονός. Κι' όμως υπάρχουν στιγμές μέσα στην Ιστορία, που έγγιζουν την αιωνιότητα — άκριβώς μέσα σε περιόδους μετάδοσης: ή έλληνική τραγωδία είναι μιá μετάδοση από τó μύθο στη φιλοσοφία. Η φιλοσοφία του Πλάτωνος είναι μιá μετάδοση από την πόλη του Β' αιώνος προς μιá νέα διάσταση - προσωπικής εϋθύνης, ο Δάντης μιá μετάδοση από τον μεσαιώνα στην Αναγέννηση. Μέσα στη μετάδοση όμως αυτή που περικλείει τó τέλος και την αρχή, προβαίνει τó μεγαλειό της Ιστορίας, ή άνάσα της, που υπερβαίνει την παροδικότητα. Γι' αυτό και τó σχήμα της πορείας της Ιστορίας δεν είναι ούτε ή εϋθεία γραμμή ούτε ο κύκλος. Είναι μιá πορεία που συμφύρει τόν κύκλο (την επανάληψη) με την ανεπανάληπτη γραμμή, μιá πορεία όμως ανώμαλη, γεμάτη κορυφές και κοιλάδες, ταραχή και γαλήνη, πτώση και άνάταση, σιωπή και έκφραση. Κι' όσο κι' αν ή Ιστορική άνέλιξη αποτελεϊ ως ένα σημείο μιá συνέχεια, που δομείται αιτιολογικά, ή διαλεκτικά άλλο τόσο θα πρέπει να δοϋμε μέσα στην Ιστορία την παρουσία του παράλογου και του υπέρλογου. Γιατί όχι μόνον τά θήματα της Ιστορίας στις άποφασιστικές φάσεις της ανθρωπότητος αποτελούν κάτι τó άποκαλυπτικό, που κάθε λογική αιτιολόγηση δεν μπορεί να έρμηνεύσει, αλλά και ή ίδια ή αρχή της Ιστορίας ή τó ένδεχόμενο τέλος της είναι κάτι που ξεπερνά τη λογική σύλληψη — είναι κάτι τó συμπτωματικό ή υπερβατικό.

Η μεγάλη ιστορική στιγμή, ή στιγμή που είναι συνισταμένη ενός λαού ή ενός προσώπου, συναίρει μέσα στο βάθος της όλα τά μοτίβα είναι μνήμη και σχεδιασμός.

παράδειγμα και άτομική έκφραση, προσωρινή μετάβαση και αποκάλυψη του αιώνιου, υποτάσσεται στη λογική των πραγμάτων και συγχρόνως την υπερβαίνει. Είναι μιὰ θράση που παράλογα ναυαγεί και ξάφνου ξαναγεννιέται με τὸ βίωμα τῆς αἰωνιότητος ἔτσι ὅπως τὸ ἐκφράζει ὁ Σικελιανὸς μετὸ στόμα τοῦ Μακρυγιάννη: «τὴν λευτεριά μας τούτη δὲν τὴν ἤβραμε στὸ δρόμο και δὲ θὰ μποῦμεν εὐκόλα στοῦ ἀγροῦ τὸ τσόφλι, γιατί δὲν εἴμαστε κλωσσοπούλα, σ' αὐτὸ νὰ ξαναμποῦμε πίσω μὰ ἐγίναμε πουλιὰ και τώρα πιά στὸ τσόφλι μέσα δὲ χωροῦμε». Καὶ παρακάτω: «Ἀπάνω στὴν ἀλήθεια μου ἀκόμα και τὸν θάνατο τὸν δέχομαι, τί τόσες φορές τὸν θάνατο ἐξύγωσα, που γιὰ τοῦτο τὸ θάνατο καταφρονῶ κι' ἀπάνω στὴν ἀλήθεια μου πεθαίνω».

Ὁ Μακρυγιάννης ἐπισημαίνει δύο ἑδῶ χαρακτηριστικὰ τῆς ἱστορίας, που συνυπάρχουν μέσα στὴ βίωσή της. Ἐίναι ὁ νόμος τῆς ἀνακύκλωσης και παλιγγενεσίας ἀπὸ τὴ μιὰ και ἡ αἰσθησιμὴ τῆς ἀποκαλυπτόμενης ἀπόλυτης ἀλήθειας που φορέας της γίνεται τὸ μοναδικὸ και ἀνεπανάληπτο πρόσωπο.

Θὰ ἤθελα νὰ κλείσω τὴν εἰσήγησή μου αὐτὴ με μιὰ ἀναφορὰ σὲ μιὰ μεγάλη στιγμή τῆς ἱστορίας που κάνει ὁ Νίκος Καζαντζάκης. Ἄν ἦταν, λέει, νὰ ζητοῦσε ἀπολογισμό ὁ Θεὸς ἀπὸ τοὺς λαοὺς του, καθένας νὰ δώσῃ λόγο τί ἔκανε τὸ ἓνα, τὰ δύο, τὰ πέντε τάλαντα, που τοῦ πιστεύτηκε, οἱ Ἕλληνες... θὰ σηκώνονταν και με λεύτερη ἀντρέχεια φωνὴ θὰ μιλοῦσαν:

«Πρὶν ἀπὸ μᾶς φώναζαν με στριγγές φωνές, σὰν ὄρνια και παραμιλοῦσαν οἱ λαχτάρεις τῶν ἀνθρώπων και θὲν μποροῦσαν ν' ἀρθρώσουν ἓνα νηφάλιο λόγο.

Ἐμεῖς κυνηγήσαμε ἀπάνω ἀπὸ τὸ χάος τὴ λέξη, τῆς κόψαμε τὰ φτερὰ και τὴ στερεώσαμε ἀπάνω στ' ἀετώματα τοῦ νοῦ, ἀπτερουγὴ Νίκη!

Πρὶν ἀπὸ μᾶς οἱ στοχασμοὶ ἦταν μπουλοῦκι ἀγύμναστο, φλύαρο, ἀκατάστατο, που τὸ κυρίως πανικός μπροστὰ ἀπὸ τίς θροντές, τίς ἀστραπές, τὰ ὄνειρατα και τὸ θάνατο. Δὲν μποροῦσαν νὰ συνταχτοῦν σὲ στρατὸ ὀργανωμένο, στὴν πρώτη ἐπέλαση τοῦ σκοταδιοῦ σκόρπιζαν.

Ἐμεῖς ὀργανώσαμε τοὺς στοχασμοὺς, δημιουργήσαμε τὸ συλλογισμό — θέση — ἀντίθεση, σύνθεση — ἀνοιξαμε δρόμους, ἀνακαλύψαμε νόμους, νικήσαμε τὸ χάος.

Πρὶν ἀπὸ μᾶς ἡ βλῆ ἦταν ὁ μεγάλος ἐχθρός, βαρὺς, δυστυχισμένος, ἀγέλατος γεννημένος σκλάβος, κ' εἶχε σκλαβώσει τὸν ἀνθρωπο γεννημένος ἀμυαλος, κ' εἶχε σκλαβώσει τὸ νοῦ. Ἐμεῖς παλέψαμε μαζί με τὴν βλῆ ἐπίμονα, πιτήδεια ὅπως παλεύει ὁ ἀντρας με τὴ γυναίκα ἀνακαλύψαμε τίς μυστικὲς της πόρτες, μπήκαμε, παραδόθηκε, τὴ φιλήσαμε στὸ στόμα και γιόμισαν τὰ σπλάχνα της γιό. Βρῆκε ὁ νοῦς τὴ γυναίκα του.

Ἄν ἦταν κάθε λαὸς νὰ διορίζονταν στὴν Κυβέρνηση τοῦ σύμπαντος και νὰ παίρνε μιὰν υπεύθυνη θέση, ἔμετς, οἱ Ἕλληνες, ἔπρεπε νὰ διοριστοῦμε οἱ Ἀρχιτέκτονες τοῦ κόσμου!

Νὰ πῶς θὰ μιλοῦσαν, θαρρῶ, οἱ Ἕλληνες, θίνοντας λόγο με ποιὸ τρόπο διαχειρίστηκαν τὰ πέντε τάλαντα που τοὺς πιστεύτηκε ὁ Θεός, τίς πέντε τους αἰσθησεις.

Πόσον καιρὸ βάσταξε τὸ ἑλληνικὸ θάμα; Μιὰ στιγμή, μιὰν ἀστραπή μὰ τί σημαίνει;

Ἡ τελειότητα δὲ βασταίει περισσότερο, κ' οὔτε εἶναι ἀνάγκη νὰ βαστάξῃ. Ἐδειξε ἴσαμε ποιά κορφὴ, μπορεί νὰ φτάσῃ ὁ ἀνθρωπος, κ' ἡ κορφὴ αὐτὴ πιά στέκεται αἰώνιο ὄροσημο τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου». (Ταξιδεύοντας: Ἀγγλία, Ν. Καζαντζάκης, σελ. 67, 68, Ἀθήνα 1964):

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΕΙΑ

Ὁμήρου Ὀδύσεια: Ψηφιο Ε', (μετάφρ. Καζαντζάκη—Κακριδῆ) καὶ Γένεσις: Κεφ. 22.

G. W. Hegel: Die Vernunft in der Geschichte. (F. Meiner, Hamburg 1955).

K. Marx: Die Frühschriften (Kröner, B. 209, Stuttgart 1953).

K. Marx: Das Kapital (Kröner, Stuttgart).

Oswald Spengler: Der Untergang des Abendlandes (Beck, München 1959).

Arnold Toynbee: Civilisation in trial (Oxford Un. Press, London).

Albert Camus: Der Mythos von Sisyphos (Rowolt, Hamburg, 1959).

Albert Camus: Der Mensch in der Revolte (Rowolt, Hamburg, 1959).

K. Jaspers: Vom Ursprung und Ziel der Geschichte. (Fischer, Frankfurt a. M., 1955).

ΣΤΟΙΧΕΙΩΜΕΝΟΣ ΕΡΩΤΑΣ

(Στὸν Κύπρο Χρυσάνθη
τὸν ποιητὴ)

Φέρτε στὴν ταύλα τὸ κρασί κόψτε ψωμί σταρίσιο
κι ἐλάτε, φίλοι, ἄς σιμῆσουμε ποτήρια ἀδερφωμένα
γιὰ τὴ γλυκεῖα πικροζωή καὶ γιὰ τὰ περασμένα
καὶ γιὰ ἑνὸς μᾶτια ἀλλοιώτικα, ποὺ ἄλλα δὲ θ' ἀγαπήσω.

Καλή μου καὶ περίκαλη, κοίταξε μὴ δακρῦσεις
καὶ στάξει δάκρυ ἀλησιμονιᾶς αὐτοῦ ποὺ πᾶς στὴ στράτα
καὶ μαραθοῦν τὰ λούλουδα καὶ μαραθοῦν τὰ σπάρτα
καὶ χάσεις τὰ πατήματα σὰν εἶναι νὰ γυρίσεις

Πολλὰ τὰ πάθεια κι οἱ καθῆνοι δικά μου καὶ δικά σου
ἀπ' τ' οὐρανοῦ τὴν ἀπονιά κι ἀπὸ τῆς γῆς τὸν πόνο
κι ἀπ' ὅλα τὸ πικρότερο ποὺ ἀρνῆθηκες τὸ χρόνο
κι εἶπες τὸ λόγο τὸ βαρὺ: «Ψυχὴ καταδικά σου».

Ὅρα καλή σου, ἀγάπη μου καὶ στὴν ἀκροφυγὴ σου
ἔλες τοῦ κόσμου οἱ ἠμορφιές καὶ τῆς ζωῆς οἱ μύθοι.
Μὰ σ' ἄγιο θῆμα τῆς καρδιάς, σ' ἀπέριττο ληκύθι,
φυλάτε καὶ τὸν ἔρωτα ποὺ στοίχαιωσε στὴ γῆ σου.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΥΠΡΟΣ

Τρελόηλιε,
ζέστη καὶ πευκογιαλὸς
καὶ λεμονίσιο ἀγέρι.
Ἄστéρι μέγα ὁ οὐρανὸς
κι' ἓνας λαός,
λαὸς κραυγῆ
κάτω ἀπ' τὸ μέγα ἀστéρι.
Καὶ δὲν κρατάεις ἓνα φῶς,
στὸ κέντρο καίγεσαι φωτιάς
Κύπρος, Ἑλλάδα.

ΤΑΚΗΣ ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Μιά χούφτα χῶμα δὲν μᾶς ἔμεινε
νὰ θάψουμε τὰ ὄνειρά μας
ἓνα πράσινο δέντρο δὲν μᾶς ἄφησαν
γιὰ νὰ κOURνιασoυν στὴ σκιά του οἱ ἐλπίδες μας.

ΑΥΓΗ ΙΟΥΛΙΟΥ 1974

Τὰ μαῦρα μετάλλια πουλιὰ
τοῦ θανάτου
σκοτείνιασαν τὰ ρόδινα δάχτυλα.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΝΤΗΣ

Ο ΠΑΠΑ-ΤΑΜΕΝΟΣ

(θ ι ή γ η μ α)

Ἡ θάλασσα ἀνοίγει ἓνα κόρφο ἐκεῖ πού ἦταν χτισμένο τὸ χωριό. Ἐνα κόρφο σὰν κρυφάνα πειρατικό. Τὸ χωριό ἦταν πενήντα, τόσα, σπίτια, χτισμένα ἀραδαριά. Ἄσπρα σπίτια μὲ λουλακιά παραθυρόφυλλα καὶ πόρτες, στραμμένα κατὰ τὴ μεριά τῆς θάλασσας, πρὸς τὴν ἀνατολή.

Ὁ ἥλιος τῆς καθιεμένης ἦταν ἓνα δυνατό γαρούφαλο π' ἀναθε πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα, κι' ἔριχνε ὄλες του τὶς λάμψεις μὲς στὰ σπίτια καὶ στὶς αὐλές, πλημμύριζε φῶς ὄλες τὶς κάμαρες καὶ ξεχύνονταν πέρα ἀπ' τὸ χωριό.

Ὁ τόπος ἦταν φτωχός, φτενὰ χωράφια, λιγιστὸ ψωμί. Οἱ χωριανοὶ εἶχανε βάρκες καὶ φάρεσαν. Εἶχαν ἓνα μικρὸ συνεταιρισμὸ κι' ἐπαίρναν ὅ,τι ψάρι μάζευαν καὶ τὸ πουλοῦσανε στὴν πόλη. Ὅρωσαν ὑπεύθυνους γιὰ τούτη τὴ δουλειὰ καὶ πρόσεχαν, σὰν τὰ μάτια τους, τὸν συνεταιρισμὸ τους.

Ὁ Παπα-Ταμένος ἦταν ὁ ἱερέας τοῦ χωριοῦ. Γέροντας τώρα. Μ' ἄσπρα μαλλιά καὶ γένια. Πήγαινε πάντα λίγο σκυφτός μὲ μιὰ ἐλαφριά καμπούρα. Μιά φορά στὴν πόλη πού κάθισε νὰ πωεῖ καφέ κι' ἔπεσε στὰ χέρια του καὶ μιὰ ἐφημερίδα κι' ἄρχισε νὰ διαβάζει τὰ νέα τοῦ κόσμου, τὸν ξάφνισε ἓνας πού κάθησε ἀπέναντι του. «Παπᾶ μου, σὲ παρακαλῶ» τοῦ λέει. «Τί θέλεις;» «Νὰ σὲ ζωγραφίσω». Ὁ παπᾶς μάζεψε ἀκόμη πιὸ πολὺ τοὺς ὄμους. «Μὰ δὲν εἶμαι ἕγιος γιὰ κόμισμα» τοῦ λέει. «Διάβαζε τὴν ἐφημερίδα σου κι' ἐγὼ θὰ σὲ ζωγραφίσω». Ὁ παπᾶς ξαναδοῦτηξε στὸ φύλλο, στὰ «νέα τοῦ κόσμου».

Στὸ χωριὸ ὄλοι ἀγαποῦσαν τὸν παπᾶ. Καὶ τὸν σεβόντουσαν. Ποτὲ δὲν ἄκουσαν τὸν κακὸ του λόγιο. Ὅτε μισὴ κουθέντα παραπάνω. Κι' ἂν εἶχανε συζήτηση ὅταν πλησιάζε ὁ παπᾶς τέλειωναν ὄλα.

Στὴν ἀκρῆα τοῦ κόρφου, ἦταν ἓνα βουναλάκι, ἓνα φήλωμα. Κάτω ἡ θάλασσα ἀντιχτυποῦσε τὰ νερά της. Ἐκεῖ φώλιαζαν πολλὰ ἀγριοπερίστερα. Ἦταν τὸ «καλὸ ξημέρωμα» γιὰ τὸ χωριό. Ἦταν καὶ ἡ «καληνύχτα».

Πρῶτ πετοῦσανε ὀμάδι κι' ἔκαναν κόκλους κι' ἄλλα σχήματα στὸν ἀέρα πάνω ἀπ' τὴ θάλασσα, στὸ περιγιάλι. Οἱ φαρᾶδες ἔκαναν χαρὰ νὰ τὰ βλέπουν. «Νὰ τα τὰ πουλιά», ἔλεγαν.

Βγαίνανε κι' αὐτὰ γιὰ τὴν τροφή τους. Καὶ τὸ βράδι ὄλα μαζί, ξανά, γύριζαν στὶς φωλιές τους. Αὐτὸ μέτρα πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα. Πάνω στὸ φήλωμα ἦταν ἓνα μικρὸ ξωκκλησιδάκι. Τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς. Ἐδῶ ἀσκήτευε ἓνας παλιὸς καλόγηρος. Χρόνια πολλὰ. Ἦταν χωριανὸς κι' αὐτὸς καὶ θεὸς τοῦ παπα-Ταμένου. Ἀδέρφι τῆς μητέρας του. Ἡ μάνα του ἦταν κι' αὐτὴ ἄγια γυναῖκα. Ἐκανε ἔφτὰ παιδιά. Ἦταν καλόγεννη. Μὰ ὅταν κοιλιοπονοῦσε τὸν παπᾶ, νὰ πεθάνει. «Θὰ χάσουμε καὶ τὴ μάνα καὶ τὸ παιδί», εἶπε ἡ χωριανὴ μαμὸς στὸν πατέρα του. «Δὲ γεννάει». Ἡ μάνα δὲν ἐνοιώθηε πιὰ ἔκλεισε τὰ μάτια κι' ἐμεινε. Ἀρχισαν τότε νὰ σιγοκλαῖνε οἱ γυναῖκες πού ἦρθαν νὰ τῆς παρασταθοῦν στὴ γέννα. Τότε μιὰ, ἡ γεροντότερη, φώναξε τοῦ πατέρα «Γρήγορα, τρέξε στὸν ἀδερφο της, τὸν καλόγηρο, νᾶρθει νὰ κάμει παράκληση». Ἐτρέξε ὁ πατέρας του στὴν Ἁγία Φωτεινῆ. Βρῆκε τὸ μοναχὸ σὲ ἀγρόπνια. Διάβαζε. «Γρήγορα, τοῦ λέει, πᾶμε νὰ κάνεις παράκληση, ἡ ἀδερφή σου δὲ γεννάει». Γύρισε καὶ τὸν κοίταξε ἤρεμα ὁ ἀσκητής. Οἱ λάμψεις ἀπὸ τὰ μάτια του ἔσμιγαν μὲ τὸ χρυσὸ κέντημα στὸ πετραχειλῆ. «Πήγαινε στὸ καλὸ, τοῦ εἶπε. Θὰ κάνω τὴν παράκληση ἐδῶ». Ὁ πατέρας ἔφυγε διαστικά. Δὲν ἤξερε τί νὰ κάνει. Μὰ ὄσο νὰ φτάσει στὸ σπίτι του, τὸν πρῶξαναν. Μιά γυναῖκα τοῦφερε τὸ χαροῦμένο μαντιᾶτο. «Νὰ σοῦ ζῆσει ὁ γιοῦς σου», «Γέννησε!» «Ναί». Πῆγε σπῆτι. Φίλησε τὴ γυναῖκα του. Κοίταξε τὸ παιδί. Τοῦγγεψε ἐκείνη νὰ σκύφει, κάτι νὰ τοῦ πει. «Τὸ ἔχω τάξει» τοῦ λέει. «Καλὰ ἔκανες» τῆς ἀπαντᾶ. «Τὸ ἔχω τάξει» στὴν Ἁγία Φωτεινῆ. Τὸ παιδί τὸ βάπτισαν Ἀντρέα μὰ πάντα τὸ φώναζαν Ταμένο. Ἔτσι τὸν ἤξεραν ὄλοι.

Τὸ παιδί μεγάλωνε, τὸ βράδυ κοιμόταν σπῆτι του, μὰ ὄλη μέρα ἦταν στὸ ξωκκλησιδάκι, συντροφιά μὲ τὸν θεὸ του. Τὸν βοηθοῦσε. Ἐκανε ἓνα σωρὸ δουλειές. Σὰν ἔγινε δώδεκα χρόνων, φόρεσε καὶ ρασάκι. Μάθαινε καὶ γράμματα. Κι' ὅταν ἐφέανε, μὲ μιὰ γλυκεῖα φωνή, τὸν ἔκουγαν ὡς μέσα στὴ θάλασσα οἱ φαρᾶδες. «Ἄκου, ἔλεγαν, τὸν Ταμένο!»

Κάποτε ὁ γέροντας καλόγηρος, ὁ θεὸς του, πέθανε. Τότε ὁ Ταμένος ἦταν εἰκοσι, τόσο, χρό-

ων. Ἀπὸ τῆ μέρα ἐκεῖνη ἔμεινε πιά, νυχτοῦ-μερα στὸ ξωκκλήσι. Κοιμόταν στὸ κελλί τοῦ μο-ναχοῦ. Ἐμπαινε πιά γιὰ καλά στὴν καλογερι-κὴ. Ἔνα κοντό, μαῦρο γενάκι κατακάλυψε τὸ πρόσωπο του. Μὰ τότε ἔμεινε καὶ τὸ χωριὸ δί-χως παπᾶ. Συχωρέθηκε ὁ παπα-Μόδεστος, ἀπ' τὸ συγγενολόι τους κι' αὐτός. Τότε ὄλοι τρέ-ξανε στὸν Ταμένο. Αὐτὸν θέλανε γιὰ παπᾶ τους. Ἀρνῆθηκε. Ἦθελε νὰ κρατηθεῖ στὸ δρόμο τοῦ θεοῦ του. Αὐτοὶ ἐπέμεναν. Κι' ἐπέμεναν συνέ-χεια. Δὲν εἶχανέ σκοπὸ νὰ σταματήσουν. «Ἐσέ-να θέλουμε παπᾶ». Ὡς καὶ ἡ μάνα του ἔτρεξε καὶ τὸν παρακάλεγε. Αὐτὴ ἔβαλε κι' ἕνα ὄρο. Στους χωριανούς. Ἦθελε γιὰ νύφη τῆς τῆ Στυ-λιανῆ. Ἔνα φτωχὸ μὰ τίμιο καὶ ὁμορφο κορί-τσι. Πρῶτα νὰ παντρεύει τὸν Ταμένο τῆς μὲ ἡ Στυλιανῆ καὶ μετὰ παπᾶς. Οἱ χωριανοὶ τρέξανε καὶ τῆς πήγανε στὸ σπῆτι τῆ Στυλιανῆ. Ἔτσι δ-ταν κατέθηκε ἀπὸ τὸ ξωκκλήσι τοῦ ὁ Ταμένος ὄρθηκε στὸ πατρικό του καὶ τῆ Στυλιανῆ. Ἀρρα-θωνιάστηκαν, παντρεύτηκαν, κι' ὕστερα ἔγινε παπᾶς. Ὅλα σὲ λίγο χρόνο.

Τὰ χρόνια πέρασαν. Κυλοῦσαν οἱ μέρες δ-πως τὸ νερό. Σ' αὐτὸ τὸ ἀναμεταξύ ὁ παπᾶς βάπτισε, πάντρευε καὶ κήθευε. Ἦ τάξη τοῦ κό-σμου προχωροῦσε. Βάπτισε καὶ πάντρευε κι' ἕ-να παιδί δικό του. Μιά κόρη. Τὴν ὀνόμασε Φω-τεινή. Ὁ χρόνος πού περνάει κρυφά, ἀφήνει τὰ φανερά σημάδια του. Ὁ παπᾶ - Ταμένος τῶνω-θε καὶ κάθε ποῦπαιρνε τὸ δρόμο ν' ἀνέσει στὴν Ἄγια - Φωτεινή. «Γερνάμε», συλλογιόταν. «Ποῦ πρὶν πού πετοῦσε σ' αὐτὸν τὸν ἀνήφορο». Συχνά ἔκανε κι' ἔσπερινὸ στὸ ξωκκλήσι καὶ τὸ σι-δερένιο σήμαντρο ἀκουγόταν ὁμορφα ὡς κάτω στὸ χωριὸ κι' ὡς τὴ θάλασσα — ἐκεῖ πού εἶχαν δεμένες τὶς φαρόβαρκες τους οἱ φαράδες. Τὰ περιπτερία σι' ἀκουσμα τοῦ σήμαντρου ἔκαναν χαρούμενους κύκλους, ἀναδεδύοντας γρήγορα τὰ φτερά τους στὸν ἀέρα. «Κοίταξε, καταλαβαίνουν» ἔκανε ὁ παπᾶς.

«Φεύγουμε», «Γρήγορα νὰ φύγουμε», «Δὲ θά προφτάσουμε», «Πᾶμε μὲ τὶς βάρκες» «Οἱ Τοῦρ-κοί», «Γρήγορα». Τὸ χωριὸ ἔτρεμε σὰν νὰ κου-νιόταν ἡ γῆ. Οἱ φωνές πλήθαιναν στοὺς δρό-μους. Ὁ παπᾶ - Ταμένος ἔνοιωσε τὴν καρδιά του ν' ἀδειάζει, κι' εἶδε μιὰν ἔρημιὰ νὰ περνάει μπροστά ἀπ' τὰ μάτια του. Ἦ γυναῖκα του κι' ἡ κόρη του ετοιμάζονταν γρήγορα. Ἄρπαξαν διτδήποτε. Τὸ μικρὸ ἔγγονάκι του ἔκλαιγε. Ὁ γαμπρός του ἔτρεξε πρὸς τὸ περιγιάλι, νὰ δεῖ

τί γίνεται. Ὁ παπᾶς, δίχως τὸ σκοῦφο του, ἀκουμπισμένος στὸ ραβδί του, μὲ στητὸ τὸ κε-φάλι, ἔμοιαζε σὰν πετρωμένος. Τ' ἄσπρα μαλ-λιά του ἦταν ἀφημένα κάτω κι' ἔσμιγαν μὲ τὰ γένια του. Δὲν κουνούσε, δὲν μίλαγε. Οἱ φωνές στοὺς δρόμους δὲν τριποῦσαν πιά τὴν ἀκοή του. Δὲν ἔφταναν μέσα του, τὸ συνεπῆρε ἐκεῖνη ἡ ἔρημιὰ πού εἶδε νὰ περνάει ἀπὸ μπροστά του, καὶ τώρα ἔφτανε ἀπ' ἄλλοῦ καὶ κατακάθονταν μέσα του. Τὸν περνοῦσε, τὸν διαπερνοῦσε ἡ ἔ-ρημιὰ. Τοῦ μιλοῦσαν, ἡ γυναῖκα του, ἡ κόρη του, δὲν ἀπαντοῦσε.

Μόλις, προχτὲς βράδυ, ἀναστρώθηκε μὲ στὸ κρεβάτι του καὶ ἀθήρε. «Κύριε ἐλέησον», μουρ-μούρισε. Ἀπλωσε τὸ χέρι καὶ φήλωσε τὸ φυτίλι τῆς λάμπας. Τὸ φῶς παραμέρισσε τὶς αἰεῖς. Ἔφερε τὸ χέρι στὸ πρόσωπο. Πάνω - κάτω. Ὑ-στερα κοίταξε τὴ φούχτα του καλὰ στὸ φῶς. «Κύ-ριε ἐλέησον», εἶπε ξανά. Κι' ἔμεινε στοχαστι-κός. Εἶδε ὄνειρο. Πῶς ἦρθε ἕνα κορίτσι, εἰκο-σάχρονο, καὶ στάθηκε μπρὸς ἀπὸ τὸ προσκεφάλι του. «Ποῦ μ' ἀφήνεις;» τοῦ λέει. «Ποῦ σ' ἀφή-νω» τῆς ἀπαντᾷ. Στὴν ἀρχὴ νόμισε πῶς ἦταν ἡ κόρη του. Τῆς ἔμοιαζε. «Ποῦ μ' ἀφήνεις;» τοῦ ξαναλέει, καὶ τὰ μάτια τῆς γιόμισαν δάκρυα ἀσημιὰ. «Τί ἔπαθες κόρη μου;» τῆς ξαναλέει. «Φεύγεις καὶ μ' ἀφήνεις» τοῦ λέει πάλι αὐτὴ καὶ τότε τὰ δάκρυα κύλισαν ἀπὸ τὰ μάτια τῆς καὶ πέσανε, σταλιά - σταλιά στὸ πρόσωπο του. «Κό-ρη μου» τῆς λέει κι' ἔκανε νὰ τὴν ἀγκαλιάσει. «Πᾶω» τοῦ λέει. «Ἔθῶ δὲν κάθισαι, δὲν εἶ-μαστε μαζί, δὲ σὲ πάντρευα στὸ σπῆτι μου! Κά-θησε, πές μου τί ἔχεις». «Τὸ σπῆτι μου εἶναι ἐκεῖ» τ' ἀπαντᾷ ἐκεῖνη καὶ τοῦδειξε μὲ τὸ δά-χτυλο. Ὁ γέροντας γύρισε νὰ ἰδεῖ, ἡ κόρη ἀ-μέσως ἔφυγε, κι' ἄκουσε ὁ παπᾶς νὰ χτυπάει, μακρὰ, ἕνα σήμαντρο. Τότε πετάχτηκε ἀπ' τὸν ὕπνο του.

«Δὲν φεύγω», εἶπε σταθερὰ κι' ἤραμα, σὰν ἀπὸ μακρὰ, καὶ χτύπησε ἐλαφρὰ τὸ ραβδί του στὸ χῶμα, ὄχι ἀπὸ πείσμα, ἀλλὰ γιὰ νὰ δεῖξει «εἶθῶ». Ἦ γυναῖκα του, ὁ γαμπρός του, ἡ κόρη του, τὸν τραβοῦσαν. Τ' ἀγγόνι ἔκλαιγε. Ὁ πα-πᾶς δὲν κουνούσε. Σὰν νὰ σφινώθηκαν τὰ πό-δια του στὸ χῶμα. Ἦ γυναῖκα του σκέφτηκε «ποῦ τὴν εἶχε τέτοια δύναμη». Τὸ κορμί τοῦ παπᾶ - Ταμένου ἴσωσε, ξαφνικὰ, σὰ λαμπάδα. Χάθηκε ἡ καμπούρα. Τὰ πόδια του ρίζωσαν. Τὰ μάτια του κοίταξαν μακρὰ. «Πηγαίνετε στὴν εὐχὴ μου», τοῦς εἶπε. Δὲν προφταίνετε. «Τὴν εὐχὴ

μου, νάχετε, πηγαίνετε στο καλό». Τό 'μαθαν και οί γείτονες πώς ο παπᾶς δὲ λέει νά κουνήσει, μπήκαν βιαστικά ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ ὀξώπορτα καὶ τοῦλεγαν «γρήγορα, παπᾶ, «Στυλιανὴ μὴ κάθῃστε». «Τί νά τοῦ κάνω», εἶπε ἐκείνη κι' ἄρχισε σιγανὸ κλάμα. Τώρα ἐκλαιγε κι' ἡ κόρη του. Ὁ γαμπρός του τὸν πληροίωσε, ἴσια στὰ μάτια. Πρῶτη φορά κατὰλαβε πὼς ἦταν πιὸ κοντὸς ἀπὸ τὸν γέροντα. Τὸν ἄγγιξε μὲ σεβασμό. «Ἀφέντη, τοῦ λέει, κλαῖνε οἱ γυναῖκες. Πρέπει νά φύγουμε». Ὁ παπᾶς χαμήλωσε τὰ μάτια. Βαθιά, μεγάλα μάτια, κατὰμαυρα, γιεμάτα καλοσύνη. «Γιέ μου» τ' ἀπαντᾷ. Ἡ φωνὴ του εἶχε κάτι ἀπὸ τὸν ὄριμο καρπὸ μὰ χορτασιά, μὰ νοστιμάδα. Κι' εἶχε κάτι ἀπ' τὴ βροχή, τὴ γλυκειὰ καὶ τὴν ἡρεμὴ, πὸ πέφτει κάθε ἀρχὴ φθινό-

πωρου. «Γιέ μου, πάρε τίς γυναῖκες καὶ τὸ παιδί, φύγετε γρήγορα. Ἐγὼ θὰ μείνω ἐδῶ» καὶ σηκώνοντας τὸ χέρι τοῦδειξε κατὰ τὸ ἐκκλησιδᾶκι τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς, λέγοντας «ἐκεῖ». «Ὅταν μὲ τὸ καλὸ γυρίσετε — τώρα ἕνας κόμπος τοῦπνιξε τὸ λαϊμὸ — ὅποτε θὰ γυρίσετε ἐκεῖ θὰ μὲ βρῆς, ζωντανὸ ἢ πεθαμένο».

Τ' ἀπόγεμα τῆς ἴδιας μέρας, μὲς στὴν τρομακτικὴ ἐρημιὰ, ὁ παπᾶ-Ταμένος μ' ἕνα θαγγέλιο στὸ δεξί του χέρι καὶ τὸ ραβδί, ἀνέβαινε, σιγά-σιγά, κατὰ τὸ ξωκκλησάκι. Τὰ περιστέρια ποὺ στέκονταν, ἀκίνητα, ἔξω ἀπὸ τίς φωλιές τους, μὲ τὰ φτερά τους σφαλιχτά, ἔμειναν νά τὸν κοιτᾶζουν λυπημένα.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΑΣΙΑΡΑΗΣ

Η ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ

Αὐτὸς ὁ ἀντικρυνὸς ἐλέφαντας, ἡ πολυκατοικία,
μοῦ κόβει τὴ μικρὴ μου ἀκρόπολη μ' ἀναίδεια.
Ὅταν θελήσω ν' ἀναπνεύσω
τὸ λίγο μάτι τ' οὐρανοῦ στενεύει,
γίνεται μὰ μικροψυχία.

Κάποτε ζήτησα νὰ δῶ λίγο φεγγάρι,
δυσθράμια ἀχτίδα τέλος πάντων:
ἡ ἐντύπωση δὲν εἶχε ὅσῃ σαφῆ
γιατὶ τὸ τζάμι παραθύρου μὸλις μίλησε.

Καθόμαστε, λοιπόν, στὸ θάνατό μας πάνω,
μετράμε κάρτες εὐχητήριες,
τὸ ὑπόλοιπο τῆς σύνταξῆς μας,
τὴν αὐτοτιμωρία μας;

Κι' ἐκάπνισα στὴν πίπα μου τὴν πίκρα.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ*

ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΟΤΑΜΩΝ ΒΑΒΥΛΩΝΟΣ

(Τὸ δοξαστικὸ καὶ τὸ μοιρολόι τῆς Κύπρου)

ΠΑΙΔΕΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ὅπου σταθῆς κι' ὅπου βρεθῆς ἀποδεκατισμένα τοπία
 τὰ πύλωτο στόμα τῆς λόγχης
 τὸ ἐγκαταλειμμένο φιδόντυμα,
 τὸ σαχμερὸ ἀραχνόδικτο.
 Οἱ ματωμένες κηλίδες στὸ χῶμα,
 ἀφηγοῦνται στίς λυπημένες σκιές τὸν χορὸ τοῦ Ζαλόγγου.
 Τὰ καματερά ἀνεχαράζουν σὰν χαλκομανίες στὸν κάμπο...
 Ἄκριμάτιστη γῆ τῆς βελανιδιάς καὶ τοῦ κέδρου
 οἱ βυζαντινὲς χαρουπιές κρεμᾶνε στὸ φῶς
 θροφές τῶν νεκρῶν, Ἐκάτεια δειπνα, ψυχασάβατα κόλλυβα
 Τὰ ξομπλιασμένα πουλιὰ στίς λαφυραγωγημένες κασέλες
 ἀγωνιοῦνε νάνοιζουν φτερά νάποδημήσουν στήν κυανή λευτεριά τοῦ Αἰγαίου
 (ἄχ, τὰ μωσομυρισμένα προικιά ταξιδεύουνε σ' ἄλλη γῆ
 σ' ἄλλη πατρίδα).

Φυλλοροοῦνε τὰ ξυλοσκάλιστα δένδρα.

Ἐἶνε ἀγωνία καὶ σύσπαση

εἶναι παιδεία θανάτου...

Τῶρολόι τῆς κάμαρης δείχνει τὴν ὥρα μὴδέν'
 τὰ γκάθια τοῦ ἀσπάλαθρου δείχνουν τὴν ὥρα μὴδέν',
 τάλκακί σταμάτησε στήν ὥρα μὴδέν'...

Κι' ἡ ἀλαφροπάτητη νύχτα

διαβάζει ἀπὸ τάφο σὲ τάφο

τίς ἐπιγραφές τῶν σταυρῶν,

Συλλαβίζει ἕνα - ἕνα τὰ ἐντάφια ὀνόματα...

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΟΥ ΑΙΜΑΤΟΣ

Ἦτανε κάπου Θεέ μου, δὲν εἶναι πολὺ μακριὰ ὁ καιρὸς
 μὰ παραλία σιντέφι. Τὸ κῆμα ροδόσταμο.

Τὸ βουνὸ μενεξές. Ἦτανε κάπου ἀντίκρου στήν θάλασσα
 κρεμαστά μπαλκονάκια. «Καλημερίζανε κάθε πρωτὶ
 τὴν κυρὰ καπετάνισσα θάλασσα.

Τῆς προσφέρανε κάθε πρωτὶ
 ἕνα κιούπι μὲ μπάλαμο κρῦο νερὸ
 νὰ γλυκάνει, νὰ ξαρμυρίσει τὰ κύματα...

Ἦτανε κάπου χρυσές θημιωνίες, μνημεῖα τοῦ Ἑλέους
 πυραμίδες τοῦ μόχθου, βωμοὶ τοῦ ἔλευσινίου καρποῦ
 (οἱ καλιακοῦδες κι' οἱ κάργιες τιμωροχούσιν κενοτάφια...)

Ἦτανε κάπου, Θεέ μου, κονάκια, πρυτανεῖα εἰρήνης
 μὲ κισσοὺς καὶ λιστρόπια; Θυμιατήρια τριαντάφυλλα.

Ναρκισσεύτανε ὁ μαδὺς οὐρανὸς στὰ νερά τῆς χαβοῦζας.

Κ' ἤτανε γῆ Χαναάν τῶν μελισσῶν καὶ τῶν σπίνων
 τάνθισμένα ἀγιοκλήματα.

Ἄχ, ἐδῶ πέρα σταμάτησε ὁ χρόνος
 τὸ πικρὸ ριζικό, ἡ ὄργη τοῦ Μολῶχ
 Ἐδῶ πέρα ἐβρυχήθη τὸ μέγα ἠφαιστειο
 ἡ φωτιά τοῦρανοῦ, ἡ Ἀρμαγεδὼν τοῦ Ὀλέθρου...
 Ἐδῶ ἡ ἡγεμονία τοῦ αἵματος
 Ἡ ἀσιατικὴ σατραπεία μὲ τὴν ὁσμὴ τοῦ θανάτου.

Η ΣΟΔΟΜΙΤΙΣΣΑ ΦΡΙΚΗ

Ψυχές τῶν ἀδικοχαμιένων νεκρῶν
 στήν λεηλατημένη γεννέθλια γῆ
 Δὲν εἶναι, δὲν ἔχει ἀπομείνει οὐδὲ στάμνα νερὸ
 νὰ ξεδιψάσει τὴν πίκρα σας.

Δὲν εἶνε ἀγέρινο στρώμα, γιατίακι ἀπὸ χόρτα
 νὰ φιλοξενήσει τὸν ὕπνο σας...
 Δὲν εἶνε στήν τάβλα καρβέλι ψωμι
 πινάκι μ' ἔληές, ἕνα ποτήρι κρασί γιὰ τὸ δεῖπνο σας...

Ἐδῶ κάθε νύχτα κοιμᾶται ὁ ἀλειτούργητος θάνατος
 μεθοκοπάει μὲ τὸ δικό σας ἀγιονάμα κρασί
 ἡ Ἐρωτοπόρνη Βακχίδα ἐρήμωση.
 Ἄσελγεί μὲ τὸν γερὸ - Πρίαμιον ἄνεμο
 ἡ Σοδομίτισσα φρίκη.

Πέρα ἀπ' τὴν θάλασσα ἡ παγωμένη φωνή
 τοῦ θάρθει, δὲν θάρθει...

Ψυχές τῶν ἀδικοχαμιένων νεκρῶν
 ξαναγυρίστε στὸν φιλόξενο Ἄδη...
 Μὴν πιῆτε τῆς λήθης τ' ἀχερούσιο μαῦρο νερὸ
 Δίνει ἕνα δεῦτερο θάνατο.
 Περιμένετε ἐκεῖ «παρὰ θιν' ἄλὸς πολυφλοῖσβοιο»
 τὸ δικό μας σενιάλο, τὴν δική μας φωνή
 Θάκουστέ ὡς ἡχοῦ «ὕδάτων πολλῶν», θάντηχῆση ὡς σάλμιγγα.
 Σαναῆρθε στήν ἐσιγάμάρτυρα γῆ τὸ ἐξόριστο φῶς
 τὸ χρυσὸ καρπερὸ καλοκαίρι.

Ἄνθοφοροῦνε οἱ μιμόζες
 Βατίζουν τὰ χρυσὰ πορτοκάλια.

Ἀκούγονται οἱ πεῦκοι, οἱ ἔρωδιοι στὰ καλάμια.
 Οἱ αἰσιδόξοι φθόγγοι, τὰ τρυφερὰ ἐρωτόλογα.
 Μιά γαμήλια πομπή μὲ βιολιά καὶ λαγοῦτα
 κατεβαίνει ἀπ' τὸν λόφο.

Τὴν ὀδηγεῖ ὁ Ταξιάρχης τοῦ κρίνου.
 Εἶνε νηός, σμιχτοφρύδης, ἀσκήης.
 Φοράει τὴν κυματιστὴ Καρπασίτικη Βράνα
 τὸ γαῖτανοπλεγμένο γιλέκο
 Τὸ γκρενὰ γαρυφαλλάκι σταυτί...

ΤΟ ΚΟΡΑΚΙ ΤΟΥ ΠΟΕ

'Ο 'Ασιάτης γιουρούκος πού δὲν ἄκουσε ποτὲ νὰ μιλοῦν
 γιὰ τὸν 'Αλφειὸ καὶ τὴν Σπάρτη
 σοδιάζει αἰθάλη καὶ τέφρα· στὴ νυχτερινὴ σκοπιὰ του.
 Εἶναι ἀνήσυχος. Τόνε κατατρίχει ἀπροσδιόριστο δέος
 τόνε παιδεύουσε γρίφοι, ἢ ἀναμιονή, ἢ μεταμέλεια.
 Θητεύει στὴν πρόβληψι. 'Ακούει τὸν Ψίθυρο,
 νὰ συναμῶτεϊ μὲ τὰ φύλλα. Εἶναι δέσμιος...
 'Αναθιθάνει στὸ νοῦ, γυροκλῶθει τὴν λύπη του.
 Γιατὶ τὸ νερὸ πού φέρνει στὰ χεῖλη του γίνεται αἷμα
 γιατί τὸ ψωμί του ἀναδίνει τὴν ὄσμη τῆς βροτίλας
 γιατί τὸ τσιγάρο του ἀποπνέει τὴν δυσσομία τοῦ ὀθθρου.
 Φοβάται τὸ ἐκδικητικὸ ριζικό, τὸ κισιμέτ
 τὴν κακοσῆμαδη ὥρα. Τάλέτρι πού τσάκισε,
 τὸν σταυρὸ πού μαχαίρωσε,
 τὸ κρασι πού ἐφαρμακώθη σὲ ὄξος...

Δὲν μπορεῖ νὰ μαντεύσει
 πῶς τὸ μαῦρο κοράκι π' ἀκίνητεϊ σένα κλαρί χαρουπιᾶς
 εἶνε τὸ κοράκι τοῦ Πόε
 Δὲν μπορεῖ νὰποκρυπτογραφήσει τὴν χρησιμοδοτικὴ ἐπωδὸ του.
 ...Νέβερ μὸρ... Νέβερ μὸρ... Νέβερ μὸρ...

'Ανυποφίαστε μικρὲ στρατιώτη
 ἀπὸ τὸ 'Εσκι - Σεχῆρ ἢ τὴν Κιουτάχεια -
 'Ο Σαικσπῆριος δρυμὸς τοῦ Μπέρναμ
 θὰ κατέθει στὸν κάμπο.
 Τὸ ρουμάνι τοῦ Μπέρναμ, τὸ ρουμάνι τοῦ Κύνκου
 ὁ δρυμὸς τοῦ Τροόδου, θὰ κατέθει νὰ ξεχειλίσει τὸν κάμπο.
 Μπορεῖς νὰ σωθῆς στὰ παράλια; Μπορεῖς νὰ μπαρκάρεις σὲ ἀκάτιο;
 'Οἱ ἀγιοῦτες περιμένουν νὰ ληηλατήσουν
 τὰποκεφαλισμένο κουφάρι
 τοῦ καπετὰν ἀρχηγοῦ σου, Μπαίράκ, 'Αιτίλα, φονιά
 Τῶνομα του εἶναι Μάκθεθ,
 σ' ὄλες τίς γλῶσσες τοῦ κόσμου
 τῶνομά του εἶναι Μάκθεθ!...

Η ΠΡΟΔΩΜΕΝΗ ΚΕΡΥΝΕΙΑ

'Ο 'Ακριτικὸς Πενταδάκτυλος
 κυτάει τὸν ἔρημο κάμπο καὶ γίνεται δέηση:
 'Η προδωμένη Κερύνηια κυτάει τὸ πέλαγο
 καὶ γίνεται 'Εκάθη, σπαρακτικὸ χορικό,
 Κ' ἢ Παναγιά 'Αχεροποιήτου
 δὲν βρίσκει στὸ μαῦρο βουνό, οὐδὲ κληματιῖδα
 οὐδὲ φρύγανο νανάψει φωτιά, νὰ ζεστάνει νερό,
 νὰ πλύνει τίς ἐφτὰ ματωμένες πληγῆς
 τῶν προφητῶν καὶ 'Αγίων στὸ τέμπλο,
 νὰ πλύνει τίς ἐφτὰ ἀφορμισμένες πληγῆς
 τῆς 'Οσίας Μυροφόρας 'Ελπίδας στὸν 'Επιτάφιο λίθο.

Η ΠΑΦΙΑ ΚΥΘΕΡΕΙΑ ΚΟΧΥΛΑ

Εἶπεν ἡ ἕξ' ἀπορρήτων φωνή:

Ὡς πότε τὰ νυχτοπούλια
 θὰ ξεθάβουνε δστὰ κι' ἐξαρθρωμένα κρανία;
 Ὡς πότε θὰ ξεροσταλίζουν τὰ καμιατερά τῆς Ἁγίας Γραφῆς
 νὰ δδηγηθοῦνε στήν σκιά τοῦ Βοῦζ και τῆς Ρουθ
 νὰ ἰδοῦνε τὴν σεπτὴ Βηθλεὲμ τοῦ νηπίου Χριστοῦ;
 Ὡς πότε θὰ περιμένει ἡ κυρὰ - παπαδιά
 νὰ ζυμώσει, νὰ πλάσει δεκατρία σεμυγαλένια φεγγάρια
 μὲ κανέλλα και δυόσμο;
 Ὡς πότε θὰ περιμένει ἡ κυρὰ δασκαλίτσα
 στὸ γκρεμισμένο σχολειό, νανοίξει τὴν πόρτα,
 νὰ μποῦνε σὰν σπαθωτὰ χελιδόνια
 νὰ τερετίσουν τὸ μάθημα, νὰ συλλαβίσουν τοὺς φθόγγους
 Ἄγεράκι, πηγούλα... τριαντάφυλλο...
 Ὡς πότε θὰ περιμένουν νὰ πεταλουδίσουν πανιά
 τὰ «θαλάσσια ξύλα» τοῦ Κάλδου, στὸν ἐράσμιο κόρφο;
 Ὡς πότε θὰ περιμένει τὰδράχτι
 νὰ ξαναγυρίσει στήν δυναστεία τοῦ ἱλίγγου;
 Ὡς πότε θὰ παραδέρνει ἀπὸ νησί σὲ νησί
 κι' ἀπὸ κῦμα σὲ κῦμα, ἡ Παφία, Κυθήρεια κοχύλα;

ΣΤΗΝ Γῆ ΤΩΝ ΛΙΔΩΝ ΚΑΙ ΦΡΥΓΩΝ

Θὰ ξαναγίνει ὁ ἐπονεβδιστος ἄνεμος
 μελισσοκέρι και μπάλσαμο
 ἀσημοκυπρί και λαγούτο...
 Θὰ ξαναγίνει ὁ ἀφρός τοῦ πελάου
 Ἄναδυόμενη μνήμη, ἐκθαμβωτικὴ παρουσία...
 Θάναδουθῶν, θὰ καρτίσουν ἀπὸ τὰ δόντια τοῦ δράκου
 ἀρματωμένοι Ἀχαιοί, Μυκηναῖοι, Ἀμαθούσιοι...
 Θὰ ξαναρθοῦν νὰ ξομπλιάσουν τὸ παινεμένο ὑφαντὸ
 μὲ σταυροὺς και πουλιά, μὲ παγώνια κι' ὕδριες
 οἱ μυροφόρες τοῦ Ἑλέους, οἱ λυγερὲς Καρπασίτισσες...
 Θὰ ἐπικυρωθῇ ἡ σοφὴ διδαχὴ τοῦ Ὀδοιπόρου Ἀποστόλου
 «Οἱ ἐν θλίψει σπεύρουσι, ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι...»
 Θάανεθοῦνε ἀπὸ τὸ στύγειο λυκόφως
 ἡ Συγκλητικὴ κ' ἡ Ὀφήλια νὰ γεμίσουν μιὰ στάμνα
 μὲ μπάλσαμο κρῦο νερὸ
 νὰ τὸ πᾶνε πεσκέσι στὸν Ἄδη.

Θάρθουνε οἱ χαμένοι, οἱ ἀγνοημένοι, οἱ ἀνέστιοι
 νὰ διηγηθοῦνε τὸν μῦθο τους, τὸν πιδ ἀπίστευτο μῦθο...
 Ἐκεῖ κάτω στήν γῆ τῶν Λυδῶν και Φρυγῶν
 ἀργεὶ ὁ οἰχτιρμὸς τοῦ Θεοῦ νὰ ξημερώσει τὸν Ἥλιο...

ΙΤΑΛΟ ΡΟΚΚΟ*

ΣΤΟΝ ΔΑΝΤΗ

Κάποια μέρα,
 ἐλεύθεροι σὰν τὰ πουλιά,
 θὰ ταξιδεύουμε
 στὸν οὐρανό, στὴ στερητὰ καὶ στὴ θάλασσα,
 χωρὶς τελωγειακούς
 καὶ φύλακες τῶν συνόρων,
 θὰ ταξιδεύουμε
 στὸν πλανήτη μας καὶ στοὺς
 ἄλλους πλανήτες.
 θὰ ζοῦμε
 σ' ἓνα κόσμο ἐνωμένο
 καὶ τ' ὄνειρό σου θάναί πιά
 πραγματικότητα,
 Δάντη,
 μὰ καὶ μόνη πατρίδα ἡ Γῆ.

ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟ ΠΡΩΙ

Συμφιλιωμένος μὲ τὸ Θεὸ
 κοιτάζω μ' ἄλλα μάτια
 τοῦτο τὸ κυριακάτικο πρωί
 τὸν οὐρανὸ καὶ τοὺς ἀθρώπους.
 Μὲ τὸ χαμόγελο στὰ χεῖλια καὶ
 στὸ βλέμμα
 καὶ τὴν καρδιά πλημμυρισμένη ἀπὸ χαρὰ
 μὲ γρήγορο κι ἀνάλαφρο βῆμα
 περνᾶω ἀνάμεσα στὸ πλῆθος.
 Θαυμάζω στὰ πρόσωπα τῶν ἄλλων
 ἓνα καινούργιο φῶς, ποὺ δὲν
 ἔδωξε ξαναδεῖ
 καὶ καθαρὲς εἰκόνες καὶ σκέψεις ἀγνές
 ἀνθίζουν στὴ φυχή
 κάτω ἀπ' τὸ χαμόγελο τοῦ ἡλίου
 καὶ τοῦ Θεοῦ.

ΟΙ ἌΛΛΟΙ

Μὴ φοβᾶσαι νὰ μιλήσης στοὺς ἄλλους:
 Οἱ ἄλλοι
 εἶναι ἀδέρφια σου.
 Ἄν εἶσαι καλὸς
 καὶ πιστεύεις πὼς εἶσαι,
 δὲν εἶσαι καλὸς
 ἂν δὲ μιλάς στοὺς ἄλλους
 καὶ δὲν ὑπηρετῆς τοὺς ἄλλους.
 Τὸ φῶς δὲ φωτίζει τὸν ἑαυτὸ του,
 μὰ τοὺς ἄλλους.
 Δὲν εἶναι γεμάτο ἐνέργεια
 γιὰ τὸν ἑαυτὸ του,
 μὰ γιὰ τοὺς ἄλλους.
 Οἱ ἄλλοι,
 κίτρινοι ἢ νέγροι,
 συμπαθητικοὶ ἢ ἀντιπαθητικοί,
 καπιταλιστὲς ἢ κομμουνιστὲς,
 εἶναι ἀδέρφια σου.
 Καὶ σὺ καὶ οἱ ἄλλοι
 εἶστε παραφυάδες στὸν ἥλιο
 τῆς ἴδιας ρίζας
 ποὺ φύτρωσε μέσ' ἀπ' τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ.

Μετ. ΕΙΡΕΝΑ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - ΑΔΑΜΙΑΔΟΥ

* Ὁ Ἴταλο Ρόκκο ζεῖ κι ἐργάζεται στὴν Μπατιπάλια (Σαλέρνο), τῆς Ἰταλίας. Ἐκδίδει καὶ διευθύνει ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἰταλικά λογοτεχνικά περιοδικά, τὸ «ΣΙΛΑΡΟΥΣ». Ὁ ἴδιος εἶναι ἑλληνιστῆς καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς πρῶτοι ἀξιόλογους σύγχρονους ποιητὲς τῆς Ἰταλίας. Ἔχει ἐκδόσει μέχρι τώρα τρεῖς ποιητικὲς συλλογές: «Μυστικὸ κάλεσμα», «Καρδιοχτύπι τῆς γῆς» καὶ «Καὶ μὲ τὰ χέρια ἀνοιχτά».

“ΙΠΤΑΜΕΝΟΙ ΔΙΣΚΟΙ”

(Θιήγημα)

Τὸ δημοσίευμα ἦταν ἀρκετὰ μεγάλο. Ἀναφερόταν στὸ μυστήριον τῶν ἱπταμένων δίσκων καὶ προσπαθοῦσε νὰ δώσει μιὰ πιθανὴ ἐξήγηση στὰ σχετικὰ ἐρωτηματικά, ποὺ παρέμεναν ἀναπάντητα, εἴτε μὲ κατάφαση, εἴτε μὲ ἀρνηση. Μὲ ὄλο, ὅμως, ποὺ ὁ συντάκτης εἶχε φροντίσει νὰ συγκεντρώσει γνῶμες πολλῶν εἰδικῶν καὶ νὰ παραθέσει πολλὰ συγκριτικὰ εἰδησιογραφικὰ στοιχεῖα, ἦταν φανερὸ πὼς τὸ δημοσίευμα εἶχε γραφῆ μὲ ἀμηχανία καὶ σύγχυση.

Στὴν ἀρχή, ὁ συντάκτης παρέθετε μερικὲς ἐντυπωσιακὲς πληροφορίες γιὰ ὠρισμένα πολιτιστικὰ στοιχεῖα ἀρχαίων καὶ νέων λαῶν, ποὺ φαίνονταν ἀνεξήγητα, ἀν δὲν τὰ συνέδεε κανεὶς μὲ τὴν παρουσία ἢ τὰ μηνύματα κάποιων ἐξωγήινων πολιτισμῶν. Μιλοῦσε γιὰ «συγκλονιστικὲς ἀνακαλύψεις» τῶν ἐρευνητῶν καὶ ἰδιαίτερα τῶν ἀρχαιολόγων καὶ τῶν ἀνθρωπολόγων. Ἐφτανε ὡς τὸ σημεῖο νὰ περιγράψει μυστηριακὰ σχήματα ἢ φαινόμενα, ποὺ, «τὸ δίχως ἄλλο, δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἀποτελοῦσαν τίποτ' ἄλλο, ἀπὸ ἐπισημειωτικὰ, ἀναμνηστικὰ τῆς παρουσίας ἢ τῶν μηνυμάτων κάποιων ὄντων, ἀπὸ πολιτισμοὺς ἀγνωστούς ἀκόμα στοὺς κατοικοὺς τῆς μικρῆς μας γῆς...». Αὐτὸς ὁ χαρακτηρισμὸς, «ἡ μικρὴ μας γῆ», φαίνεται πὼς εἶχε μιὰ παράξενη ἐπίδραση στὴ σκέψη τοῦ συντάκτη. Τὸν ἔγραφε καὶ τὸν ξανάγραφε, σ' ὅλες τις δυνατὲς φόρμες του, ἀκόμα καὶ σὲ σημεία, ὅπου, λογικά, θὰ ἦταν ἀδύνατον νὰ πιστέψεις πὼς μπορούσε νὰ τὸν χρησιμοποιήσει.

Ἐπειτα, τὸ δημοσίευμα περιλάβαινε γνῶμες διαφόρων εἰδικῶν ἐπιστημόνων, ποὺ, μὲ φεύτικη μετριοφροσύνη, προσπαθοῦσαν νὰ δώσουν στὸν ἀναγνώστη νὰ καταλάβει πὼς ἐκεῖνοι γινώριζαν τόσα πολλὰ καὶ θαυμάσια, ποὺ μὲ δφηλὴ συγκρατατικότητα ἀφηναν μερικὰ φίχουλα ἀπ' ὅλα αὐτά, γιὰ τὸ ἀνειδίκευτον ἢ ἀκατατόπιστον κοινόν. Ἄλλος μιλοῦσε γιὰ «προβλήματα καὶ δυνατότητες νέων μορφῶν καυσίμων», ἄλλος γιὰ «ἐπανειλημμένους ὁμοειδεῖς ἐνδείξεις», ἄλλος γιὰ «ὁμαδικὴ ἀδυσποβολή» καὶ «ἐνσυνειδήτως ἀσυ-

νειδήτες ὀφθαλμαπάτες», ἄλλος γιὰ «ἀναμφισβήτητη πραγματικότητα», ἄλλος γιὰ «ἐπικίνδυνη προειδοποίηση», ἄλλος γιὰ «ὀπτικά καὶ φωτογραφικὰ τεχνάσματα», ἄλλος γιὰ «ἀποκωήματα ἐξηγημένης φαντασίας». Καὶ νὰ δεῖς, ποὺ ὁ παμπόνηρος συντάκτης τὰ εἶχε καταφέρει ἔτσι, ὥστε οἱ μισὲς ἀκριβῶς γνῶμες νὰ καταλήγουν στὸ συμπέρασμα πὼς ὑπάρχουν οἱ ἱπταμένοι δίσκοι καὶ οἱ ἄλλες μισὲς νὰ ἀποκλείουν τὴν ὑπαρξή τους.

— Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν ξέρει τί τοῦ γίνεται! εἶπε ὁ καπετάνιος, δείχνοντας τὸ δημοσίευμα.

— Τὸ διαβάξες δλόκληρο; τὸν ρώτησε ὁ πιλότος.

— Ὅχι.

— Προχώρησε. Θὰ βρεῖς καὶ ἄλλα διασκεδαστικὰ στοιχεῖα.

Τὸ δημοσίευμα συνεχιζόταν, μὲ «μαρτυρίες» ἀνθρώπων ἀπὸ διαφορετικὰ μέρη τῆς γῆς, ποὺ θεβαίωσαν πὼς εἶχαν δεῖ ἱπταμένους δίσκους — καὶ μερικοὶ πὼς τοὺς εἶχαν φωτογραφίσει. Ἄλλοι μιλοῦσαν γιὰ συναντήσεις τους μὲ περίεργα ὄντα. Ἄλλοι, ἀπὸ τίς ῥιζες περιοχῆς, τοὺς διέφευδαν. Κάποιοι προσπαθοῦσαν νὰ συσχετίσουν τὴν ἐμφάνιση τῶν δίσκων μὲ ὠρισμένα γεγονότα ἢ φαινόμενα, ποὺ εἶχαν μείνει ἀνεξήγητα, ὅπως μιὰ ξαφνικὴ διακοπὴ τοῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος σὲ ἐξαιρετικὰ ἐκτεταμένη ἔκταση. Ὁ συντάκτης παρουσίαζε καὶ ἓνα φωτογραφικὸ τρύκ, μ' ἓνα καπέλλο, ποὺ, φωτογραφημένο κατάλληλα, φαινόταν ὡς μιὰ κορυφὴ τεράστιου μανιταριοῦ, κρεμασμένη στὸν ἀέρα. Ἀπὸ 'κεῖ καὶ πέρα, ὁ συντάκτης, ἴσως καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλει, στρεφόταν στὴ «λογικὴ». Ἀνέφερε ὅτι, σὲ πολλὰ κράτη, εἶχαν ἰδρῦθῃ εἰδικὲς Ἵπηρεσίες, γιὰ τὴν παρακολούθηση τῶν ἱπταμένων δίσκων καὶ τὴν ἀνακάλυψη κάποιων στοιχείων, ποὺ θὰ βοηθοῦσαν στὴ διευκρίνιση τοῦ «μυστηρίου» τους. «Ἄλλὰ, πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτὸ — ἀναρωτιόταν «λογικά» ὁ συντάκτης — εἶναι δυνατὸ νὰ δεχτεῖ κανεὶς ὅτι, ἔπειτα ἀπὸ τόσες καὶ τόσες φημιολογούμενες ἐμφανίσεις, δὲν ὑπάρχει οὔτε ἔ-

να ἀπολύτως ἔγκυρο καὶ ἀναμφισβήτητο στοιχεῖο, πὸν νὰ ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ διαστήματος στὴ μικρὴ μας γῆ; Κι ἂν, ἀκόμα, ὑποθέσουμε πὼς ὑπάρχει σ' αὐτὸ κάποια σκοπιμότητα, τότε ποιά λογικὴ ἐρμηνεία μποροῦμε νὰ δώσουμε στὴν «ἐπίμονη σιωπὴ» τῶν ὄντων ἀπὸ τοὺς ἄλλους κόσμους; Τί ἔρχονται — ἂν ἔρχονται — νὰ κάνουν στὸ δικό μας κόσμο; Νὰ ἐπικοινωνήσουν, ἀπλά, μὲ κάποιον ἄγνωστο σ' αὐτὰ πολιτισμό; Νὰ κατασκοπεύουν ἕνα μακρυνὸ πλανήτη; Νὰ δοκιμάσουν τὶς ἀντιδράσεις διαφορετικῶν ὄντων, ὅταν ἀντιληφθοῦν τὴν παρουσία τους; Νὰ ἀναζητήσουν μιὰ λύση, σὲ μυστηριώδη προβλήματα, πὸν τὰ ἀπασχολοῦν; Νὰ ἐξετάσουν τὶς συνθήκες διαβίωσής τους σὲ μιὰ ἄλλη δάση; Νὰ δώσουν διέξοδο στὴν ἀνία τους ἢ στὴν περιέργειά τους;»

— Πολὺ θάθελα νὰ τὸν γνῶριζα αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο! εἶπε ὁ καπετάνιος. Εἶναι ὄμμα μιᾶς μεγαλειώδους ἠλιθιότητος! *Ἄλλοιὼς ξεκινάει, μὲ διαφορετικὸ τρόπο συνεχίζει...

— Καὶ πὸν νὰ δεῖς πὼς τελειώνει! παρατήρησε μὲ θαυμασμό ὁ πιλότος.

— Μοῦ φαίνεται πὼς δὲν ἔχω τὴν ὑπομονὴ νὰ διαβάσω τὸ τέλος.

— Κρίμα! Σὲ πίστευα περισσότερο περίεργο!

— *Ἔ, ναί! Περίεργος εἶμαι!... Ἄλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς ἔχω τὴ διάθεση ν' ἀσχολοῦμαι μὲ ἀνοησίες!...

— *Ἐκεῖνο, πὸν θαυμάζω σ' ἐσένα, καπετάνιε, εἶναι αὐτὴ σου ἡ τάση νὰ μένεις στὰ μισὰ τοῦ δρόμου, μόνον καὶ μόνον γιατί δὲν μπορεῖς νὰ ὑποφέρεις ἕνα μικρὸ κομμάτι τοῦ τέλους!

— *Ὅχι δά! Τὸ λές ἐσὺ αὐτό, πὸν ξέρεις σὲ πόσα ταξίδια σ' ἔχω οδηγήσει;

— *Ἀσφαλῶς! Γιατί ξέρω καὶ σὲ πόσα ταξίδια μ' ἔχεις διατάξει ν' ἀλλάξω πορεία, λίγο πρὶν ἀπ' τὸ τέλος...

— *Ἐχεις κανένα παράπονο ἀπ' τὴ συμπεριφορὰ μου;

— Κάθε ἄλλο!... Ἄλλὰ, τούτῃ τὴ φορὰ, θὰ σὲ παρακαλέσω νὰ φτάσεις ὡς τὸ τέλος τοῦ δημοσιεύματος.

*Ὁ καπετάνιος ἔκανε μιὰν ἀπροσδιόριστη κίνηση καὶ ξαναπῆρε τὸ δημοσίευμα, πὸν εἶχε ἀφήσει πλάι του.

*Ὁ συντάκτης τῶρα γινόταν μελοδραματικός. Ἄνεφερε προφητείες καὶ προβλέψεις φιλοσόφων καὶ συγγραφέων. Ὑστερα, ἔκανε μιὰν ἀποστροφή στοὺς ἀναγνώστες του:

*Ἀπομένει, ἀγαπητοί μας ἀναγνώστες, νὰ προστεθεῖ σ' ὅλα τὰ προηγουμένα καὶ ἡ δική σας γνώμη. Φυσικά, δὲν εἶναι δυνατό νὰ σᾶς ρωτήσουμε χωριστὰ καὶ νὰ δημοσιεύσουμε τὸ τι πιστεύετε γιὰ τὸ μυστήριο τῶν ἱπταμένων δίσκων. Ἡ πίστη εἶναι θέμα ὑποκειμενικό. Ἐξ ἄλλου, στὸ πρόβλημά μας, δὲν παίζει καὶ τόσο σπουδαῖο ρόλο ἡ πίστη τοῦ καθένα μας, ὅσο ἡ δυνατότητα προσαγωγῆς σ τ ο ι χ ε ῖ ω ν, γιὰ μιὰ ἀρνητικὴ ἢ καταφατικὴ ἀπάντηση. Ὁπωσδήποτε, τὰ ἐρωτήματα γύρω ἀπὸ τοὺς ἱπτάμενους δίσκους θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ ἀπασχολοῦν τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ δὲν εἶναι, ἀσφαλῶς, δική μας ἀρμοδιότητα νὰ δώσουμε μιὰν ὑπεύθυνη ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα αὐτά. Ἐκεῖνο, δμως, πὸν πρέπει νὰ ἐξετάσουμε, πρὶν τελειώσουμε, εἶναι τὸ θέμα ἂ ν ὕ φ ῖ σ τ α τ α ι κ ἄ π ο ι ο ς κ ἰ ν δ υ ν ο ς γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς μικρῆς μας γῆς, προερχόμενος ἀπὸ τοὺς ἱπτάμενους δίσκους καὶ τὰ πιθανὰ πληρώματά τους. Ἡ μέχρι σήμερα πείρα μας μᾶς δίνει τὴ διαβεβαίωση πὼς δὲν ἔχει προκύψει κίνδυνος γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἐξ αἰτίας ἐξωγήινων πλάσμάτων ἢ δημιουργημάτων. Συνεπῶς, μ π ο ρ ο ὦ μ ε ν ἄ κ ο ι μ ὄ μ α σ τ ε ἢ σ υ χ ο ῖ !... *Ἡ δὲν ὑπάρχουν ἱπτάνοιοι δίσκοι, ἢ, ἂν ὑπάρχουν, δὲν εἶναι ἐπικίνδυνοι γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸν πολιτισμὸ μας!»

*Ὁ καπετάνιος ἔμεινε γιὰ λίγο σιωπηλός. Κοίταξε τὸ σύντροφό του.

— Εἶχες δίκιο! εἶπε. Ἐπρεπε νὰ τὸ διαβάσω αὐτὸ τὸ δημοσίευμα, ὡς τὸ τέλος!

*Ὁ πιλότος δὲν ἀπάντησε. Κοίταξε στὴ συσκευὴ τηλεπικοινωνίας μιὰ ὁμάδα ἱπταμένων δίσκων, πὸν ὀλοένα πλησίαζε, μὲ κατεύθυνση τὴ γῆ. Τὴν ἔδειξε στὸν καπετάνιο. Ἐκεῖνος χαμογέλασε καὶ χειρίστηκε κάποιο μοχλὸ, ἐνῶ ὁ ἱπτάμενος δίσκος τοὺς ἀπομακρυνόταν ἀπὸ τὴ γῆ μὲ ἕλιγιώδη ταχύτητα.

ΓΙΟΡΤΕΣ ΤΗΣ ΑΝΟΙΞΕΩΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Β', τελευταίον

Είχαμε ασχοληθῆ στο πρώτο μέρος τῆς μικρῆς αὐτῆς μελέτης μὲ μιὰ γενικὴ περιγραφή τοῦ χαρακτῆρα τῶν ἐαρινῶν ἑορτῶν στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ κατόπι, μὲ ἐπίκεντρο τὸν Μουσηγέτη Ἀπόλλωνα, τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀνοξιάτικο Θεό, στραφήκαμε σὲ μιὰ ἀπὸ τίς βασικὲς γιορτὲς πρὸς τιμὴν τοῦ Θεοῦ, τὰ Δελφικὰ «Θεοξένια», ὅπου οἱ Ἕλληνες ὑποσχόνταν τὸν νηφάλιο Ἀπόλλωνα μὲ μουσικὴ καὶ ὄρχησιν στὸ Μαντεῖο του, καθὼς ἀρχίζε ἡ ἀνοιξὴ καὶ μετὰ ἀπὸ τὴ χειμερινή του «ἀπουσία» στὴ χώρα τῶν Ἰπερβορείων, ὅπότεν στοὺς Δελφοὺς κυριαρχοῦσε ὁ μαινόμενος Διόνυσος.

Ὅμως, βαθιὰ συμβολικὸ γεγονός ἦταν, ὅπως εἶδαμε, ὄχι μόνον ἡ ἐτήσια αὐτὴ ἐπιστροφὴ τοῦ Θεοῦ στὸ ἱερό του, μὰ καὶ ἡ πρώτη ἐγκατάστασή του στοὺς Δελφοὺς, ὅπου πρωτύτερα δέσποζε ἡ ἀντίθετη μὲ τὴ φύση τοῦ νοσηρμένου Θεοῦ, χθόνια θεότης, Θεὰ Γῆ, καὶ ὁ σκοτεινὸς φύλακας τοῦ τόπου, Πύθων, τὸν ὁποῖο ὁ θεὸς τοῦ Φωτὸς καὶ τοῦ Ἥλιου ἤρθε καὶ συνέτριψε (ἀφοῦ — ἄς σημειωθῆ ἔδω — τοῦ προετοίμασε τὸ ἔδαφος καὶ ἡ Τιτάνεια Θέμις, θεὰ τῆς τάξεως, τοῦ θεοῦ δικαίου, τῆς ὁμόνοιας, τῆς ἰσορροπίας καὶ τῆς εἰρήνης, μὰ καὶ προφήτις, πού παρῆλαβε τὸ μαντεῖο ἀπὸ τὴ Γαῖα μητέρα της — ἡ Θέμις πού κρατᾶει τὸν ζυγὸ καὶ πού χαρακτηριστικὰ ἀπετέλεσε τὸν ἐνδιάμεσο σταθμὸ ἢ τὸ σημεῖο μετάδρασης, ἀπὸ τίς χθόνιες στίς ἡλιακὲς Δυνάμεις).

Οἱ Ἕλληνες, ὅπως εἶχαμε πεῖ, δὲν ἦταν δυνατό ν' ἀφήσουν ἀνεκμετάλλευτο ἀπὸ τελετουργικὴ σκοπιὰ καὶ ἀπὸ ἀποψη ἑορτῶν καὶ μουσικῆς τὸ κοσμοϊστορικὸ αὐτὸ γεγονός τῆς «ἐξόντωσης» τοῦ σκοτεινοῦ Πύθωνος καὶ τῆς μετουσίωσης τῆς Διουσιακῆς φύσης ἀπὸ τὸν Κύριο τῶν Δελφῶν. Πρόκειται γιὰ μιὰ δευτέρη μεγάλη γιορτὴ τῆς ἀνοίξεως στὴν ὁποία θὰ σταματήσουμε.

Τὸ γραφικὸ ὄνομα καὶ πάλι τῆς γιορτῆς ἦταν «Στεπτήριον» ἢ «Σεπτήριον». Ὑποστηρίζονται ἀπὸ τοὺς φιλόλογους καὶ οἱ δύο αὐτὲς ἐτυμολογίαι, οἱ ὁποῖες ἔχουν νὰ κάμουν ἡ μιὰ μὲ στεφάνια καὶ μὲ τὸ στέφω, καὶ ἡ ἄλλη μὲ τὸ σεπτὸς ἢ ἀγνός, μὲ ἔννοια καθαρμοῦ ὅπως θὰ δοῦμε. Ἐδῶ ἔχουμε μιὰ γιορτὴ πού διήνευε ὀκταετῆ κύκλο, ἢ γινόνταν κάθε ἐννεατία, καθὼς ἔλεγαν οἱ Ἕλληνες (9 ἦταν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀριθμὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅπως φαίνεται κιόλας ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα, καθὼς καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές) καὶ ἴδιόνταν ἴσως σὲ τρία ἢ τέσσερα μέρη. Μετὰ ἔγινε ἐτήσια. Συμπλήρωμά της ἦταν φαίνεται τὰ Πύθια, οἱ περίφημοι Πυθικοὶ Ἀγῶνες (πού μέχρι τὰ 590 π.Χ. γίνονταν κι' αὐτοὶ κάθε ὀκταετία μετὰ ἔγιναν τετραετεῖς) καὶ πιθανὸν ἀκόμη οἱ γιορτὲς «Ἡρώϊς» καὶ «Χαρίλα» (ἐπίσης ὀκταετεῖς). Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ καθυτὸ Στεπτήριον πρέπει νὰ γιορταζόταν εἴτε μέσα στὴν ἀνοιξὴ εἴτε ἀρχὲς καλοκαιριοῦ.

Τώρα, τί ἀκριβῶς ἤθελε νὰ συμβολίσῃ, νὰ ἀναπαραστήσῃ, τὸ Στεπτήριον. Κάτι μοναδικό, νομίζω. Θὰ μπορούσαμε θέβαια νὰ ποῦμε στεγνὰ καὶ ξερά, ὅπως μερικὰ βιβλία: «Τὴν ἦττα τοῦ Πύθωνος ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα» μὰ ἦταν κάτι πολὺ περισσότερο. Ἦταν, στὴν οὐσία καὶ στὴ συμβολικὴ προέκτασή του, ὁ θάνατος, ἀπὸ τὴ μιὰ, καὶ ἡ ταφὴ τοῦ Πύθωνος (τὰ Πύθια μάλιστα ταῖς ἀρχικὰ νὰ ἦταν ἐπιτάφιοι, ἐπιθανάτιοι ἀγῶνες) καὶ ἡ παρέλευση μιᾶς «παλαιᾶς τάξεως πραγμάτων» καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ ἐρχομὸς τοῦ «Καινούργιου Ἀνθρώπου» (καθὼς τὸν λέει ὁ Jeanmaire), τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ τῆς Ἀπολλώνειας Τάξεως, ἡ ἀνατολὴ μιᾶς «Νέας Ἐποχῆς», τῆς Ἐποχῆς τοῦ Κυρίου τῶν Δελφῶν καὶ τοῦ Ἀπολλώνειου Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ. Οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, αὐτό!

(Ἄν καί, ἀπλῶς χάριν ἐπιστημονικῆς πληρότητος, ὀφείλω νὰ πῶ ὅτι μερικοὶ ἐρευνητὲς δὲν ἐλέπουν ἀκριβῶς ἔτσι τὰ πράγματα, καὶ θεωροῦν ὅτι στὴν ἀναπαράσταση τοῦ Στεπτήριου

υπάρχουν κάποιες διαφορές με τον μύθο της άναμετρήσεως Ἀπόλλωνος - Πύθωνος, πού μπορεί νά σημαίνουν ότι ἡ τελετή αὐτή ἦταν κατά βάση προγενέστερη τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀλλά ὅτι ἀφομοιώθηκε ἀπό τόν καινούργιο μῦθο καί τίς σχετικές γιορτές).

Τά διαδραματιζόμενα, πάλι, ἦταν ἓνα χάρμα καθαρῆς Ἑλληνικῆς σύλληψης σέ γραφικότητα καί ὀμορφιά. Στόν πλακόστρωτο χώρο ὅπου φέρνει ἡ Ἱερά Ὀδός τῶν Δελφῶν, λίγο πρὶν ἀπό τόν ναό τοῦ Ἀπόλλωνος, στό μέρος πού βρίσκεται ὁ πολυγωνικός τοίχος καί ἡ Στοά τῶν Ἀθηναίων, κατασκευαζόταν κάτι σάν τρώγλη, ἡ ἀντίσκηνο, ἡ σπήλαιο, ἡ ἀκόμα παλάτι, ὅπου ὑποτίθεται: ὅτι κατοικοῦσε ὁ Πύθων. Τό θράδυ, κρυφά καί ἀθόρυθα, μιά ὀμάδα ἀγοριῶν, πού ἀνῆκαν στίς καλύτερες οἰκογένειες, μέ ἐπὶ κεφαλῆς ἓναν «κοῦρο ἀμφιθαλή», δηλ. παρθενικό ἀγόρι πού ἔπρεπε νά ζοῦν καί οἱ δυο γονεῖς του, ἔκαναν μιά αἰφνιδιαστική ἐπίθεση στό σπῆτι τοῦ θράκοντος χρατιώντας πυρσούς, τοῦ ἔβαζαν φωτιά κι' ἀποσύρονταν σάν ἀτραπή χωρὶς νά κοιτᾶνε πίσω τους. (Ἡ ἀναπαράσταση αὐτή γινόταν, νομίζω, ἐνώπιον θεατῶν).

Κι' ἀπό τὴ στιγμή αὐτὴ ἀρχίζει μιά μεγάλη διαδικασία, πού θύμιζε, μᾶλλον συμβόλιζε, αὐτό πού εἶχε κάνει ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόλλων, ὅταν σκότωσε τὸ ἔρπετό. Γιὰ νά καθαρῆθῃ δηλαδή ὁ θεός, πού ἔχυσε αἷμα (καί ἀκριθῶς ὅπως θά ἀπαιτοῦσε ἀπ' ὄλους τοὺς πιστοὺς του στό μέλλον), πῆγε ἀπό τόν θράχο τῶν Φαιδριάδων στὰ Τέμπη, γιὰ νά ξεπλύνῃ ὁ ἴδιος τὸ μίasma τοῦ φόνου, τὸ ἄγος, καί νά ἐπιστρέψῃ μέ δάφνη, κομμένη ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Πηνειοῦ, πού τὴν ἔφερε στοὺς Δελφοὺς. Ἔτσι καί τώρα, ἡ «θεωρία» ἡ ἀποστολή, ἡ ἱερὴ πομπή μας, μέ τόν «ἀρχιθέωρό» τῆς, τὸν ἀμφιθαλῆ κοῦρο, διανύει μέ τὰ πόδια μιά τεράστια ἀπόσταση (πού πρέπει νά κρατοῦσε μερικές ὁδομάδες) ἀπὸ τὸ Μαντεῖο ὡς τὴν Κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, ὅπου ὑπῆρχε ἑωμὸς ἡ ἱερὸς τόπος στό σημεῖο πού ὁ θεϊκὸς φονιάς τοῦ Πύθωνα ἔκανε τὸν καθαρμὸ του κι' ἔκοψε τὴ δάφνη. Μετὰ τοὺς καθαρμούς καί τίς θυσίες τους, τὰ παιδιὰ τῆς ἀποστολῆς, κρατιώντας κι' αὐτὰ κλάδους δάφνης στὰ χέρια (ἀπὸ τὴν ὑποία, σημειωτέον, θά γίνονταν τὰ στεφάνια τῶν νικητῶν τῶν Πυθικῶν Ἀγώνων) καί στεφανωμένα μ' αὐτὴν — ἐξ οὗ ἴσως καί «στεπτήριον» φαίνεται — ἔφταναν στό Μαντεῖο. Ἡ δάφνη, πρέπει νά ἔχουμε ὑπόψη, ἔπρεπε κατά τίς ἐνδείξεις νά ἦταν φρέσκα, ὅπως αὐτὴ τὴν ἐποχὴ (Μάη), γεγονός πού θά ἦταν καί ἐπικύρωση τῆς ἐαρινῆς χρονολογήσεως τῆς γιορτῆς. Τὸ μέρος αὐτὸ τῆς ὄλης τελετουργίας περιγράφεται μέ τὴν εὐγλωττὴ λέξη «Δαφνηφόρος».

Κατὰ τὸν γυρισμό, ὁ ἐπὶ κεφαλῆς ἔφηβος καί οἱ σύντροφοί του, τοὺς ὑποίους περιέβαλλε μιά αἴγλη θεϊκή, ἦσαν τὸ ἀντικείμενο ἀνέκφραστον ἐκδηλώσεων ἐνθουσιασμοῦ, φιλοξενίας καί τιμῶν, παντοῦ ἀπ' ὅπου περνοῦσαν. Κι' οἱ ἴδιοι ἐνοιώθαν σάν ἡμίθεοι, ἰδιαίτερα ὁ ἀμφιθαλῆς κοῦρος, πού ἔπαιρνε τὸ ρόλο τοῦ Ἀπόλλωνος.

Καί μεγάλη καί ὠραία δοκιμασία γιὰ τ' ἀγόρια τοῦ Στεπτηρίου, σκόπιμα δὲ εἶπαμε τὴ λέξη «δοκιμασία», γιὰ τὴ πράγματι ἡ ὄλη διαδικασία περιελάμβανε σὲ κάποιο στάδιο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων (τῆς μακρᾶς πορείας κλπ.) καί ν ἡ σ τ ε ἶ α γιὰ τὸν ἐπὶ κεφαλῆς κοῦρο καί τοὺς συντρόφους του ἡ ὅποια νηστεία σταματοῦσε στὴν πόλη (;) Δειπνιαδα, ἀκριθῶς ἔξω ἀπὸ τὰ Τέμπη, ὅταν ἀρχίζει φαίνεται ὁ δρόμος τῆς ἐπιστροφῆς. Καί μιά καί εἴμαστε πάνω στό θέμα αὐτό τῆς δοκιμασίας, ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον νομίζω παρουσιάζουν ὠρισμένες ἐνδείξεις ὅτι ἡ ὄλη διαδικασία περιελάμβανε (τὸ ὑπογραμμίζει αὐτὸ ἰδιαίτερα ὁ Γάλλος Jeanmaire μετὰ ἄλλων, στό βιβλίον του «Κοῦροι καί Κοιμήσεις»), μερικὰ σαφῆ στάδια, πού θυμίζουν τοὺς προπαρασκευαζομένους γιὰ νά γίνουν ἄξιοι τῶν ἀρχαίων Μυστηρίων. Δηλαδή: φυγὴ καί εἶδος ἐξορίας, περιπλάνηση, καθαρμούς, προσφορὰ ὑπηρεσίας καί λατρεία.

Καί, βέβαια, στό Στεπτήριον, ὅπως καί στόν ὄλο κύκλο τῶν ἐορτῶν τοῦ ὁποίου αὐτὸ ἦταν μέρος, ὑπῆρχε ἡ σπουδαιότητα μουσικῆ πλευρά: τὴν ὅποια ἄλλωστε ποτὲ δὲν πρέπει νά διαχωρίζουμε ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα στίς Ἑλληνικὲς ἐκδηλώσεις, γιὰ τὴν ὅποια πάντοτε ἀλληλένδετα. Μιά ἐνδιαφέρουσα λεπτομέρεια, πού μᾶς δίνει ὁ ἱερεὺς τῶν Δελφῶν, Πλούταρχος, εἶναι ὅτι: τὸ παιδί πού ὑποβύταν τὸν Ἀπόλλωνα καί πού ἔφερνε τὴ δάφνη τῶν Τεμπῶν στοὺς Δελφοὺς συνοδεύονταν ἀπὸ ἓνα αὐλήτῃ «καί λέγον — συνεχίζει ὁ Πλούταρχος — ὅτι στὰ παλιὰ χρόνια τὰ Ἱερά δῶρα τῶν Ὑπερβορείων στέλλονταν (ἀπὸ τὴ μακρινὴ καί μυστηριώδη ἐξορία χώρα τῆς προέ-

λευστής τους) στη Δήλο με αλλούς και με λύρα». Τα λόγια αυτά του Πλουτάρχου διακρίνονται, σύμφωνα με ώριμμένους μεταγενέστερους συγγραφείς, τη συνεχή σύνδεση του 'Απόλλωνος με την αιτιωματική πηγή της θόρειας προέλευσής του.

Για τις τεράστιες μουσικές εκδηλώσεις των Πυθικών 'Αγώνων, ως άκουσαμε πρώτα, γενικά, τον Φάρνελ, που έγραψε το μεγαλύτερο μέχρι σήμερα σύγγραμμα (πεντάτομο) για τις γιορτές και λατρευτικές εκδηλώσεις των αρχαιοελληνικών πόλεων:

«Σ'αυτή μόνο τη γιορτή άκουµε για καλλιτέχνες που διαγωνίζονται. Ο µεγάλος Δελφικός έορτασµός ήταν πρωτίστως ή αφιέρωση της ανώτερης ζωής της 'Ελλάδος στον 'Απόλλωνα».

Και σχολιάζει ένας άλλος συγγραφέας (είναι καλά ν' άκουµε κάποτε τί λένε οι ξένοι για τους 'Ελληνες), ο Fred Hoyle:

«Τό άτοµο που διαγωνίζταν στους Δελφούς αφιέρωνε τον έαυτό του, είτε σωματικά ως προς την έγκύµναση για την επίτευξη σωματικής τελειότητας και όµορφιάς, είτε σαν ποιητής και µουσικός. Τό όλοκληρωµένο άτοµο αγάλιαζε και τις δύο αυτές όψεις, στην δέ σκέψη των 'Ελλήνων ποτέ δέν υπήρχε σύγκρουση ανάµεσα στά δύο». Αυτό ήταν τό µυστικό των Πυθικών 'Αγώνων!

Όσο για τη µουσική µορφή του Παιάνος, ένός στοιχείου που δέ µπορούσε νά λείπη από τις Δελφικές γιορτές και τά Πύθια, έννοείται ότι τον εγκαινίασε στους Δελφούς ο 'Απόλλων άµέσως µετά τον φόνο του Πύθωνος. Από τότε έγινε ή σπουδαιότερη µουσική µορφή ή φόρµα (δηλ. τύπος µουσικής συνθέσεως), για τους µγάλους µουσικούς της 'Ελλάδος που διαγωνίζονταν στά Πύθια παράλληλα µε τους άθλητές. Αρχικά όμως οι άγώνες ήταν µ ό ν ο µ ο υ σ ο ι κ ο ι και παρέµειναν βασικά τέτοιοι και όταν ακόμα προστέθηκαν οι γυµνικοί άγώνες άργότερα. Οι Δελφοί καθιέρωσαν κι' ένα σπουδαίο διαγωνισµό συνθέσεως ένός νέου όµνου, για νά φάλλεται, και άσφαλώς νά χορευέται, επάξια, προς τιμήν του Θεού. Έτσι παγιώνεται ή αυστηρή µορφή του Δελφικού µουσικού «Νόµου», καθώς έλέγετο, που ήταν ένας άπαραδίαστος γνώµων και υπόδειγμα προς µίµηση για τις επερχόµενες γενεές των µουσικών. Ο µεγαλύτερος θεµατοφάλακας του µουσικού αυτού Νόµου στην 'Ελλάδα ήταν οι Δελφοί. Σύν τή χρόνυ βρίσκουµε στά Πύθια κι' ένα Νόµο καθάρά κιθαριστικό, χωρίς άσµα δηλαδή αλλά µε κιθάρα «σόλο», άκόµη και Νόµο άλλητικό (µε αλλό σόλο) — κατά πάσαν πιθανότητα όµως έρµηνευµένους από σεµνούς όρχηστές' χορευτές ύψηλής τέχνης, που άποτελοΰν (όπως πολλές φορές µας δόθηκε ή ευκαιρία νά ποΰµε) τό άνώτερο και άπώτατο πρότυπο αυτού που καταστάλαξε στην εποχή µας σαν σοβαρό µπαλλέτο.

Καθώς αθόρηµητα µπορεί νά διερωτάται κανείς κατά πόσο διασώθηκε σε νότες κανένας αρχαίος Νόµος, πρέπει νά υπενθυµίσουµε ότι Νόµος είναι και ή σύνθεση για την όσπία είχαµε άµει ήθη λόγο — ο Α' Δελφικός Ύµνος ή Παιάν στον 'Απόλλωνα — γιατί Νόµός ήταν µιά µουσική φόρµα γ ε ν ι κ ή ς φύσεως, µιά κατηγορία πνευµατικής - θρησκευτικής λυρικής ποιήσεως, όµνητικού χαρακτήρα, που περιελάµβανε πολλά είδη' μεταξύ άλλων τον παιάνα, τον θρήνο, τον διθύραµβο, τό υπόρχηµα...

Άλλος ένας οδισιαστικός Νόµος είναι και ο Β' Δελφικός Ύµνος, που (καθώς αναφέραµε) βρέθηκε κι' αυτός στους Δελφούς. Δυστυχώς είναι άρκετά κομματιασµένος και ήχογράφηση του δέν υπάρχει όπως στην πρώτη περίπτωση. Πρέπει όστόσο νά'ισθίµε, µε την ευκαιρία αυτή, ότι τά κοµµάτια αρχαιοελληνικής µουσικής που έχουν συσσωρευτή µέχρι τη στιγµή αυτή και που κατέχουµε σε νότες (στην αρχαία παρασηµαντική) είναι πάνω-κάτω 30! Μερικά βρίσκονται κιόλας σε δίσκους (ειδικές εκδόσεις) — αυτά που είναι περισσότερο άκέραια από τά υπόλοιπα.

Δέν πρέπει όμως ν' αφήσουµε την εικόνα του Νόµου έλλιπη: Οι τιµηµένες από τό χρόνο και την παράδοση αυτές συνθέσεις, τον καιρό της µεγάλης αποπλώνας άνθισής τους, όπδταν αντιπαλούσαν στις έαρινές και θερινές γιορτές του Θεού, ήταν Νόµοι κ ι θ α ρ ω δ ι κ ο ι: τό τραγούδι δηλ. συνθεόταν άπαραίτητα από την κιθάρα, τό όργανο του Θεού, και μόνο πολύ ύστερότερα από τον αλλό. Μεταγενέστερη επίσης ήταν ή καθαρή αλλητική και κιθαριστική τέχνη (χωρίς τραγούδι), άν και σε κάποια εποχή παλαιότερη ο αλλός έκαµε δειλά την εμφάνισή

του στα Πύθια, γιά νά καταργηθῆ ὁμως και πάλι ἀπό τὸ αὐστηρὸ ἀπολλώνειο πνεῦμα, και νά ἐπικρατήσῃ ἀναπόφευκτα στοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς.

Ὁ σεβασμὸς μὲ τὸν ὁποῖο περιέβαλλαν τὸν τιμημένο Νόμο φανερῶνεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἐπιτρεπόταν στοὺς μουσικοὺς ἢ ἀλλοίωση τῆς βασικῆς «ἁρμονίας» του, δηλ. τοῦ μουσικοῦ «τρόπου» (ὅπως λέμε τεχνικά), τῆς μελωδικῆς φόρμουλας, καθὼς και τῆς φωνητικῆς ἐκτάσεως (ρετζίστρο), μὰ οὔτε και τὸ ρυθμοῦ του — πράγματα πού φανερῶνουν γιά μᾶς και τὴν ἐννοια τοῦ ὀνόματος πού πήρε: «Νόμος». (Περισσότερο δὲν μποροῦν, δυστυχῶς, ν' ἀναλυθοῦν τὰ τεχνικά αὐτὰ σημεῖα ἐδῶ).

Δὲν μποροῦμε νὰ παραλείψουμε ἐπίσης νὰ ποῦμε ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους συνθέτες Νόμων ἦταν ὁ Λέσβιος μουσικὸς Τέρπανδρος τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος π.Χ., γιὰτι ἐκτὸς αὐτοῦ νίκησε τέσσερις φορές στοὺς Δελφοὺς μὲ τοὺς Νόμους του, στὰ Πύθια ἀσφαλῶς, γιά τὰ ὁποῖα μιλάμε. Ἐξαιρετικὸ μουσικὸ ἐνδιαφέρον, ἐξ ἄλλου, παρουσιάζει ἡ ἐξῆς περίπτωση: Στὰ 585 π.Χ., δηλ. ἑκατὸν ὀλόκληρα χρόνια μετὰ τὸν Τέρπανδρο, ὁ ξακουστὸς ἀδηγητὴς ἀπὸ τὸ Ἄργος, Σακάδας, ἐξετέλεσε στοὺς Δελφοὺς ἕνα καθαρὰ ὀργανικὸ Νόμο (πού ἐδῶ εἶναι και «προγραμματικὴ» μουσικὴ, καθὼς θὰ λέγαμε σήμερα), πού ἀποτελεῖτο ἀπὸ 5 μέρη, σὰ μιὰ σύγχρονη σονάτα ἢ σουίτα, ἄς ποῦμε. Ἄν και ὀφείλω ταυτόχρονα νὰ τονίσω ὅτι πρέπει νὰ προσέχουμε ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς παραλληλισμοὺς μὲ τὸ σύγχρονο μουσικὸ ἰδίωμα, τοὺς ὁποῖους βρισκουμε συνεχῶς, και ἀτυχῶς, σὲ ὠρισμένα συγγράμματα.

Μιὰ παρένθεση γιά ὄσους θὰ ἤθελαν νὰ πληροσηρηθοῦν τί ἐννοοῦμε ὅταν λέμε σήμερα «προγραμματικὴ μουσικὴ»: Εἶναι ἡ μουσικὴ, σοβαρὰ ἐννοεῖται, πού ἔχει ἕνα περιεχόμενὸ συγκεκριμένο· δηλαδὴ ἕνα μῦθο, ἕνα ἱστορικὸ θέμα, ἕνα ποίημα, ἕνα ζωγραφικὸ πίνακα, ἕνα τοπεῖο, ἢ μιὰ κατονομαζόμενη ἰδέα, σὰν πηγὴ ἐμπνεύσεως και σὰν θέμα «περιγραφῆς» ἢ ἀναπτύξεως. Ἔτσι λέμε ὅτι τὸ σχετικὸ ἔργο ἔχει ἕνα πρόγραμμα· ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν «ἀπόλυτη μουσικὴ» (οἱ ὄροι εἶναι τῆς ἐποχῆς μας), ἢ ὁποῖα ἐκφράζει μόνον ἀφηρημένα συναισθήματα, ἢ ἰδέες μὴ καθοριζόμενες, και ἢ ὁποῖα συνεπῶς δὲν ἔχει πρόγραμμα.

Λοιπόν, ὁ Πυθικὸς Νόμος πού ἐπαίξει ὁ αὐλητὴς Σακάδας, ἀπέδιδε μουσικά τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἀπόλλωνος μὲ τὸν Πύθωνα γιά τὴν κατοχὴ τῶν Δελφῶν. Τὰ πέντε μέρη στὰ ὁποῖα ἀναφερθήκαμε εἶχαν πολὺ χαρακτηριστικοὺς τίτλους (και τὰ μέρη αὐτὰ εἶχαν παραλλαγές μὲ τὴν πάδοση τοῦ χρόνου):

- I. Πεῖρα
- II. Κατακελευσμὸς
- III. Ἰαμβικόν
- IV. Σπονδειόν
- V. Καταχόρευσις

Ἐπῆρχε δηλαδὴ πρῶτα ἕνα μέρος εἰσαγωγικὸ, ὅπου ὁ Ἀπόλλων κατόπτει τὸ χῶρο τῆς μάχης· ἀκολουθοῦσε ἡ πρόκληση τοῦ Θεοῦ στὸ Δράκοντα και ἡ πρώτη ἐπίθεση· ἔπειτα ἡ καθυστάση μονομαχίας, στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ἀκούγονταν σαλπισμοὶ και οἱ τριγμοὶ τῶν ὀδόντων τοῦ θηρίου, καθὼς τὰ βέλη τοῦ Ἀπόλλωνος κατέφεραν ἀποφασιστικὰ πλήγματα· κατόπι ἡ νίκη τοῦ Θεοῦ· και τέλος ὁ χορὸς τοῦ Ἀπόλλωνος πού γιόρταζε τὸ θρίαμβό του. Σὲ μερικὲς παραλλαγές τοῦ Πυθικοῦ Νόμου τὸ τελευταῖο μέρος φέρει τὸν τίτλο «Σύριγμα» ἢ «Σύριγγες» και ἀπέδιδε τὸ θάνατο τοῦ τέρατος, ὅπου ἀκούγονταν τὰ ἐπιθανάτια συριγματὰ του. Ξέρουμε τὴν ἐνδιαφέρουσα λεπτομέρεια ὅτι τὸ ξεφύχημα τοῦ Πύθωνος ἀπεδίδετο στὸν αὐτὸ μ' ἕνα ὀξύ «ἁρμονικὸ» ἤχο, μὲ τὴν τεχνικὴ μουσικὴ ὀραλογία ἢ λέξη ἁρμονικὸς, πού σημαίνει ὅτι ἐπρόκειτο γιά «ὑπέρηχο». Ὁ Πυθικὸς αὐτὸς Νόμος μὲ τις παραλλαγές του ἐκτελεῖτο ἀπὸ τότε ταχτικὰ στὰ Πύθια, μερικὲς φορές συνοδεία κιθάρας και ἀκόμα σάλπιγγος (στοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς μᾶλλον τὸ τελευταῖο, πρέπει νὰ ὑποθέσουμε, γιὰτι ἡ παλαιότερη και αὐστηρὴ Ἑλληνικὴ θέση δὲν ἀνεγνώριζε στὴ σάλπιγγα μουσικὴ ἀξία, ὁ δὲ ρόλος τῆς περιοριζόταν σὲ μερικὰ στρατιωτικὰ σινιάλα, σ' ἀντίθεση μὲ τοὺς Ρωμαίους πού εἶχαν παντοῖων εἰδῶν σάλπιγγες, ἀπίστευτα θορυβῶδεις, στὴν ἡμερησία διάταξη).

Κι' ἂν οἱ Δελφοὶ εἶναι τὸ μέρος τῆς ἐ γ κ α τ α σ τ ἄ σ ε ω ς τοῦ Ἀπόλλωνος σὺν ὄρμιου θεοῦ, ἕνας ἄλλος περίφημος μῦθος θέλει σὰ μέρος γ ε ν ν ἤ σ ε ω ς τοῦ θεοῦ τὴν «Ἱερὴ νῆσο» τῶν Κυκλάδων, Δῆλο. Δὲν εἶναι ἡ στιγμή νὰ ξεδιαλύνουμε τὰ δεδομένα σχετικά μὲ τὴ γέννησιν, τὴν προέλευσιν καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Ἀπόλλωνος, οὔτε καὶ τὸ πῶς συνάδουν τὰ ποικίλα αὐτὰ στοιχεῖα μὲ τὴν ὑποτιθέμενη υπερβόρεια καταγωγὴ του, γιατί αὐτὸ δὲν εἶναι θέμα μας, ἀπησχόλησε δὲ πάρα πολλοὺς εἰδικούς. Ἐπίκεντρο τῆς προσοχῆς μᾶς εἶναι τώρα ἡ Δῆλος σὺν ἕνας ἄλλος φημισμένος τόπος Ἀπολλώνειας λατρείας.

Ἡ ἐπικράτησις ἐπὶ Δῆλο τῆς λατρείας τοῦ Μουσηγέτη Φοῖβου μπορεῖ ἱστορικὰ νὰ ἀνιχνευθῆ καὶ νὰ ἐντοπισθῆ σὲ πολλοὺς πρώτους καιροὺς, συγκεκριμένα στὸν 10^ο ἡδὴ αἰῶνα π.Χ. Ἀφοῦ ἀληθεύει: «ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸν 9^ο κιόλας αἰῶνα διάφορες ἰωνικὲς πόλεις ἔστειλαν κατ' ἔτος «θεωρίαν» ἐπὶ Δῆλο, ὅπου γιορταζόταν μὲ ἀγῶνας μουσικῶς καὶ γυμνικῶς, καὶ μὲ ἄλλες ἐκδηλώσεις καὶ τελετές, ἡ ἐπάνοδος καὶ ἐξῶ τοῦ θεοῦ μὲ τὸ τέλος τοῦ χειμῶνα.

Ὡραία περιστασίαν ὁ ποιητὴς Καλλιμάχος, πού τὸν ἀναφέραμε καὶ πρὶν, τὴ Δῆλο νὰ βρῆσκειται στὸ κέντρο ἐνὸς «χοροῦ» πού στήνοντο γύρω τῆς οἱ ὑπόλοιπες νῆσοι τῶν Κυκλάδων, λέγοντάς τιν ἐστία τῶν νησιῶν («ἑστία νήσων») καὶ τὴν πιὸ Ἱερὴ ἀπ' ὅλες. («Ἔμνος εἰς Δῆλον»).

Θρησκευτικὸ λοιπὸν κέντρο τῶν Ἴωνων εἶχε καταστῆ ἡ Δῆλος ἀπὸ τὸ τέλος κιόλας τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων, πού εἶναι καὶ ἡ «καλὴ ἐποχὴ» τῶν γιορτῶν αὐτῶν — πού δὲν εἶναι ἄλλες ἀπὸ τὰ περίφημα «Δῆλια». Μιὰ λαμπρὴ περιγραφὴ τους μᾶς δίνει ὁ Ὀμηρικὸς «Ἔμνος εἰς Ἀπόλλωνα». Ἄς πάρουμε μιὰ μικρὴ ἰδέα:

Ἄλλὰ σὺ Δῆλω, Φοῖβε, μάλιστα ἐπιτέρπειαι ἦτορ,
 ἔνθα τοι ἔλκεχίτωνες Ἴάονες ἠγαρέθονται
 αὐτοῖς σὺν παιδεύσει καὶ αἰδοίῃς ἀλόχοισιν.
 Οἱ δὲ σε πυγμαχίῃ τε καὶ ὄρχηθμῶ καὶ αἰοιδῇ
 μνησάμενοι τέρπουσιν, ὅταν στήσωνται ἀγῶνα.
 Φαίη κ' ἀθανάτους καὶ ἀγήρωσ ἐμμεναι αἰεὶ,
 ὅς τότε ἐπαντιάζει, ὅτ' Ἴάονες ἀθροοὶ εἰσὶν
 πάντων γὰρ κεν ἴδοιτο χάριν, τέρψαιτο δὲ θυμὸν
 ἔνδρας τ' εἰσορῶν καλλιζώνους τε γυναῖκας
 νηῆς τ' ὠκειάς ἡδ' αὐτῶν κτήματα πολλὰ.
 Πρὸς δὲ τότε μέγα θαῦμα, δου κλέος οὐποτ' ὀλεῖται,
 κούραι Δηλιάδες, Ἐκατηβελέταο θεράπναι
 αἰ τ' ἐπεὶ ἄρ πρῶτον μὲν Ἀπόλλων' ἠμνήσωσιν,
 αὐτὶς δ' αὖ Λητώ τε καὶ Ἄρτεμιν ἰοχέαιραν
 μνησάμεναι ἀνδρῶν τε παλαιῶν ἡδὲ γυναικῶν
 ἕμνον ἀείδουσιν, θέλγουσι δὲ φῶλ' ἀνθρώπων.
 Πάντων δ' ἀνθρώπων φωνὰς καὶ θαμβασίας τὸν
 μιμείσθ' ἴσασιν· φαίη δὲ κεν αὐτὸς ἕκαστος
 φθέγγεσθ'· οὕτω σφιν καλὴ συνάρηρεν αἰοιδῆ.

Σ ἔ μ ε τ ἰ φ ρ α σ η :

Ὅμως ἐπὶ Δῆλο πιὸ πολύ, Φοῖβε, χαίρει' ἐσένα ἡ καρδιά σου, / πού γιὰ νὰ σὲ τιμήσουν
 τρέχουν οἱ Ἴωνες μὲ τοὺς μακροὺς χιτῶνες, / μὲ τὰ παιδιὰ τους καὶ τίς σεμνὲς γυναῖκες
 τους. / Πιστοὶ τότε σὲ σένα, μὲ πυγμαχία, μὲ χορὸ καὶ μὲ τραγοῦδι / σὲ τέρπουν, σὰν τοὺς
 ἀγῶνες στήνουν. / Ἀκόμα κι' ἀθανάτους θὰ τοὺς νόμιζες κι' ἀγέραστους γιὰ πάντα / ἔτσι κα-
 θὴς συναθροισμένους τοὺς Ἴωνες θ' ἀπαντοῦσες. / Κι' ὄλων σὰ θῆβλεπες τὴ χάρη, τὴ θεὰ ἡ
 φυχὴ σου θὰ χαιρόταν / τῶν ἀντρῶν καὶ τῶν λυγερῶν ἀντάμα γυναικῶν τους / μὲ τὰ γοργο-
 κάρθὰ τους καὶ τὰ τόσα πλούτη. / Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα, τὸ μεγάλο θαῦμα, πού ἡ λάμψη τους
 γιὰ πάντα ἀβυσσὴ θὰ μὲν — / τίς Δηλιάδες, τοῦ ἀρχιτοῦστῆ τίς δουλεύτρες παρθένες, /
 ποὶ πρώτα σὰν τὸν Ἀπόλλωνα ἠμνήσουν, / ὕστερα εὐθὺς τὴ Λητώ καὶ τὴν τοξεῦτρα Ἄρτεμι /
 καὶ τοὺς παλιούς ἐκεῖνους ἀντρες καὶ γυναῖκες / θυμοῦνται μὲ ἕμνους, τὰ πλήθη γοητευότας
 τῶν θνητῶν. / Κι' ὄλων ξέρουν τῶν ἀνθρώπων τὴ φωνὴ καὶ τὴν ντοπιολαλιά / νὰ τὴ μιμοῦνται·
 ἔτσι πού ὁ καθένας ἔλαχε πῶς αὐτὸς ὁ ἦδιος / λαλεῖ: τόσο πιστὰ συνταιριασμένο εἶν' τ' ὁμορφο
 τραγοῦδι τους!

Όμως, υπάρχουν μαρτυρίες ότι τὰ Δήλια δὲν ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ Ἴωνικὴ μόνο γιορτὴ. Δωριεῖς, Αἰολεῖς, ἀκόμα κι' ἐξελληνισθέντες Λύκιοι, ἔπαιρναν μέρος καὶ περηφανεύονταν γι' αὐτό. Ἡ Ἀθηναϊκὴ στενωπιατὴ σύνδεση μὲ τὸ νησί εἶναι ὁ δῶλος μας γνωστὴ, γιὰτὶ πολὺ παλαιοὶ μῦθοι σχετίζονται τὴ Δῆλο μὲ τοὺς Ἀθηναίους, ὅπως ὁ σχετικὸς μὲ τὸν ἥρωά τους Θησέας, ποὺ ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Κρήτη μὲ τοὺς 14 νέους καὶ νέες ποὺ γλύτωσε ἀφοῦ σκότωσε τὸν Μινώταυρο, στάθμευσε στὴ Δῆλο καὶ ἐκεῖ, ὁ ἀνάμνηση τοῦ ἄθλου του, πρωτοχόρεψε τὸν «Γέρων» χορὸ γύρω ἀπὸ τὸν Κεράτινο, λεγόμενον, θωμὸ τοῦ Ἀπόλλωνος — χορὸ στὸν ὁποῖο πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ σταματήσουμε περισσότερο σὲ λίγο, γιὰτὶ ἦταν βασικὸ στοιχεῖο τῶν πιὸ θεαματικῶν Ἀπολλώνειων ἐδηλώσεων τῆς Δῆλου. Ἐπίσης ξέρουμε ὅτι: περίφημη ἦταν ἡ θεωρία ποὺ ἀποτελλόταν ἀπὸ τὶς Ἀθῆνες, μὲ προορισμὸ νὰ ἀρή μέρους στὶς τεράστιες ἐκδηλώσεις τῶν Δηλίων. Θεωρία ἦταν, θυμίζουμε, ἐπίσημη ἀποστολὴ ὁποιασδήποτε Ἑλληνικῆς πόλεως γιὰ συμμετοχὴ σὲ ἐθνικὴ πανήγυρη, ἀγῶνες, μαντεῖα, τελετὲς γενικά κλπ. Οἱ «θεωροὶ» ποὺ τὴν ἀπάρτιζαν ἦταν ἀπὸ τοὺς ἐπιφανέστερους πολίτες τῶν Ἀθηνῶν καὶ λέγονταν Δηλιαστές, τὸ δὲ ἱερὸ πλοῖο ποὺ τοὺς μετέφερε, Θεωρὶς ἢ Δηλιάς· τὸ ὁποῖο πλοῖο οἱ ἀρχαῖοι ἐπέμεναν ὅτι ἦταν πάντοτε αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ καράδι τοῦ ἥρωα Θησέα. Πολὺ γινώριμα μᾶς εἶναι τὰ ὄνόματα τῶν Ἀθηναϊκῶν ἱερῶν πλοίων «Πάραλος» καὶ «Σαλαμινία», ποὺ μᾶς ξυπνοῦν ἐδῶ ἰδιαίτερες συγκινήσεις, καθὼς φέρνουν στὸ μυαλό μας μνήμες τοῦ μεγάλου Σωκράτη.

Κρίσεις ἀλλεπάλληλες πέρασε στὴν ἱστορία τῆς ἡ ἐκπαγλῆ, πραγματικά, αὐτὴ γιορτὴ, τὰ Δήλια, ποὺ ἔφταναν κάποτε τὴν περὶ κλημῆ, ἐξαιτίας συμφορῶν ποὺ ἐπλητταν τὴν Ἑλλάδα (κατάληψη τῶν Ἴωνικῶν πόλεων ἀπὸ τοὺς Πέρσες, λοιμὸς στάς Ἀθήνας ἀργότερα), μὰ τέτοια ἦταν ἡ δυνάμη τῆς ποὺ ποτέ δὲν ἔβουσε. Δυὸ «καθάρσεις», λεγόμενες, τῆς Δῆλου συνέτειναν ὁ αὐτό, μὰ ἀπὸ τὸν Πεισίστρατο στὰ 450 π.Χ., ἐνῶ ἡ ἄλλη συνδέεται καὶ πάλι μὲ τοὺς Ἀντίοχους, ποὺ στὰ 426-5 π.Χ., ὕστερα ἀπὸ τὴ δευτέρη δηλ. κάθαρση, ἀντιδιοργάνωσαν καὶ λάμπρυναν ξανά τὶς γιορτές, ποὺ εἶναι: τῶρα Ἀθηναϊκὴ ἐκδήλωση, προσθέτοντας ἀγῶνα ἵπποδρομίας καὶ μεγαλόπρεπη πομπή, ἐπὶ: ποὺ τὶς ἔκαμαν τὸ μεγαλύτερο φεστιβάλ τῆν Ἀθηναϊκὴ ἐπικράτεια.

Ἡ ἔποχή ποὺ διοργανώνονταν τὰ Δήλια ἦταν ὁ «ἱερὸς μῆνας» τοῦ δηλιακοῦ ἡμερολογίου, ποὺ πιθανώτατα ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸν Ἀνθεστηριῶνα, δηλαδὴ (ὅπως εἶπαμε πρὶν) Φεβρουάριο - Μάρτιο· ἂν καὶ ἔχω συναντήσει καὶ διχφορετικὲς ἐκδοχὲς πάνω στὸ σημεῖο αὐτό, λ.χ. Μάιο. Ἡ γιορτὴ ἦταν πεντητηρικὴ, ἢ γινόταν κάθε τέσσαρα χρόνια· ἐνῶ (ἄς μὴ παραλείψουμε νὰ τὸ σημειώσουμε αὐτὸ ἐδῶ) μὰ ἄλλη γιορτὴ πρὸς τιμὴ τοῦ θεοῦ τοῦ νηιοῦ, τὰ «Ἀπολλώνια» ἢ Μικρὰ Δήλια, ἦταν ἐτήσια καὶ γινόταν κι' αὐτὴ τὸν ἱερὸ μῆνα. Μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, στὰ Δήλια, συνελατρεύοντο ἡ μητέρα του Λητώ, ἡ ἀδελφὴ του Ἰρτεμις, ἡ Δήμητρα, ἐνῶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις, ὅταν λ.χ. χόρευαν οἱ περίφημες Δηλιάδες (βλ. παρακάτω), ἀντικείμενο λατρείας στὸ νησί ἦταν ἡ Ἀφροδίτη, ποὺ ἑξάνο τῆς ὑπῆρχε κοντὰ στὸν κεράτινο θωμὸ. Στὸ διάστημα τῶν γιορτῶν αὐτῶν τῶν Δηλίων, ὁπόταν ἡ «ἱερὰ ναῦς» ἀπουσίαζε στὴ Δῆλο, ἀπαγορευόταν — ὅπως ξέρουμε — ἡ θανατικὴ ἐκτέλεση στὶς Ἀθῆνες, καὶ τέτοια ἀκριβῶς ὑπῆρξε ἡ περίπτωσις τοῦ Σωκράτους ποὺ ὑπαινιχθήκαμε.

Μιὰ μικρὴ ἰδέα, τῶρα, τῆς δλης διαδικασίας τῆς γιορτῆς Δῆλια. Ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποὺ ὑπάρχουν μπορούμε νὰ συγκεντρώσουμε βασικὰ στοιχεῖα, ἀρκετὰ γιὰ νὰ βάλουν τὴ φαντασία μας νὰ δουλέψῃ στὶς σωστὲς γραμμές:

Τὸ πρῶτο εἶδη ἦταν νὰ προσφερθοῦν θυσίες στὸ Δῆλιον (ἱερὸν τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος) τοῦ Μαραθῶνος, γιὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ αἰσιο ταξείδι. Κατὰ τὴν ἐκκίνηση ἀπὸ τὶς Ἀθῆνες, οἱ θεωροὶ συνοδεύονταν ἀπὸ «χοροὺς» (ὠμίματα χορωδῶν ἀλλὰ καὶ χορευτῶν ταυτόχρονα), ποὺ εἶχαν ἐπιλεγῆ προσεχτικὰ καὶ ἐχγυμνασθῆ στὸ ἄστυ τῆς Παλλάδος ἀπὸ τοὺς Δηλιαστές (ἐκατὸ πρόσωπα ἐν δλφ). Στὴ συνοδεία περιλαμβάνονταν φυσικὰ τὰ βώδια γιὰ τὶς ἐκατόμβες, τὶς θυσίες ποὺ ἦταν ἀναπόσπαστο μέρος τῆς δλης τελετουργικῆς διαδικασίας. Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς θεωρίας, στὸ εἰδικὸ καράδι ποὺ χρησιμοποιόταν μόνο γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ (Δηλιάς, Θεωρὶς), ἡγετο τῆς νηρομπῆς. Μετὰ τὴν ἀποβίβαση στὸ νησί, στὸ μέρος περίπου ποὺ καὶ σήμερα προσ-

εγγίζουμε, δηλ. κοντά στο άρχαιο ιερό λιμάνι, ή πομπή κατευθυνόταν προς τον χώρο άριστέρα στο βάθος όπου θρίσκειται το κυρίως ιερό που περιέχει τον ναό του 'Απόλλωνος, άφου πρώτα περνούσε από τη μικρή πλατεία κοντά στο λιμάνι, που επί Ρωμαίων έγινε γνωστή σαν «'Αγορά των Κομπιταλιαστών» και όπου υπήρχαν πολλά ανάθηματα, θωμιοί και νατοκοί' για να διέλθη, εν συνεχεία, άνάμεσα στις δυο στοές που βρσκονται εκατέρωθεν της ιεράς οδού, όπου και πάλι βρισκόταν πλήθος αγαλμάτων (που τις θάσεις τους βλέπουμε και σήμερα) και να φτάση τέλος μπροστά από τα μεγαλόπρεπα Προπύλαια του ιεροῦ. Καθώς προσέγγιζε, ή πομπή τραγουδούσε το λεγόμενο «Προσόδιον». Προσόδιον, όπως μās δόθηκε ή ευκαιρία να πούμε και σ' άλλη περίπτωση, ήταν ειδικό ἄσμα πομπής με ὄρχηση καί με ὄργανική συνοδία αὐλοῦ ἢ λύρας, που προτασσόταν του κυρίως ἑμνου και συνήθως χρησιμοποιόταν κατά την προσέγγιση τῆς τελετουργικῆς πομπῆς, όπως ἔδω, στο μέρος τῆς λατρείας. Τά ὄρχηστικά θέματα στην περίπτωση αὐτή, με μιά μοναδική δύναμη φαντασίας και καλαισθησίας που μās λείει πολλά για τῆ χορευτική μεγαλοφυα των Ἑλλήνων, αποτελοῦσαν μιά θαυμάσια μεταμόρφωση του κοινού τρόπου καθίσματος σέ ὄρχηση, ή ὅποια ἐξέφραζε τὸ λατρευτικό σκοπὸ ἢ τὸ πνεῦμα τῆς πορείας πρὸς τὸ θωμὸ ἢ τὸ ναὸ. Πρόκειται, ἔτσι, για τῆ θεμελιώδη ἐκείνη κατηγορία τῆς ἀρχαίας ὄρχήσεως (γιατί υπάρχουν διάφορες κατηγορίες, τὰ μέγιστα ἐνδιαφέρουσες) που ὀνομαζόμαστε «ὄρχηστική πομπή» ἢ «ὄρχηστικό ἐμβατήριο». Στο Προσόδιον αὐτὸ των Δηλίων, λοιπόν, ὁ χορὸς περιέγραφε ἀφ' ἐνὸς με λόγια και ἀφ' ἑτέρου με κινήσεις τις γνωστὲς περιπλανήσεις τῆς μητρὸς του 'Απόλλωνος, Αητοῦς, μέχρι που να καταλήξη — κατά τὸ μῦθο — στὴ Δῆλο για να γεννήση τὸν θεϊκὸ γιὸ τῆς, καθὼς και τὴν Ἄρτεμι πρῶτύτερα στὴν Ὀρτυγία. Κατότι φάλλονταν παιᾶνες στὸν 'Απόλλωνα. Ἄπο τὴν ἄλλη, ὀ διάφοροι «χοροί» ἀπὸ τις ὑπόλοιπες πόλεις τῆς Ἑλλάδος φαίνεται ὅτι εἶχαν σὸν κύριο ρόλο να συνοδεύουν με τὰ τραγούδια και τοὺς χορούς τους τοὺς θεωροὺς ὡς τὸ θωμὸ του 'Απόλλωνος.

Ἡ πομπή ἔκανε ἕνα πλήρη γύρο ὀλοκλήρου του χώρου του ιεροῦ, που τὴν ὀλη διαρρήμισή του μπορούμε να δοῦμε σαφῶς και σήμερα. Ἐν συνεχεία, και μετὰ τῆ θυσία των βοῶν, γίνονταν ὀ γυμνικοί, ἱππικοί και μουσικοί (μουσικοχορευτικοί) ἀγῶνες. Γύρω στο θωμὸ του 'Απόλλωνος, τὸν «Κεράτινο» όπως εἶπαμε θωμὸ, μπροστὰ στο ὀικοδόμημα «Κερατῶν» που τὸν στέγαζε (τὰ ὀνόματα αὐτὰ, ἀπὸ τὰ λατρευτικά ἐμβλήματα των κεράτων που ὑπῆρχαν) και κοντὰ στο πολὺ ἀρχαίὸ ξόανὸ τῆς θεᾶς Ἄφροδίτης, ἐκτελεῖτο ὁ ξακουστὸς χορὸς τῆς ἀρχαιότητος Γέρανος, για τὸν ὀποῖο μιλάμε ἀμέσως παρακάτω. Τὸ στεφάνωμα των νικητῶν των μελωδικῶν και ὄρχηστικῶν διαγωνισμῶν ἀποτελεῖτο ἀπὸ κλάδους του ιεροῦ δένδρου, του φοίνικος δηλ., όπου σύμφωνα με τὴν παράδοση ἢ Αητῶ γενήθησε τὸν 'Απόλλωνα. Τὸ ὀλο πρόγραμμα των ἑορτῶν ἔκλειε με δραματικές παραστάσεις και τελετουργικά συμπόσια.

Συναρπαστικά ὀτοιχεῖα μās ἀφήσαν, ἔδτυχῶς, ὀ ἀρχαίες πηγές μας για τὸν περίφημο Γέρανο (με τὸ ἴδιο ὀνομα ὑπάρχουν σήμερα νησιώτικοι χοροί, με εἶναι ἀσχετοί), κυρίως ὡς πρὸς τὸ χορογραφικό περιεχόμενό του και τὸν τρόπο ἐκτελέσεώς του. Ἄς δῶσουμε κάποια προσοχή σ' αὐτὰ τὰ δεδομένα, γιατί μās ἀποκαλύπτουν, ἔτσι και σέ συντομία, πολλὰ, ὀχι μόνο ὡς πρὸς τὴ μεγάλη τέχνη του χοροῦ των ἀρχαιοελλήνων με και ὡς πρὸς τὸ τί ἀπασχολούσε πραγματικά τὸς Ἑλληνας ὀλημέρα ὄστε να θαυματουργοῦν — κι' αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ πολυτίμια ἐκείνα πράγματα που, με τῆ σειρά τους, συντελοῦν στο ν' ἀποκαλύπτουν τοὺς Ἑλληνας στοὺς Ἑλληνες (τοὺς ἀρχαίους στοὺς νέους), κάτι που πολὺ χρειάζεται να γίνεται ὀλοένα, δεδομένου ὅτι ἢ φοίτησή μας στο σχολεῖο και ἄλλοι παράγοντες μās, κληροδότησαν μερικές περίεργες ἰδέες για τοὺς ἀρχαίους μας προγόνους, που θὰ τοὺς καθιστοῦσαν μᾶλλον ἀγνώριστους στα μάτια των ἰδίων, ἂν ἦταν δυνατό ποτὲ να γνωρίσουν τὴν συνήθη εἰκόνα που ἔχουμε στο μυαλό μας για τὸν ἀρχαίὸ Ἑλληνα. Ἄναφορικά με τὸ τί ἐξέφραζε, λοιπόν, ὁ χορὸς αὐτός, δὲν ὑπάρχει μιά μόνο ἐκδοχή, και ἀπὸ τις σχετικές διαφορές ὡς πρὸς τὸν μῦθο ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι ὁ Γέρανος πρέπει να εἶχε τις παραλλαγές του (φυσικό ἄλλωστε αὐτὸ και μάλιστα σὸν τῆ χρόνῳ) και ἔπίσης ὅτι πρέπει να μὴ ἐκτελεῖτο ἀποκλειστικά και μόνο στα Δῆλια. Ἄπο τὴν ἄλλη, μερικές ἀπὸ τις παραλλαγές αὐτές δὲν ἀποκλείουν ταυτόχρονη ἐκτέλεση, δηλ. κάποιὸ εἶδος συνδυασμοῦ ἢ συγχώνευσής τους. Ἄπο τοὺς τέσσερις τῶσους μύθους που ὀι πηγές μās ἀναφέρουν

δτι απέδιδε ο Γέρανος, φαίνεται δτι επικρατέστερος και δημοφιλέστερος ήταν ο μύθος που συνδέεται με τόν ήρωα Θησέα και τις περιπλανήσεις του μέσα στο Λαβύρινθο τής Κρήτης, όπου εξέδινωσε τόν φοβερό Μινώταυρο. Καί επί τή εύκαιρία, τó ξόανο τής θεάς Ἀφροδίτης, που ἀναφέραμε δτι κοντά σ' αὐτό χορευόταν ο Γέρανος, τó εἶχε δωρήσει, κατά τήν παράδοση, ή κόρη του Μίνως, ή Ἀριάδνη, στόν ήρωά της. Μερικές ἄλλες ἐκδοχές του Γεράνου που ἔχω συναντήσει μᾶς δίνουν και τὰ ἑξῆς, ἐπίσης ἐνδιαφέροντα, θέματα ὀρχήσεως: Μιά ἀπ' αὐτές πάει χρονολογικά ἀκόμα πιό πίσω, σέ πιό ἀρχέγονους καιρούς, κατατάσσοντας τόν Γέρανο στή γενική κατηγορία τῶν ὀφιοειδῶν ή λαβυρινθικῶν ἱεουργικῶν χορῶν, με ἐπίκεντρο κάποια θεότητα ή γυναικεία μορφή, τήν ὁποία ο κορυφαίος του χοροῦ θά ἔφτανε μετά ἀπό πολυαθῶνους ἐλιγμούς και «περιπλανήσεις», γιά νά τήν ἐξαγάγη τελικά μαζί του και νά τελέση μ' αὐτήν τόν Ἱερό Γάμο. Μιά ἄλλη ἐκδοχή ἔχει και πάλι σά θέμα περιπλανήσεις, ἀλλά ἐκεῖνες τής Αητούς, στίς ὁποῖες ἀναφερθήκαμε. Καί τέλος ἄλλη ἐξηγεῖ τόν Γέρανο σάν ἀπομιμητικό τῶν σχηματισμῶν και τῶν κινήσεων τῶν γνωστῶν μας ἀποδημητικῶν πουλιῶν, τῶν γερανῶν, ἀπ' ὅπου παράγουν και τ' ὄνομα του χοροῦ, ἄν καί φιλοσοφικῶς ὑπάρχουν μερικές διαφορές ὡς πρὸς τó σημείο αὐτό. Τό γεγονός, ἐν πάση περιπτώσει, δτι οἱ χορευτές κρατοῦσαν τó κεφάλι ψηλά και εὐθυτενές, ἐνῶ οἱ βραχίονες τους ἦταν κεκαμμένοι, ή δέ ὀλη ἀλυσίς τῶν χεριῶν τους «αἰωρεῖτο» ρυθμικά ὅπως οἱ φτεροῦγγες τῶν ἀποδημητικῶν, ἀσφαλῶς θά ἔδινε μιὰ φυσική ἀφορμή γιά τέτοια ἐξήγηση του χοροῦ ὅπως ἀσφαλῶς και τó δτι, μερικές στιγμές, ή τριγωνική διάταξη τῶν χορευτῶν ὑπέβαλλε τήν ἰδέα του ἀντίστοιχου σχηματισμοῦ τῶν γερανῶν στόν οὐρανό. Βεβαίως ἄν και ο Γέρανος ἦταν βασικά κυκλικός χορός, με ἐπίκεντρο ἕνα θωμό, ὑπῆρχαν διαφορές ἐξελίξεις στίς κινήσεις τῶν χορευτῶν, οἱ ὁποῖες, ἄς σημειωθῆ, γίνονταν ὑπό τήν ἡγεσία του «γερανούκοῦ», ὅπως λεγόταν ο ἐξάρχων του χοροῦ στήν περίπτωση αὐτή ή πάλι ὑπῆρχαν, λένε οἱ πηγές μας, δύο «ἡγεμόνες» τὰ δύο ἄκρα τής γραμμῆς τῶν ὀρχηστῶν. Μπορεῖ νά γίνονταν κάποιος συνδυασμός τῶν τριῶν αὐτῶν ἀπάνω κορυφαίων, ὅπως και τῶν διαφορῶν θεμάτων του χοροῦ. Ἀδιαμφισβήτητο χορογραφικό στοιχείο πάντως ἦταν οἱ διαρκεῖς κυματισμοί, ἀναδιπλώσεις και ἐκτυλίξεις, που ἀσφαλῶς συνέτειναν πολύ στήν συναρπαστικότητα, τήν ἐπιβλητικότητα και τήν ὀλη ὀμορφιά του περιφημου αὐτοῦ χοροῦ.

Μιά θαυμάσια παράσταση ἀγγελίου, του λεγομένου «Ἀγγελίου Φρανσουᾶ», του ἑου π.Χ. αἰῶνα, μᾶς δίνει μιὰ ἐξαιρετική και ἀνεκτίμητη σέ ἀξία εἰκόνα του Γεράνου, παρουσιάζοντας 14 νέους και νέες στή σειρά (ἀκριβῶς ὀλη. ὄσους θέλει ο μύθος του Λαβυρίνθου) νά ἀποδιθάζονται ἀπό τó καρδί που ἔχει φτάσει ἀπό τήν Κρήτη και νά κρατᾶνε χέρια ντυμένοι στά γιορτινά τους. Τοῦς συνοδεῦει ο Θησεύς ο ἴδιος, σέ ὄρατο ἐπίσης χιτῶνα, που παίζει τή λύρα. Παρευρίσκονται ή Ἀριάδνη, κρατώντας τόν μίτο, και ή τροφός της. Οἱ νέοι και νέες προχωροῦν με πολλή σεμνότητα, προσέχουμε δέ τήν διάταξη τῶν χορευτῶν «ἀναμῆς» (ἄντρες και γυναῖκες μαζί, ἐναλλάξ) — κάτι που, ἄς σημειωθῆ, ἦταν σπάνιο φαινόμενο στήν ἀρχαιότητα, τó νά ἀναμειγνύονται ὀηλαδῆ τὰ δύο φύλα στό χορό.

Κάτι που προσέδιδε ἰδιαίτερη ὑποβλητικότητα και θαυματικότητα στόν Γέρανο ἦταν τó δτι ἐλάμβανε χώραν σάν νυκτερινή τελετουργία ὑπό τó φῶς πυρῶν, λύχνων και πυρῶν θριάμβου. Ἀν προσθέσουμε και τó γεγονός δτι ο χορός συνοδεύεται ἀπό ἄσμα, εἶχε ὀηλ. «ὀπορηματική» μορφή, τότε ἔχουμε ἀκόμα ἕνα στοιχείο που ἐπαύξανε τήν ὑποβλητικότητα τής ὀλης τελετουργίας. Ἐπρόκειτο πράγματι γιά ἕναν ἀπό τοῦς σπουδαιότερους χορούς τῶν Ἑλλήνων, ο ὁποῖος μάλιστα ἀνήκει στήν κατηγορία τής ἐ μ μ ε λ ε ι α ς, τής σοβαρωτέρας ὀηλ. ὀρχήσεως τῶν ἀρχαίων, στήν ὀποία ἄνηκαν οἱ χοροὶ τής τραγωδίας και οἱ θρησκευτικοὶ χοροὶ. Οἱ περίπλοκες φάσεις του χοροῦ ξέρουμε δτι ἐκτυλίσσονταν σέ τρία βασικά μέρη ή στάδια:

- I. Στροφή
- II. Ἀντιστροφή
- III. Στάσιμον

Πολύ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ή λεπτομέρεια δτι οἱ θαυαλώδεις κινήσεις τῶν ὀρχηστῶν στό πρώτο μέρος, στροφή, ἦταν ἀπό τὰ βεβιά στά ἀριστερά, ὀηλ. ἀντίθετα με τήν κίνηση του ἡλιου,

κάτι που υποδήλωνε κατεύθυνση θυσίωσης. Στην αντίστροφη οι κινήσεις, όπως το λέει και η λέξη, αντιστρέφονταν, έπαιρναν δηλ. ευμενή κατεύθυνση. Τέλος, επιβλητικότητας και μεγαλοπρέπεια χαρακτήριζε το στάσιμον, που οι κινήσεις του ήταν άργες. Μέσα σ' αυτά τα τρία στάδια, με την τόσο βαθεία — όπως βλέπουμε — τελετουργική και συμβολική τους σημασία, αποδιδόταν ο μύθος του άθλου του θησέως και του Κρητικού Λαθυρίνου: Στο πρώτο μέρος δινόταν η έντύπωση του δυσβάσταχτου καθεστώς του Μίνως που απαιτούσε τον έτήσιο φόρο αίματος των δεκατεσσάρων νέων για τόν φοβερό Μινώταυρο, και, άσφαλώς, αποδιδόταν έπίσης η περιπλάνηση στον Λαθύρινο· στο δεύτερο, η ευμενής έκδοση του άθλου του αθηναίου ήρωα και η εύτυχής άπελευθέρωση των θυμάτων· και στο τρίτο οι ευχαριστίες προς το θεϊον για τó μεγάλο γεγονός τής άπαλλαγής από τόν επιάλλητο τού τέρατος για πάντα.

Τόση ήταν η σημασία του χορού αυτού για τή Δήλο, που έκτός από τούς Αθηναίους νέους που τόν χόρευαν στα Δήλια, υπήρχε στο έερο νησί και μόνιμος όρχηστικός όμιλος για τó σκοπό αυτό, που η έπίδοσή του στο χορό του Γέρανου ήταν ξακουστή. Τό ότι έπρόκειτο για ένα σταθερό σώμα χορευτών μαρτυρείται και από τó ότι τά μέλη του είχαν κοινό ταμείο, που προερχόταν από τά θραβεία που έπαιρναν. Από τις εισφορές του ταμείου έκαναν μάλιστα αναθήματα στον Απόλλωνα και τις προστάτιδες θεότητες. Ο χορευτικός αυτός όμιλος ίσως θά έπρεπε να ταυτισθί, ίσως όχι, με ένα άλλο, ακόμα πιο περίφημο σώμα μόνιμων χορευτών, χορευτριών μάλλον, τής νήσου, τις περίφημες σ' όλη τήν Ελλάδα, Δηλιάδες. Γι' αυτές άκουμε πολλά. Αποτελούσαν ένα θρησκευτικό-τελετουργικό-όρχηστικό σύνδεσμο, του τύπου δηλαδή που ήταν γνωστός σαν «θείσος», και είχε σαν μέλη παρθενικές κόρες τής Δήλου άπερωμένες στη λατρεία και υπηρεσία («θεράπναι») του Απόλλωνος. Χρησιμοποιούσαν πολύ κι' αυτές τόν Κεράτινο Βωμό στην ίδια γιορτή, Δήλια, άνάμεσα στις πολλές άλλες δραστηριότητες τους· τις όποιες μίας περιγράφει, μεταξύ άλλων, όχι μόνο τó μέρος του Όμηρικού «Ύμνος εις Απόλλωνα» που δώσαμε κιόλας, αλλά και ó έκτεταμένος «Ύμνος εις Δήλον» του Καλλιμάχου. Έτσι δλοκληρώνεται κάπως η εικόνα των τελετών. Αν άναφερθούμε προς στιγμή στη μετάφραση που δώσαμε του μέρους που περιέχει τήν κάπως αινιγματική λέξη «δωμβαλιστών» (ντοπιολαλιά, διάλεκτο), θά δούμε ότι οι Δηλιάδες είχαν τήν ικανότητα να άπομιμούνται πολύ πιστά τά διάφορα τοπικά γλωσσικά ιδιώματα και να προκαλούν κατάπληξη. Η Lillian Lawler, που έγραφε μερικά από τά πιο ενδιαφέροντα συγγράμματα για τόν άρχαιο Έλληνικό χορό, όίνει έδω τήν ενδιαφέρουσα έκδοχή ότι οι Δηλιάδες πραγματοποιούσαν και κάποιο περίεργο φωνητικό κατόρθωμα άπομιμούμενες με τή γλώσσα τόν ήχο (κροτάλισμα) τής κάστανιέτας, π α ρ ά λ λ η λ α με μία έξυπνη άπομίμηση τής όμιλίας των ξένων.

Από τήν περιγραφή, τέλος, του Καλλιμάχου, που τόσα πολύτιμα στοιχεία μας όίνει για τις καταπληκτικές μουσικοχορευτικές δραστηριότητες στη Δήλο, μαθαίνουμε πώς ακόμα και οι ναυτικοί ποτέ δέν προσπερνούσαν τó νησί χωρίς να κατέβουν στη στεριά, και όταν ακόμα θρίσκονταν σέ μεγάλη βία, για να έπιδοθούν σέ χορούς προς τιμή του Απόλλωνος. Ο ποιητής δέν παραλείπει να μας δώσει τις πολύτιμες λεπτομέρειες ότι στην περίπτωση αυτή οι χορευτές είχαν τά χέρια στο πίσω μέρος του σώματος και ότι, καθώς χόρευαν, δέχονταν τελετουργικά κτυπήματα και δάγκωναν, έπίσης για τελετουργικούς λόγους, τόν κορμό του έρου φοίνικος.

Αυτά, λοιπόν, σχετικά με τις βασικότερες άνοιξιάντικες γιορτές του Απόλλωνος και για τó ρόλο τής μουσικής σ' αυτές. Ο τόνος αυτών των τελετών λίγο-πολύ χαρακτήριζε βέβαια και τά υπόλοιπα έαρινά γεγονότα, στις διάφορες δηλαδή πόλεις τής Ελλάδος και όχι μόνο φυσικά προς τιμή του Απόλλωνος, αλλά και άλλων θεοτήτων. Είναι φανερό πώς αν έπρόκειτο να γράφη κανείς για όλ' αυτά τότε θά χρειαζόταν όλοκληρο σύγγραμμα. Σημειώνουμε ώστόσο πολύ σύντομα, για τόν Απόλλωνα και χάρη πληρότητας, μερικές ακόμα έκδηλώσεις, όπως είναι τά «Δαφνηφόρια», που έίνονταν σέ διάφορες πόλεις και που είχαν πολλές άναλογίες με τó «Στεπτήριον», ιδίως αυτά των Θεσών (ό όρος Δαφνηφόρια είναι πολύ άutoεπεξηγηματικός)· τά «Δελφίνα», που δίνονταν στις Αθήνες τόν Άπρίλιο και τά «Θαργήλια», στην ίδια πόλη, τόν Μάιο. Οι άλλες γιορτές του Θεού γίνονταν κυρίως τó καλοκαίρι, όπως τά «Υακίνθια» τής Σπάρτης κλπ. Έξαιρέσεις ήταν λ.χ. τά «Βοηθόρια» (Σεπτέμβριο) και τά «Πυανέσια» (Όκτώβριο).

Όμως ή δλη περίοδος τής ανοίξεως με τις πολλές θρησκευτικές γιορτές της για διάφορες θεότητες «έπιανε» από 5 δικούς μας μήνες. Άρχιζε με τον άρχαιο μήνα «Άνθεστηριώνα» (μέσα Φεβρουαρίου μέχρι μέσα Μαρτίου), όπότεν γινόταν ή ώραία γιορτή Άνθεστήρια — για τά όποια ό Πίνδαρος και πάλι έγραψε ένα άνοξιότιχο παιάνα, πού διασώζεται. Μετά έχουμε τό μήνα Έλαφηβολιώνα (Μάρτιο-Άπρίλιο), τον Μουνοχιώνα (Άπρίλιο-Μάιο) και τον Θαργηλιώνα, πού αναφέραμε, (Μάιο-Ιούνιο). Άς σημειωθή έδω ότι οι μήνες στην άρχαιότητα έπαιρναν τό όνομά τους σχεδόν παντού από τις διάφορες γιορτές πού γίνονταν σ' αυτούς και ότι ύπήρχαν φυσικές παραλλαγές στις όνομασίες τών μηνών από άστου σέ άστου.

Τελειώνοντας, δέ μπορούμε νά μήν κάμουμε και μιá αναφορά στις μή Άπολλώνειες, μιá μεγάλες, γιορτές τής ανοίξεως, πού ήταν τά περίφημα Ίσθμια, τά Μεγάλα Διονύσια, τά Θεσεία τών Άθηνών (Ίσως), γιορτές στη Δήλο πρós τιμήν τής Άρτέμιδος (έδω και του άδελφου της Άπόλλωνος), γιορτές πρós τιμήν του Έρωτος, όπως τά Έρώτια και πιθανό τά Έλευθέρια, κι' ένα σωρό άλλα.

Τό Άθηναικό έτος και μόνο, ριζιάτερα τήν άνοιξη, έ σ φ υ ζ ε κυριολεκτικά από γιορτές όλων τών ειδών, οι δέ εκδηλώσεις αυτές σ' δλη τήν τότε Έλλάδα είχαν μιá πολύπλευρη σημασία, πρᾶγμα πού άποκαλύπτει πολλά για τό ρόλο πού απέδιδε σ' αυτές ή πολιτεία και για τή λατρεία με τήν όποία τις περιέβαλλε τό κοινό: Ύπογράμμιζαν τήν ένότητα τής Έλληνικής φυλής' ένεθάρρυναν τήν έπίδοση στον άθλητισμό σά μέρος τής δλης έλεύθερης παιδείας, μαζί με τά γράμματα και τή μουσική' ένεθάρρυναν τήν ποίηση και τή μουσική, προσφέροντας τό πλαίσιο και τις εύκαιρίες για για τήν άκρόαση κι' εκτίμηση τών καλύτερων έργων' και τέλος ένεθάρρυναν τή ζωγραφική και τή γλυπτική, με τήν προσβολή τής φυσικής ανάπτυξης και τής θαυμάσιας συμμετρίας και άρμονίας του ανθρώπινου σώματος, πού πετύχαιναν οι Έλληνες.

ΡΟΓΗΡΟΣ ΛΟΊΖΙΔΗΣ

POEMS FROM THE MODERN GREEK

Translated by JACK GAIST

G. TH. VAFOPOULOS

THE ASCENT

From the height your longing for freedom
 has raised you,
 you have thrown me
 this ladder of rope
 And as I climb up
 rung by rung
 obedient to the call
 of your azure eyes, feeling
 neither dizziness, pain nor grief,
 my eyes calmly fixed upon you,
 your song is on my lips
 the eternal burden of love,
 the eternal burden of death.

THE REWARD

I am a wayfarer
 knowing neither rest nor sleep.
 Night and day I travel on,
 night and day
 along the upward path that girds
 this dark mountain.

I'm in no hurry to get there
 I know I shall get there
 There can be no mistake
 since you followed the self same path.

I recognize your footprints
 I recognize the footprints of your love.

You stand there at the top
 stand and beckon me.
 Above your head
 an Angel's feet
 and above the Angel's feet
 the feet of God.

My Reward shall be
 to reach the top of the pyramid,
 weighed down with the flowers
 burgeoned in your path,
 and to rest my blood - stained head
 upon the white stone of your feet,
 upon the first step to God.

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ

Ἡ ἐλευθερία εἶναι μιὰ ἔννοια πολὺ παρεξηγημένη. Ἴσως εἶναι ἡ πιὸ παρεξηγημένη ἔννοια. Καὶ τοῦτο, γιατί ὁ καθένας τὴν αἰσθάνεται μὲ τὸ δικό του τρόπο. Αἰῶνες βρίσκεται στὸ ἐπίκεντρο τῆς ἠθικῆς προβληματικῆς. Αἰῶνες ἀπαρχολεῖ καὶ βασανίζει τοὺς φιλοσόφους πὺ ὁ καθένας τους, ἀνάλογα μὲ τὴ γενικώτερη φιλοσοφικὴ του στάση, τὴν πλησιάζει καὶ τὴν ἀγγίζει. Εἶναι ἓνα πρόβλημα πολυσήμαντο. Ἐπίπλομο νὰ εἶναι καὶ δυσπρόσιτο. Ἡ ἐλευθερία συναντᾶται σὲ διάφορα ἐπίπεδα. Στὸ φυσικό, κοινωνικό, πολιτικό, ἠθικό, αἰσθητικό, ἀκόμη καὶ μεταφυσικό. Ἐνας λόγος παραπάνω ἡ ἔννοια τῆς νὰ παρεξηγῆται καὶ νὰ παρουσιάζεται γεμάτη ἀντιφάσεις.

Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως μᾶς οδηγεῖ στὴν πρωταρχικὴ τῆς ἔννοια. Ὅπως διώθηκε ἀπὸ ἐκείνους πὺ τὴν πρωτομίλησαν. Ἐλεύθερος εἶναι ἐκεῖνος πὺ μπορεῖ νὰ πάη ὅπου θέλει (πρὸ ἐλεύσομαι μέλλων τοῦ ρήματος ἔρχομαι).

Ἐλεύθερος εἶναι ἐπίσης ἐκεῖνος πὺ δὲν συναντᾷ ἐμπόδια στὴν ἀνάπτυξη του (Ἐλεύθια, θεὰ τοῦ τοκετοῦ). Ἐλευθερία λοιπὸν ἐδῶ σημαίνει τὴν ἀδέσμευτη ἀναδίπλωση τῶν φυσικῶν δρῶν.

Στὴν ἀρχαία ὁμως ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἡ λέξη παίρνει μιὰ νέα διάσταση. Ἐλεύθερος δὲν εἶναι ἐκεῖνος πὺ ξεδιπλώνει τῆς φυσικῆς του ὁρμές, γιατί ἔτσι, εἶναι στὴν οὐσία δοῦλος ὅπως ἀκριβῶς τὰ θηρία πὺ ζοῦν σὲ μιὰ φυσικὴ ἐλευθερία. Ἐλεύθερος δὲν εἶναι ἐκεῖνος πὺ ἀδέσμευτα πραγματώνει τῆς φυσικῆς του ροπῆς, ἀλλὰ ἐκεῖνος πὺ εἶναι ἀδέσμευτος ἀπὸ τῆς φυσικῆς του ροπῆς καὶ μπορεῖ νὰ τῆς υποτάξῃ.

Μπαίνει ἔτσι μιὰ καινούργια ἔννοια. Ἡ ὑποταγή. Ἐλευθερία καὶ ὑποταγή ἀγγίζουσι ἡ μιὰ τὴν ἄλλη. Ἡ ὑποταγή τοῦ ἑαυτοῦ μου εἶναι ἡ προϋπόθεση γιὰ τὴ λύτρωση καὶ τὴν ἐλευθερία μου. Σκοτώνω τὸ ζῶο μέσα μου. Δαμάζω τὰ πάθη μου. Ἐπομένως ἀποδεσμεύομαι. Εἶμαι ἐλεύθερος.

Ἡ φαινομενικὴ ἀντίφαση τῶν δύο τούτων λέξεων αἰρεται. Γιατί οἱ δύο λέξεις συνδέονται μεταξὺ τους διαλεκτικά. Ἡ μιὰ προϋποθέτει τὴν ἄλλη.

Ἡ συνειδηση ὑποτάσσεται. Πειθαρχεῖ στοὺς δρους, τοὺς νόμους καὶ τῆς ἀξίες πὺ ἔθεσε ἡ ἴδια στὸν ἑαυτὸ τῆς. Ὁ νόμος ὁροθετεῖ τὴ συνέληση. Δίνει ὁμως καὶ τὸ χάρο τῆς ἐλευθερίας

τῆς. Ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ ἔχει τῶρα περιεχόμενο. Μπήκε ἡ τάξη στὸ χάος. Ἡ συνειδηση κερδίζει τὸ ἦθος τῆς. Ἡ ἐλευθερία βιώνεται μέσα ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ τάξη καὶ πειθαρχία. Μὲ τὴ σειρά τῆς ὑποστασιασίζει τὴν ἠθικὴ.

Χωρὶς πειθαρχία δὲν εἶμαστε ἐλεύθεροι. Τὸ ἓνα προϋποθέτει τὸ ἄλλο. Καὶ τὰ δύο ὁμως στήρζονται σ' ἓνα τρίτο, βαθύτερο καὶ οὐσιαστικώτερο. Τὴν παιδεία. Ἡ παιδεία κατοπτρίζει τὸ ἦθος τῆς ψυχῆς. Ἐκφράζει τὴ στάση τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος ἀπέναντι στὸν ἑαυτὸ του καὶ τὰ πράγματα.

Μόνος ὁ ἀνθρώπος ἔχει παιδεία καὶ ἦθος. Μόνος ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἐλεύθερος. Τουλάχιστο μόνος ὁ ἀνθρώπος μπορεῖ νὰ εἶναι ἐλεύθερος. Μὲ τὴν παιδεία μπόρεσε νὰ γίνῃ ὑπεύθυνος τῆς μοίρας του μέσα στὸν κόσμο.

Ἐλευθερία εἶναι ὑποταγή σ' ἓνα ὑπέρτατο ρυθμό. Ὁ ὑπέρτατος ρυθμὸς εἶναι ἡ μοίρα μας. Τὴν κερδίζουμε κάθε μέρα μὲ τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἀρετὴ.

ΝΙΚΟΣ ΟΡΦΑΝΙΔΗΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Κ. Τ σ ἄ τ σ ο υ : Διάλογοι σὲ Μοναστήρι. ἔκθ. «Οἱ ἐκδόσεις τῶν φίλων» Ἀθήνα. 1975 (β' ἔκθ.)

Ἐχει πολλὴ προϊστορία τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Τσάτσου «Διάλογοι σὲ Μοναστήρι» ὅπως ἀκριβῶς, συμβαίνει γιὰ ὅλα τὰ ὄρια καὶ σφαιρικὰ ἔργα. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν προϊστορία ἀναγράφουμε τὰ ἐξῆς ἔργα: «Δοκίμια Αἰσθητικῆς καὶ Παιδείας» (1960), «Αἰσθητικὰ Δοκίμια» (1961), «Ἡ Κοινωνικὴ Φιλοσοφία τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνῶν» (1970), «Ἀφορισμοὶ καὶ Διαλογισμοὶ» (4 τόμοι, 1965, 68, 69), «Ἑλληνικὴ Πορεία» (1967), καὶ ἄλλα. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν προϊστορία γήγχε τὸ βιβλίον «Διάλογοι σὲ Μοναστήρι», στὸ ὁποῖο μὲ κατανοητὸ τρόπο γιὰ τὸν κοινὸ ἀλλὰ ἐπαρκῆ ἀναγνώστη κι' ὄχι μόνος γιὰ τὸν εἰδικὸ φιλοσοφημένο, ἐκτίθενται οἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα πάνω σὲ καίρια θέματα τῆς ζωῆς. Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ σ' αὐτὸ τὴ μορφή τοῦ ἐπίλογου, μὲ διαλεκτικὸν τρόπο καὶ μὲ ζωντανία, τὴ ζωντανία τῆς «κοιθέντας» πὺ ἐτοιμάζει πρόσφορο ἔδαφος γιὰ προσεγγίσεις καὶ κρατᾷ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν προσοχή. Σ' αὐτὸ πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ «λογοτεχνικὴ» θερμότητα, τὸ στυλ τοῦ συγγραφέα. Αὐτὴ ἡ θερμότητα εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ νὰ δημιουργηθῇ τὴν ἐλξη στὸν σημερινὸ ἀναγνώστη, πὺ συνήθως στῆς εὐκαλες γνωριμίες, εἰδικὰ στῆς ἀπλῆς καὶ ξερῆς πληροφορίας χωρὶς προεκτάσεις.

«Ο επαρκής αναγνώστης των έργων του Κ. Τσάτσου θα βρή στο τετράτομο βιβλίο του «Αφορισμοί και Διαλογισμοί» τις σκέψεις και τις πεποιθήσεις του συγγραφέα, άλλου πιά αναλυτικές, άλλοι κοιταγμένες από πολλές πλευρές αλλά με τρόπο άφοριστικό. Ο άποστασματικός εκείνος χαρακτήρας του διακινεί, βέβαια, έντονα το στοχασμό. Όμως τώρα μες τη νέα οικεία μορφή του διαλόγου αυτός συλλαμβάνει πιά σφαιρικά την άποψη και νοιώθει την Ικανοποίηση πώς κατορθώσε ν' άγγιση το βαθύτερο νόημα.

Το βιβλίο αυτό του Κ. Τσάτσου «Διάλογοι σέ Μοναστήρι» διαιρείται σε 12 κεφάλαια. Συνοψίζουμε τα κυριότερα σημεία των κεφαλαίων αυτών (άν μπορεί μιá σύνοψη νά τό κατορθώση): Στο Κεφ. Α' συζητείται ή βρολογία, ο Νους (σαν καλύτερος όρος παρά ο Λόγος), τά διάφορα σύμβολα και ή «συμβολική σκέψη». Στο Κεφ. Β', τό όποιο ξεκινά από τήν άγάπη του χριστιανισμού και μιλά για ειδικευση και σφαιρικές άρχες, αναλύονται τά «έρωτας, φίλια, άγάπη και στοργή», καθορίζονται οι διαφορές τους και ή σημασία τους. Τό Κεφ. Γ' αφιερώνεται στο μεγάλο θέμα «κρίση της εποχής» με επισημάνσεις των έφαρμογών του σημερινού πολιτισμού, των θετικών ή καλών στοιχείων των κατορθωμάτων του, του κυνικού όφελιμισμού του (ή όλιγιστικού εθδαμονισμού του), που κυρίως τόν χαρακτηρίζει, και των επιδράσεων πάνω σ' αυτόν της πολιτικής με τίς γρήγορες εναλλαγές της, οι όποιες έχουν συνθλιφεί και έχουν δημιουργήσει πτώση του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Τό Κεφ. Δ' μιλά για τή θέση της Ελλάδας, ή, καλύτερα, του «Έλληνα, μες τόν ευρωπαϊκό κόσμο. Έδώ ο «Έλληνας δέν ένδιαφέρει σαν έθνος, αλλά σαν «είδος» ανθρώπου, ένα είδος ανθρώπινου νου. Και καθορίζεται πώς ή «Ελλάδα είναι: «ένα σύστημα όπου πρωτεύει ο Λόγος». Στη συνέχεια συζητείται ή σύγχρονη «Ελλάδα (των 15) χρόνων) και ειδικά ή σύνθεση του ελληνισμού και του χριστιανικού πνεύματος, που κατορθώθηκε γιατί τό Ελληνικό και χριστιανικό πνεύμα είχαν καθολικότητα με κέντρο «τόν άνθρωπο». Τό Κεφ. Ε' ασχολείται με τό κενό της σύγχρονης ψυχής, που χαρακτηρίζεται από τήν έλλειψη πίστης προς μιá πρώτη άρχή. «Αποτελεσμα αυτό του κενού είναι ή απόγωση. «Η φιλοσοφία κι' ή τέχνη, που ιστορούν αυτή τήν εποχή μας, προέρχονται από τήν απόγωση. Και χρειάζεται μιá νέα κλασσική εποχή, σαν πνεύμα βίβαια, για κάποια θεραπεία. Τό Κεφ. Στ' ένδιαφέρεται για τή σημασία της εγχώσιας ζωής, τήν αυτόγονοσία του ανθρώπου και τήν άποψη πώς ή πορεία στη ζωή, ή ιστορία δηλ., είναι ένα στέβιο άγώνα για δημιουργία έργων, που μάς πλησιάζουν προς τό Άπόλυτο, τό Θεό. Τό Κεφ. Ζ', που δημιουργεί ένα λυρικό διάλειμμα στο πυκνό ύφος του βιβλίου, είναι ένα έξαιρετικό διήγημα. Σ' αυτό δείχνεται πώς από τήν έρωτική απογοήτευση ένας λεπτασθητός και φιλοσοφημένος νους με ήθεαλιστικό περιεχόμενο, οδηγήθηκε, με ένδιάμεσους σταθμούς, στη «μυστική» ένκαίνηση του θεού. Τό Κεφ. Η' κοι-

τάζει τή σχέση της φύσης με τήν όμορφιά, τήν αισθητική και τήν τέχνη. Σ' αυτό καθορίζονται ή αισθητική συνείδηση, οι διαφορές του ανθρώπινου κάλλους από τό φυσικό κάλλος, ή ποιηση κι' οι μεταφράσεις του ποιητικού λόγου. Στο Κεφ. Θ' συνεχίζεται ή έκθεση πάνω στην ποιηση και έντοπίζεται στην ποίηση του καιρού μας. Παράλληλα κοιτάζεται ή σύγχρονη φιλοσοφία της απόγωσης και συζητείται ο ύπαρξισμός. Στο Κεφ. Ι', αφού πρώτα εξετασθούν οι έννοιες χρόνος, χώρος και σχετικότητα, σημειώνεται ή ανάγκη για καθορισμό καθαρού αντικειμενικού κριτηρίου για τήν εκτίμηση της ιστορίας του ανθρώπου. Τό Κεφ. ΙΑ' αποτελεί ένα είδος αποτίμησης τιμής και ταυτόχρονα άφοριστικών χαρακτηρισμών για τά μεγάλα πνεύματα, που επηρέασαν τήν ιστορία του ανθρώπου (Πλάτων, Γκαίτε, Μπάχ, Κάντ και άλλοι). Τέλος τό Κεφ. ΙΒ' είναι: ένας άποχαιρετιστήριος επίλογος με λυρικά στοιχεία και μέ μνηία του Θεού.

Με τίς πιο πάνω συνόψεις δώσαμε τά κύρια σημεία των 12 κεφαλαίων που για μάς είναι κεντρικά. Ώστόσο πάρα πολλά συγγενικά θέματα άγγίζονται με μικρότερη ή μεγαλύτερη εμφραση. Υπάρχουν βέβαια και οι δύσκολες τελείες, οι όποιες μιλούν πιά καθαρά στον έξειδικευμένο φιλόσοφο. «Αλλά ή επάνοδος στο περιεχόμενο τούτων των τελείων με κάποιο πιά άπλό τρόπο ή με τό παράδειγμα ή με τήν αντίρρηση του άλλου συνομιλητή βοηθεί στην κατανόηση τους. Σημαντικό πρέπει νά θεωρηθί ή χρησιμοποίηση λυρικών διακοπών με τίς περιγραφές τοπίων ή έντυπώσεων, που ενώ θερμίζουν τό κείμενο και δίνουν φυσικότητα, ώστόσο συνδέονται με τήν ουσία του διαλόγου, δέν είναι δηλ. άπλά διακοσμητικές. Υπάρχουν ακόμα τέσσερα πέντε κομμάτια που λίγο πιά πέρα θά ήταν αυτά λυρικά ποιηση με τήν συνήθισμένη έννοια του ποιητικού λόγου. Έξάλλου ο συγγραφέας του βιβλίου είναι και ποιητής και μελετητής του ποιητικού λόγου ώστε και άθέλητα του νά οδηγείται συχνά προς τήν καθαρή ποιητική έκφραση. (Αναγράφουμε τήν τελευταία του συλλογή «Τά Ποιήματα» (Αθήνα, 1973) δίπλα σε προηγούμενά του με τό ψευδώνυμο «Ηβος Δελφός, κλπ.).

Βασικά ο Κ. Τσάτσος στο βιβλίο του «Διάλογοι σέ Μοναστήρι» αναζητεί και κοιτάζει νά πλησιάση τό Άπόλυτο, τό Θεό, από διάφορους δρόμους (τήν τέχνη, τόν έρωτα, τήν ήθική κλπ.) Γενικά οι απόψεις του είναι ήθεαλιστικές, χωρίς υποτίμηση της γής. Πιστεύει πώς χωρίς άρχες και ιδέες στη ζωή, οι όποιες τή διαμορφώνουν ανυψώνοντάς τη σε άνώτερες φασίρες, δημιουργείται στον άνθρωπο ή απόγωση, που τόν απομακρύνει από τό Άπόλυτο, με τό αποτέλεσμα νά χάση αυτός τήν πραγματική χερά της εγχώσιας ζωής. Κατάδηλη είναι και ή έλληνολατρεία του συγγραφέα με τή μορφή της άγάπης στο Λόγο, με τόν όποιο άντιμετώπισε ο «Έλληνας» τό θέμα «άνθρωπος». Ταυτοχρόνως όμως δέν υποτιμά τό αισθημα και τή διαίσθηση.

Κώστα Στεργιόπουλου: "Εκλειψη", έκδ. «Βάκων», Αθήνα, 1974.

Οι σιγανές φωνές, οι μη επιδεικτικές, συχνά έχουν ένα λυρικό βάθος ανυπολόγιστο: προέρχονται από τα βαθύτερα μέρη των περιστατικών και των πραγμάτων.

Ο Κώστας Στεργιόπουλος προτιμά να εκφράζεται μ' αυτές τις σιγανές φωνές. Αποφεύγει το μεγάλο λόγο, που συνήθως μεταδίνει το μέγεθος και λιγότερο το βάθος. Αυτή η προτίμηση, που διωχθήποτε οφείλεται στο φυσικό του κλίμα, δυνάμωσε και από τη σε βάθος ένασχόλησή του με τη σχολή του συμβολισμού και των παραλλαξιών του, όπως είναι η «Νέα Ποίηση». Τρία εξονυχιστικά βιβλία του (κριτικές μελέτες, όπως τις αποκαλεί) τα έξής: «Ο Τέλλος Άγρας και το πνεύμα της παρακμής» (1962 και 1967), «Από τον συμβολισμό στη Νέα Ποίηση» (1967) και «Οι επιβράσεις στο έργο του Καρωτάκη» (1972) και τα κριτικά του σημειώματα στο περιοδικό «Εποχές» μαρτυρούν τους χώρους των μελετών του και την αίσθητική του γραμμή.

Από σιγανές φωνές αποτελείται και η συλλογή του Κ. Στεργιόπουλου "Εκλειψη". Μέσα σε τούτες όμως τις σιγανές φωνές ζωγραφίζονται: το δράμα, που μάς τó αποκαλύπτουν οι καταπιεσμένες μας στιγμές, όταν μονολογούμε είτε από σύνθεση είτε από έλλειψη αποδέκτη. «Να μιλάς είναι πάντοτε μια λύση» λέει ο ποιητής. Αυτή είναι η θωπευτική επιταγή, που υποχρεώνει το λογοτέχνη να δίνει διέξοδο σε ό,τι μαζεύεται στο στήθος του. Ακριβώς στο «Α'» μέρος της «Εκλειψής» δηλώνεται η αντίθεσή του ποιητή προς τον αποκαλεισμό του ελεύθερου μιλήματος, που δημιουργεί το δράμα του ποιητή. Αυτό το δράμα της σιωπής, της «Εκλειψής» συμβολικά, υπήρξε το δράμα του Κώστα Στεργιόπουλου, που βρέθηκε στην αντίθεση μεταξύ των πολιτικών «επιβασιόντων». (Τα ποιήματά γραφτήκανε στην περίοδο 1968-1973). Βέβαια στο σιωπηλό έργαστήρι του μιλούσε. Αλλά τούτος ο μονόλογος δεν ικανοποιεί τον ποιητή. Ο Στεργιόπουλος θέλει ελεύθερο απόδέκτη των μηνυμάτων του. Δέ δέχεται μια μετάδοση φιθιμιστά κι' ανεπίσημα με το φόβο της αναφάσειας. Κι' ενοχλείται που περνούν τα χρόνια κι' απρίζουν τα μάλλια χωρίς να μπορεί να ζήσει τη ζωή όπως ήθελε, γιατί το απαγορεύει ο τράνος κι' άμπατωλός. Όλοσάνερα ή σιγανή φωνή του στο μέρος αυτό υπονοεί με κόσμο και δχι οητορικό τρόπο το πολιτικό κλίμα που κυριαρχούσε στην Ελλάδα. Με τη χρήση συχνά του πληθυντικού αριθμού επεκτείνει ο ποιητής το προσωπικό του δράμα στην ομάδα έκείνων που αιώθονοται και πάσχουν τα ίδια.

Πολύ αυτόβιογραφικό είναι το «Β'» μέρος της συλλογής. Μπορεί ο Στεργιόπουλος στην αρχή ν' αρχίζει από επεισόδια της ομάδας. Γρήγορα όμως περιορίζεται στα προσωπικά του κι' ανεξάρτητα από άλλους γεγονότα κι' έντυπώσεις. Δηλώνουν πολύ το προσωπικό του δράμα πολλοί στίχοι: πάν αυτοί, π.γ. «Δέ μόρσεσα να

κάμω το μαύρο άσπρο. / Άλλά δέν άφησα να γίνει μαύρο το άσπρο», ή το σιούφιο «Όμως πρέπει ν' ανεβάξω την πέτρα μου», ή «Όσοε καταπία τέτοιεσ πετρωμένεσ ώρεσ» κλπ. Στο αυτό το «Β'» μέρος υπάρχουν ποιήματα (σαν π.χ. «Στο νύχι της γάτας» και άλλα), στα οποία ο πνιγερός «φόβος» εμφανίζεται με τον κυριαρχικό τόνο μιας προηγούμενης συλλογής του («Ινιδυνοσ», 1965).

Μια κάπως αντικειμενικοποιημένη ποίηση με φιλοσοφική διάθεση, παρόλο τον πλούσιο λυρισμό και τη μουσικότητα, περιέχει το «Γ'» μέρος της συλλογής. Έδώ μία τάση περιγραφική κυριαρχεί σά ν' αντιμετωπίσει ο ποιητής τον άνθρωπο μέσα σε φυσικό φόντο ή το περιστατικό από τη φύση να του δημιουργεί την ευκαιρία να στοχαστή.

Τό ύφος της συλλογής αυτής του Κ. Στεργιόπουλου παραμένει μέσα στα πλαίσια του «άδαλου λυρισμού» ή της «καθαρής ποίησης», που συναντάς σε όλες τις προηγούμενες συλλογές του («Τά τοπία του φεγγαριού» 1955, «Η σκιά και το φώς», 1960, «Τό χάραμα του μούσου», 1963, «Ο κίνδυνοσ», 1965, και «Τά τοπία του ήλιου», 1971). Όμως τα πιο πολλά θέματα της συλλογής αυτής είναι καινούργια, προπαντός εκείνα που του επέβαλε ή πολιτική κατάσταση με την πίεσή της. Αυτά κι' άλλεσ πλαταιώνουν τούσ δρίζοντεσ των λυρικών ένδιαφερόνων του ποιητή. Με αυτά μάς φωτίζει μια καινούργια πλευρά του ανθρώπου, που δέν την είδε επιβεβαιωτικά την άντλησε από τα βάθη της συνείδησης.

Συμπερασματικά: ή «Εκλειψη» του Κώστα Στεργιόπουλου είναι μια ειλικρινή ποιητική φωνή, ανθρώπινη, μέσα στην πολύ φωνασκούταν κι' άκατανόητα πολιτικολογούσαν ποίηση της τωρινής εποχής.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Γιόργου Δέλιου, «Φυσιογνωμίες του Ξένου Έντεχνου Λόγου», Θεσσαλονίκη, 1974.

Μια σελίδα στο σύγχρονο πνευματικό βιβλίο και λαβεών' ανάμεσα στους λαούς αποτελούν οι εργασίες του Γ. Δέλιου με τον τίτλο «Φυσιογνωμίες του Ξένου Έντεχνου Λόγου» και με τον υπότιτλο «Μελετήματα» μια αναγνώριση έδδαφου κατακτημένου από τον άμερικανικό και ευρωπαϊκό έντεχνο λόγο, όπως αποκρυσταλλώθηκε στα έργα αντιπροσωπευτικών λογοτεχνών τους.

Η έπαφή με τη ξένη λογοτεχνική δημιουργία, όταν δέν είναι άκριτος θαυμασμός που ξεκινά από το συρμό της εποχής, συντελεί, με την κριτική αντιμετώπισή της, όχι μόνο στην έπεξεργασία και απόμείωση των ιδεών αλλά και στην κατανόηση μεταξύ των λαών.

Ο Γιόργου Δέλιος στα έφτα μελετήματα του μάς φέρνει σε έπαφή με τό έργο των Χένρυ Τζαίμς, Έρνεστ Χέμινγουεη, Ούίλλιαμ Φωκνερ, Τζών Στάϊνμπεκ, Ούόλτ Ούίτμαν (και συ-

τομώτερα των άλλων αμερικανών: Τζέφρσον Τσάιν, Σκωτ Φιτζέραλντ, Σίνκλαιρ Λιούις και Τζών Ντός Πάσοος) καθώς και των ευρωπαίων Ίονέσκο και Μπέκετ.

Το βιβλίο είναι χρησιμώτατο στους Έλληνες αναγνώστες, ειδικούς και μη, καθώς μας παρέχει πληροφορίες πολλές, και συχνά αποκαλυπτικές, για τη ζωή και το έργο των εξεταζόμενων συγγραφέων, οι οποίοι κάποτε μας είναι γνωστοί μόνο σαν ονόματα ή παρεξηγημένα σύμβολα.

Όλα τα μελετήματα είναι γραμμένα με απλότητα, ήρεμια και σαφήνεια, αποφυγή του πολυπλοκού και δαιδαλώδους ύφους άλλων κριτικών, που στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν style, κατακτούν δύστροποι και άσαφείς. Αντίθετα η απλότητα, συνδυασμένη με πικρότητα ούσιαστική, δείχνει βαθιά και εύσυνετη μελέτη και γνώση του αντικειμένου, και για τούτο γίνεται εύληπτη και κατανοητή.

Ο Γ. Δέλιος αναζητεί την έμφανεια των έργων των συγγραφέων από μέσα, από τα περιστατικά της ζωής τους και της ατμόσφαιρας του τόπου τους, πράγματα προσδιοριστικά του χαρακτήρα τους και των πνευματικών και καλλιτεχνικών προσανατολισμών και προτιμήσεών τους. Ο μελετητής, έμβισθύνοντας, δε διατάζει να μιλήσει με ελιχρίνεια και τόλμη και να διατυπώσει γνώμες διαφορετικές επάνω σε θέματα για τα οποία έχουν «καθιερωθεί» γνώμες και σχήματα σχεδόν δεσμευτικά.

Πολύ ενδιαφέροντες είναι οι παραλληλισμοί και συγκρίσεις των συγγραφέων μεταξύ τους, όπου αυτό είναι «νόμιμο» από την Ίδια τη φύση των πραγμάτων. Λέει λ.χ. ο μελετητής για τους Φώκνερ και Χέμινγκγουεϊ: «Ποιό ένδοξο ρηθές, ποιό ρητορικός, και ποιό δυσκολοπλησίαστος ο Φώκνερ, ο προσκολλημένος στο λάιμα και τα προβλήματα της γενέτειράς του. Αυτήν όμως από το χώρο της καταγωγής του, όμως με ζωηρές τις διώξεις των νεανικών χρόνων από τα δάση και τη φύση της γενέτειράς του, πάντα Αμερικανός στο βάθος, ποί κλασικός στη μορφή, δέχεται τους εξωτερικούς έρεθισμούς, και πρό πάντων από το γεγονός του πολέμου, ο Έρνεστ Χέμινγκγουεϊ. "Αν επέμενε κανείς ν' ανακαλύψει σημαία συγγένειας και ομοιότητας ανάμεσα στους δυο κινούς συγγραφείς, θα έπρεπε να τ' αναζητήσει σε βαθύτερα ήθικα και πνευματικά στρώματα...»

Το βιβλίο του Γ. Δέλιου μας φέρνει συνοπτικά και με τρόπο υπεύθυνο σε μια νέα επαφή με μερικά από τα σημαντικώτερα ονόματα της ευρωπαϊκής και αμερικανικής λογοτεχνίας και το πολύτροπο έργο τους, πλουτίζοντας έτσι τον τομέα αυτόν της νεοελληνικής βιβλιογραφίας.

Γ. ΚΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΚΑΙ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ
Ε Τ Ο Σ 1 9 7 3

Μπορεί ή ζωή, στα εξωτερικά της σχήματα,

νά έχη για την ώρα άνασταλή στην Αμμοχώστο, το πνεύμα όμως, ποί, κατά την εταγγελική ρήση, «που θέλει πνεύ», μπορεί να αναδύεται άεζω παντού, άδύεμτο από τοπικούς προσδιορισμούς.

Ζωντανή εκδήλωση του πνεύματος της ελληνικής Αμμοχώστου, δείγμα της προκατοχικής άθροφρίας του, θεβαίωση της τωρινής, κάτω από δύσκολες ώρες, συνέχειάς του, και ύπόσχεση μιας νέας άκμής σε καιρούς λιγότερο σκοτεινούς, άποτελεί το «Δελτίο του Ε.Φ.Σ.Α.», του Ήπιστημονικού και Φιλολογικού Συλλόγου Αμμοχώστου, του έτους 1973. Το Δελτίο, έκδομένο στη Λευκωσία τον Νοέμβριο του 1974, κλύπτει το έργο του Συλλόγου κατά το τελευταίο από τα ειρηνικά χρόνια του νησιού μας, που επέτρεπαν την άνετη λειτουργία, κοντά σε άλλα, και των πνευματικών μας ίδρυμάτων.

Στην άρχή του Δελτίου, κατά τα καθιερωμένα, δημοσιεύεται ή λογοδοσία του Προέδρου του Ε.Φ.Σ.Α. «διά τα πεπραγμένα του έτους 1973», που με συντομία και σαφήνεια εκθέτει τις ποικίλες δραστηριότητες του δυναμικού αυτού Συλλόγου, ανάμεσα στις όποιες σημαντικώτερες ήταν ή έναρξη των σχετικών έρευνών για τον καταρτισμό του Λαογραφικού και Κοινωνιολογικού Ατλαντος της πόλεως Αμμοχώστου, οι 17 διαλέξεις που πραγματοποιήθηκαν στον Σύλλογο, έθνικοί έορτασμοί, και δεξιώσεις που έγιναν προς τιμήν διακεκριμένων διμητηών και άλλων φίλοενομημένων του Ε.Φ.Σ.Α.

Το πρώτο μέρος του Δελτίου περιλαμβάνει τις περιγραφές δυο τελετών: της τελετής της άπονωσης του βραβείου Δημητρίου Μαρχακού στον Κυριάκο Χατζηγιάννου, πρόεδρο του Ε.Φ.Σ.Α., για το βιβλίο του «Η Κύπρος εις τας αρχαίας Έλληνικές Πηγές», και της τελετής της ανακλήσεως του καθηγητή Einar Gjerstad ως επίτιμου μέλους του Ε.Φ.Σ.Α., καθώς και έννεα από τις 10 διαλέξεις του 1973. Οι έννεα αυτές διαλέξεις είναι: Άνδρέα Μακρίδη, ο Διαδότης Κλαίρης Άγγελιδου, Έλένη Χατζηπέτρου - Προσφορά μιας ζωής στην Έκπαίδευση, Άλίκης Δημητρίου, Αί ήρωδες της Έλληνικής Έπαναστάσεως και ή συμβολή των εις τον άγώνα της Έλληνικής Παλιγγενεσίας Einar Gjerstad, Archaic Cyprus Σοφίας Κοττού, Φεντερικό Γκαρθία Λόρκα «Τό σπίτι της Μπερνάρντα Άλμπα» Χριστοφή Οικονομίδη, «Ο χρυσός σαν χρέμα και ο ρόλος του από άρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα» Κυριάκου Χατζηγιάννου, «Η Κύπρος Άφροδίτη Αιγαιακή ή Σημιτική θεότης» Χρυσθέμιδος Χαραλάμπους, Λαογραφικά στοιχεία στον Ήσιοδο» και Δημητρίου Χατζηγαμπή, «Ο φυσικός ήθικός νόμος -πραγματικότητα ή ψευδαίσθησις;

«Η έργασία της Κλαίρης Άγγελιδου για τη δασκάλα της Αμμοχώστου Έλένη Χατζηπέτρου, άποτελεσμα επίμελούς έρευνας μέσα σε αρχεία και ανάμεσα σε προφορικές πηγές, είναι γραμμένη με άγάπη, εύθιαιθησία, γλαφυρότητα και γνώση γύρω από τα εκπαιδευτικά της Αμμοχώστου στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας. Άπό την πλευρά του αντικείμενου της μελέτης

προβάλλεται τὸ ἔνθεο πάθος τοῦ ἀληθινοῦ δασκάλου, τοῦ παλίου Ιεραποστόλου - δασκάλου, πού θσο πάει γίνεται σπανιώτερο.

Ὁ Einar Gjerstad στήν ὀμιλία του γιὰ τὴν ἀρχαῖκή Κύπρο, πού ἔγινε καὶ δημοσιεύεται ἀγγλιστί, παρουσιάζει μὲ συντομία τὸν κόσμον τῆς Κύπρου στὰ ἀρχαῖκά χρόνια, τὴν ἀκμή του, τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά του καὶ τὴν καίρια θέση τοῦ νηιοῦ στὶς στρατιωτικοπολιτικές καὶ πολιτιστικὲς διασταυρώσεις τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ὁ Τζέρσταντ, ὕστερα ἀπὸ 50 χρόνια γόνυμης ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας στὴν Κύπρο καὶ συγγραφῆς λαμπρῶν σχετικῶν συγγραμμάτων, εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς εἰδικότερους στὸν τομέα αὐτόν. Ἀπὸ τὸ κείμενό του ἀποσπῶ μετὰφράζοντας ἕναν εὐστοχο καὶ ἐπιγραμματικὸν χαρακτηρισμόν του γιὰ τὴν Κύπρο τῆς μεγάλης ἀκμῆς (670—570 π.Χ.): «Τὰ ὄργανα τῆς κυπριακῆς πολιτιστικῆς πραγματικότητος δὲν ἦσαν πιά τὰ ὄργανα μᾶς μέτριας ὀρχήστρας δαματίου, ἀλλὰ μᾶς ὀρχήστρας συμφωνικῆς, πού οἱ ἦχοι τῆς ἀναδιπλώνονταν σὲ μεγαλόπρεπα κύματα στὴν παγκόσμια σκηνὴ τῆς Μεσογείου».

Ἡ Σοφία Κοντοῦ στὴ διὰλέξή της γιὰ τὸ «Σπίτι τῆς Μπενάνα "Αλμπα» τοῦ Λόρκα, ὕστερα ἀπὸ μιὰ γενικὴ ἀναφορὰ στὸν συγγραφέα, τὶς πηγὲς τῆς ἐμπνευσῆς του καὶ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης του, ἰδιαίτερα τῆς δραματικῆς, ἐνδιατρίβει κυρίως στὴν ἀνάλυση τῶν γυναικείων χαρακτήρων τοῦ ἔργου, προσπαθώντας νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ἦθος τους μέσα στὰ πλαίσια τῶν αὐστηρῶν ἠθικοθρησκευτικῶν θεσμῶν τῆς Ἰσπανίας, ἀλλὰ καὶ τῆς βαθύτερης ἰδιοσυρτάσιας — τοῦ ἐνοστίτου — τοῦ ἀνθρώπου, καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτῆ, τῆς γυναικῆς.

Ἡ ὀμιλία τοῦ Χριστοφῆ Οἰκονομίδη γιὰ τὸ χρυσάφι καὶ τὸ ρόλο του στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι ὁσμηνὴ μὲ σαφήνεια καὶ καθαρότητα καὶ καθιστᾷ εὐληπτα τὰ πολυπλοκα θέματα τῆς διεθνοῦς νομισματικῆς καὶ οἰκονομολογίας καὶ στὸν τελευταῖο ἄκρατὴ ἢ ἀναγνώστῃ.

Μὲ τὴν ἐγνωσμένη ἐπιστημονικὴ του ἐμβριθεῖα καὶ συστηματικότητά ἔρευνᾷ στὴν ἐργασία του ὁ Κυρ. Χατζηγιάννου τὸ ἀμφιλεγόμενον πρόβλημα τοῦ χαρακτήρα τῆς Κύπριδος Ἀφροδίτης — τὴν αἰγαιακὴ δηλ. ἢ σιμικτὴ τῆς προέλευσιν. Τὶς ἀπόψεις του ὑποστηρίζει μὲ ἰσχυρὰ τεκμήρια, καὶ ὕστερα ἀπὸ τοὺς πολυπλοκοὺς συσχετισμοὺς τῶν ἐξεταζόμενων σημείων καὶ θεωριῶν, ὀδηγεῖ τὴ μελέτην σὲ σύνταξι καὶ σαφῆ συμπεράσματα. Ἀξίζει νὰ σημειωθοῦν ἰδιαίτερα οἱ παρατηρήσεις του — ἢ μὲλλον ἢ θεωρία του — γιὰ τὴν Ἀφροδίτην ὡς θεὰ τοῦ χαλκοῦ καὶ τὰ ἐπιολογικὰ του στὸν Ἡραίοστο. Τῶν ἐργασίῶν συνοθεῶν 32 εἰκόνας ἀρχαίων ἀντικειμένων, ἐπιχρυσιστῶν τῶν ἀπόψεων τοῦ μελετητῆ.

Ἡ μελέτη τῆς Χρυσοθέμδος Χαρχαλάμπους γιὰ τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα στὸν Ἡραίοστο εἶναι γραμμικὴ ὕστερα ἀπὸ πολλὴ ἀνταστροφή της μὲ τὰ λαογραφικὰ, ἀρχαῖα καὶ σύγχρονα, καὶ δεῖχνει τὴν ἐνότητα τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν ἠθῶν τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα

ὡς σήμερα, καὶ τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ μᾶς μέσα στὸ χρόνο.

Μὲ καθαρότητα ἰδεῶν καὶ σαφῆ ἀρχιτεκτονικὴ δομὴ πραγματεύεται ὁ Χ. Χατζηχαμπῆς τὸ δύσκολο θέμα του, καὶ χρησιμοποιώντας τὶς πηγὲς τοῦ δικαίου ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα, καὶ τὴ ριζωμένη στὸν ἄνθρωπον πεποίθησιν γιὰ τὴ μεταφυσικὴ προέλευσιν τοῦ φυσικοῦ ἠθικοῦ νόμου, καταλήγει μὲ εὐστοχοὺς καὶ σαφεῖς συλλογισμοὺς στὸ συμπέρασμα τῆς ἀποδοχῆς τοῦ φυσικοῦ ἠθικοῦ νόμου ὡς ἀδιαμφισβήτητης πραγματικότητος.

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ τόμου 22 βιβλία Ἑλληνῶν καὶ ξένων συγγραφέων παρουσιάζονται: καὶ κρίνονται ἀπὸ τοὺς: Κυρ. Χατζηγιάννου, Ἀ. Κεφάλα, Α. Παρτζιλι, Δ. Σκούρου, Χρ. Πετᾶση, Α. Μερακλή, Ἀλ. Δημητρίου, Α. Ἀδάμαντος, Π. Χατζηχαμπῆ, Ζ. Μακζάτε, Χρ. Χρυσόστομος, Ἀθ. Στασουλλῆ καὶ Σ. Ἀγαπητίδην. Βιβλιογραφοῦνται ἐπίσης 78 βιβλία πού ἔφτασαν στὴ Βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου μέσα στὸ 1973.

Ὁ Ε.Φ.Σ.Α. εἶναι σήμερα ξεριζωμένος ἀπὸ τὴν ἔδρα του. Οἱ ρίζες του ὄμως ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι χλωρῆς, ἔτοιμες νὰ ξαναστεριώσων στὴν πόλιν τοῦ Ἑδαγόρα. Καὶ μόνῃ ἢ ἐκδόσιν τοῦ Δελτίου, κάτω ἀπὸ τὶς τόσο ἀντιξέως συνθήκες πού μᾶς περιβάλλουν, εἶναι ἀρκετὴ θεαίωσιν τῆς πῶ πάνω διαπίστωσιν.

Τώρα πού γράφω αὐτὸ τὸ σημεῖωμα — Ἰούνιος τοῦ 1975 — νιώθω ἔντονον τὸν πόνο πού προξενεῖ ἐκεῖνη ἢ τραγικὴ προσφώνησιν στὸ μικρὸ χαρτί τὸ κολλημένο στὸ ἐσώφυλλο τοῦ τόμου: «Μετὰ τῶν προσήσεων τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐπισημονικοῦ καὶ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Ἀμμοχώστου, Κεφαλληνίας 15 Λεμεσό». Ἡ προσφώνησιν αὐτὴ ἀποτελεῖ ἀπὸ μόνῃ της μιὰ σεμνὴ καὶ ἀξιοπρεπεῖ φωνὴν διαμαρτυρίας πρὸς ὄλους ἐκείνους πού συνήργησαν γιὰ νὰ ἀνακοπῆ τόσο βία καὶ ἢ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἀμμόχωστο — καὶ σ' ὅλη τὴν κατεχόμενη περιοχή τοῦ νησιοῦ μᾶς. Ἀποτελεῖ μαζί καὶ μιὰ ὑπόμνησιν γιὰ τὸ χρέος ὄλων μᾶς νὰ συμβάλουμε, μὲ τὸν τρόπο πού ὁ καθένας μπορεῖ, στὸ ξαναζωοτάνεμα τῶν τόπων, πού γιὰ τὴν ὥρα μᾶς εἶναι ἀπρόσβητοι.

Ἡ μόνῃ εὐχὴ πού μένει νὰ κἀνῃ κανεῖς εἶναι οἱ προσήσεις τοῦ Προέδρου τοῦ Ε.Φ.Σ.Α. στὸ ἐπόμενον Δελτίο νὰ συνοδεύωνται ἀπὸ τὴ διειθυστή του στὴν Ἀμμόχωστο.

Γ. ΚΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

Δ η μ ο σ θ ἔ ν η Ζ α δ ἔ: «Τοῦτο τὸ καλοκαίρι», (Νουβέλλα), Ἀθήνα, 1974, σελ. 80.

Μὲ τὴ νουβέλλα του αὐτῆ ὁ Δημοσθένης Ζαδὲς συνεχίζει τὸ πεζογραφικὸν του ἔργον περὶ ἀλληλα μὲ τὴν ποιητικὴν του δημιουργία. Δίπλα στὶς νουβέλλες του (ἀπ' αὐτὲς οἱ Ἐλαροφωλιές στὴ Φύμαινα» (1960) τιμήθηκαν μὲ Κρατικὸν Βραβεῖο νουβέλλας - βιγηγηματος 1961) ὁ Ζαδὲς ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἀξιόλογη ἀπόδοσιν στὸ βραχίμιο, στὴ μελέτη καὶ στὸ θέατρο.

Τὸ τελευταῖον του βιβλίον, ἢ νουβέλλα «Τοῦτο τὸ καλοκαίρι», ἀποτελεῖ ἕνα μυστηριώδες λουλούδι, ἕνα ἀνάλαφρο ἀεράκι, ἕνα μελωδικοῦ

τραγουδάκι που ύμνει την αγάπη και τὸν ἔρωτα. «Ὅπως χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας τοῦτο τὸ βιβλίο του «εἶναι μιὰ νουέλλα πού στέκεται ἀνάμεσα στ' ἄλλα του βιβλία σὰν ἕνα λυρικό ἰντερμέντζο... "Ἐνα μικρὸ ἐπεισόδιο ἀπ' τὴ ζωὴ ποιοῦδηποτε ἀνθρώπου...»

Σὲ βαθύτερη ἀνάλυση τῶν χαρακτήρων πού παρουσιάζει ὁ συγγραφέας, ὅσο κι' ἂν ὁ ἐξωτερικὸς περίγυρος πού κινούνται ἀνάμεσα τὰ πρόσωπά του ἀποτελεῖ ἕνα λυρικό, ὑποθλιπτικό περιβάλλον, ὡστόσο συντελεῖται ἐδῶ μιὰ ἐσώτερη λειτουργία, ὅπου τὸ συναίσθημα καὶ οἱ ψυχικὲς μεταπτώσεις ἀγγίζουν πολλές φορές τὸ συγκλονιστικό, τὸ τραγικό. Ἀνθρώπινες συγκρούσεις στὸν συναισθηματικὸ τομέα, κοινωνικὲς ἀντιθέσεις ὅπου ὁ ἠθικὸς νόμος στέκει ἀμείλιχτα ὑποεληθικός, σελίδες τραγερῆς ἀγάπης καὶ ἀφοσίωσης, ξεπασμα ἔρωτισμοῦ καὶ τυφλωμένης ζήλειας συνθέτουν τὸ περιεχόμενο «Τοῦτου τοῦ καλοκαιριοῦ».

Ἐκεῖνο πού προέχει στὴ νέα αὐτὴ δημιουργία τοῦ Δημοσθένη Ζαῶδῆ εἶναι ἡ ἐπιτυχημένη μετουσίωση μιᾶς συνηθισμένης ἀνθρώπινης ἱστορίας σὲ λεπτὸ ἔργο τέχνης. Πλοοῦσα, λυρική γλώσσα, στέρεη ὄσμη καὶ ζωντανὴ περιγραφή δουλέψανε συνταιριασμένα γιὰ νὰ στηρίξουν αὐτὴ τὴ νουέλλα.

Δικαιώθηκε, ἔτσι, ὁ συγγραφέας στὴν ἀπόφασή του νὰ τυπώσῃ «Τοῦτο τὸ καλοκαίρι» πού, σύμφωνα μὲ τὴ δική του ὁμολογία, «ἔγινε ἀπὸ μιὰ ψυχικὴ εὐφορία, ἕνα πνευματικὸ ξεκούρασμα». Γιατί, τὰ ἴδια, εὐχάριστα συναισθήματα κατάρφε νὰ μεταδώσῃ καὶ στὸν ἀναγνώστη.

ΙΑΚ. ΚΥΡΕΩΤΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Ἡ ἙΛΛΗΝΙΚΗ ἘΤΑΙΡΕΙΑ ΙΑΤΡΩΝ - ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Ἀθήναι 11 Ὀκτ. 1974

Ἀρ.θ. Πρωτ. 36

Π ρ ο ς

Τὸ Ἰπουργεῖον Ἐξωτερικῶν

Ἐ ν τ α ὀ θ α

Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ σᾶς γνωρίσωμεν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐταιρεία Ἰατρῶν Λογοτεχνῶν, συνεχίζοντας τὴν προσπάθειαν διαφωτίσεως τῶν συγγενῶν ἑταιρειῶν ὅλου τοῦ Κόσμου, κατὰ τὸ 19ο Παγκόσμιο Ἱατρολογοτεχνικὸ Συνέδριο πού ἔγινε στὶς 2—5 Ὀκτωβρίου στὸ Λουγκάνο τῆς Ἑλβετίας, ἔδωκε μιὰ ἀξιόλογη μάχη ὑπὲρ τῆς Κύπρου.

Στὶς 12 Αὐγούστου δι' ἐγκυκλίου, τὴν ὁποῖαν σᾶς ἐπισυνάπτουμε, εἴχαμε ἐνημερώσει τοὺς συνέδρους γιὰ τίς πράξεις γενοκτονίας πού ἔγιναν κατὰ τοῦ Ἑλληνοκυπριακοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ Τουρκικὴ ὁμοσπονδία ἀπὸ τοῦ τύπου, ὡς γνωρίζετε, εἶχε προλάβει νὰ καταγγεῖλει ἀνάλογες πράξεις ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων εἰς ἄλλοις τῶν Τουρκοκυπρίων κι' ἔτσι ἡ ὑπόδοχὴ τῶν

Ἑλληνικῶν καταγγελιῶν ἔγινε μὲ ἐπιφύλαξη.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Παγκοσμίου Ἱατρολογοτεχνικῆς Ἐνώσεως Ἑλβετὸς κ. RENE KAESH πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ συνεδρίου ἐπληροφόρησε τοὺς συνέδρους ὅτι ἡ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ, πληροφωρηθεῖσα ἀπὸ ἔγγραφο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Ἰατρῶν - Λογοτεχνῶν τὰς πράξεις τῆς εἰς ἄλλοις τῶν Ἑλληνοκυπρίων, ἐκφράζει τὴν συμπάθειά της γι' αὐτούς, ἀλλ' ἀπέφασκε νὰ μὴ συζητηθεῖ τὸ θέμα, ὡς πολιτικόν.

Κατόπιν αὐτοῦ ὁ ὑποφαινόμενος κατὰ τὴν δεξίωση πού δόθηκε τὸ μεσημέρι τῆς ἡμέρας, στὴ Δημαρχία τοῦ Λουγκάνο στοὺς Προέδρους τῶν Ἐταιρειῶν τῶν συμμετεχουσῶν χωρῶν, μίλησε γιὰ τὸ Κυπριακὸ σ' ὅλους τοὺς Προέδρους καὶ μοίραζε ἐντυπα μὲ ἀποδεικτικὲς φωτογραφίες καὶ κείμενα καθὼς καὶ στὸν Δήμαρχο κ. PERRUCCIO PELLI. (Τὰ ἐντυπα εἶχα ζητήσῃ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως μου ἀπὸ τὸ Ἰπουργεῖο σας καὶ μοῦ τὰ ἔδωκε ὁ κ. Κόρακας).

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχα ἐπαφῆς μὲ Ἑλβετοὺς, Γερμανοὺς, Βέλγους, Ὀλλανδοὺς, Νορβηγούς, Πολωνοὺς κλπ. συναδέλφους, τοὺς ὁποίους ἐνημέρωσα ἐπὶ τῶν πραγματικῶν γεγονότων τῆς Κύπρου κατὰ τὰ διαλείμματα τοῦ συνεδρίου ὡς καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἐκδηλώσεις.

Κατόπιν αὐτῶν ὁ Ἑλβετὸς ἱατρός καὶ συγγραφεὺς κ. JEAN-MICHEL ZUNOD τὴν τρίτην ἡμέραν κατὰ τὴν γεν. συνέλευσιν, ἔλαβε τὸν λόγο γιὰ νὰ πῆ πῶς ὅταν πρόκειται γιὰ θέματα ἀνθρωπισμοῦ δὲν πρέπει νὰ φοβούμεθα νὰ τὰ συζητήσωμε ἐπειθεῖ ἀπτονται τῆς πολιτικῆς. Σημειώσατε ὅτι ὁ ἴδιος, στὸν ὅποιον εἶχα στείλει τὴν σχετικὴν ἐγκυκλίον τὴν ἔστειλε πρὸς ὅλον τὸν Ἑλβετικὸν ἔθνον. Τὸν ἠδχαρίστησα καὶ ἐδήλωσα πρὸς τοὺς συνέδρους ὅτι δὲν κάνουμε πολιτικὴ, ἀλλὰ ὑπάρχουν στὴν Κύπρον 200.000 πρόσφυγες, ὅλοι Ἕλληνες καὶ ζητοῦμε νὰ βοηθήσῃτε σὰν ἄνθρωποι καλλιεργημένοι γιὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀνθρώπων δικαιωμάτων στὴν Κύπρον.

Ὁ Γερμανὸς συγγραφεὺς - ἱατρός κ. GERHALD VESCOVI ὑποστηρίζοντας τίς ἀπόψεις τοῦ κ. ZUNOD ἐπρότεινε τὴν σύστασιν ἐπιτροπῆς γιὰ ἐξέταση αὐτῶν τῶν θεμάτων καὶ γιὰ ἐνημέρωσιν τοῦ τύπου ἐπ' αὐτῶν, πρᾶγμα πού ἔγινε δεκτὸ ἀπὸ τὴν ὁλομέλεια μὲ συντριπτικὴ πλειοψηφίαν.

Γιὰ ὑποαδήποτε νεωτέρω ἐξέλιξη θὰ σᾶς ἐνημερώσω.

Μετὰ τῆς
ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΥΤΑΦΗΣ

ΑΠΟ ΤΑ «ΚΗΦΙΣΕΙΑ '75»

Ἀγ. κ. Χρυσάνθη,

Παρευρέθηκα σὲ μιὰ ἐκδήλωση μέσα στὰ πλαίσια «Κηφίσεια '75», πού ἦταν ἀφιερωμένη στὴν κυπριακὴ λογοτεχνία. Ἡ ὁμιλία ἔγινε ἀπὸ τὴν δα Σοφία Μπακανάκη καὶ τὰ κείμενα διαβαστήκανε μ' ἐξαιρετικὸ τρόπο ἀπὸ τὴν ἠθοποιὸν Καν Ἰωάννα Κορομπλή.

Δυστυχῶς δὲν μπόρεσα νὰ ἐξασφαλίσω ἀπὸ

τήν εκλεκτή διμλήτρια τὸ κείμενό της ἢ μιὰ μικρή περιλήψή του. Κατ' ἄρθρωσα, ὠστόσο, νὰ καταγράψω τὸ δεῖ, διαβέβαια, ποὺ ἦταν ἀρκετὰ ὠραία συνδεδεμένο. Σὰς τὸ στέλλω γιατί ἴσως ἐνδιαφέρει τοὺς Κυπρίους συγγραφεῖς:

Διαβαστήκανε:

1) Στίχοι ἀπὸ τὸ ποίημα «Αἴτωσε τοῖς Στίχοις...» τοῦ Νίκου Κρανιδιώτη, 2) τὸ ποίημα «ΓΙΑΝ ΠΑΛΛΑΧ» τῆς Ἰάνθης Θεοχαρίδου, 3) τὸ ποίημα «ΕΠΙΠΑΛΛΗΨΗ» τῆς Κίκας Ὀλυμπίου, 4) τὸ διήγημα «ΤΑ ΓΕΝΕΘΑΤΑ», τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη, 5) ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ διήγημα «Οἱ ΑΦΑΝΕΙΣ» τοῦ Ἀντρού Παυλίδη, 6) στίχοι ἀπὸ τὸ ποίημα «ΦΥΣΗ ΑΝΙΔΕΗ» τῆς Κίκας Ὀλυμπίου, 7) τὸ ποίημα «ΟΞΕΙΔΩΣΗ» τοῦ Ἀντρέα Ἀντρέου, 8) στίχοι ἀπὸ τὸ ποίημα «ΟΔΓΝΗ» τοῦ Γιώργου Πελαγία, 9) στίχοι ἀπὸ τὸ ποίημα «ΕΙΡΗΝΗ ΗΜΙΝ» τοῦ Εὐσταθίου, 10) τὸ ποίημα «ΕΥΣΥ ΠΟΥ ΓΥΠΑΧΕΙΣ...» τοῦ Μιχ. Μιχαηλίδη, 11) τὸ ποίημα «ΤΟ ΑΙΣΘΗΜΑ» τοῦ Δημ. Χαριπούλδη, 12) στίχοι ἀπὸ τὸ ποίημα «ΕΤΣΙ ΠΟΥ ΓΙΝΑΜΕ...» τοῦ Ἀντρέα Λαδόμματος, 13) τὸ ποίημα «ΣΥΝΟΜΙΑΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΗΡΩΕΣ ΤΗΣ ΕΟΚΑ» τῆς Κίκας Ὀλυμπίου, 14) ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ποίημα «ΑΝΟΡΘΟΓΡΑΦΑ ΣΥΝΘΗΜΑΤΑ» τοῦ Κώστα Γεωργαλλίδη, 15) στίχοι ἀπὸ τὰ «ΠΑΘΗ ΤΑ ΣΕΠΤΑ» τοῦ Περνάρη, 16) στίχοι ἀπὸ τὴ «ΜΑΥΡΗ ΜΠΑΛΛΑΝΤΑ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΕΓΚΛΩΒΙΣΜΕΝΩΝ», τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη, 17) τὰ κείμενα: «ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΤΟΝ ΕΑΔΕΡΦΟ», «Ο ΧΩΡΙΣΜΟΣ», «Ο ΕΡΩΤΑΣ», τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη, 18) στίχοι ἀπὸ τὸ ποίημα «ΣΗΜΕΡΑ» τοῦ Κώστα Γεωργαλλίδη, 19) τὸ ποίημα «ΚΑΡΑΒΑΣ - ΛΑΠΗΘΟΣ» τοῦ Κώστα Μόντη, 20) τὸ ποίημα «ΚΥΠΡΟΣ 1974» τοῦ Γιώργου Σάντη, 21) στίχοι ἀπὸ τὸ ποίημα «ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ» τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη.

ἀναφέρθηκα νὰ δὲ τὰ διηγήματα:

α) «ΤΟΝ ΘΕΑΦΕ ΔΥΟ ΦΟΡΕΣ» τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη, β) «ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ Τ' ΑΗ - Ι - ΛΑΡΙΩΝΑ» τοῦ Ἰάκωβου Κυθρεώτη, γ) «ΚΡΑΥΓΗ ΑΙΜΑΤΟΣ» τοῦ Χρυστόφορου Κελλίρη, δ) «ΣΤΕΡΝΟ ΧΑΔΙ» τοῦ Γεωργιάδη - Κυπρολέοντα, καὶ ε) «ΤΟ ΡΟΜΠΟΤ Ο ΚΑΡΟΓΜΠΟ» τοῦ Κυριάκου Χαλαλαμπιδή.

Ἐλπίζω διὰ σὺ συχνὲς ἀναφορὲς στὴν κυριακὴ λογοτεχνία θὰ πείσουν τοὺς ἀρμόδιους διὰ τὴν Κύπρον δὲν εἶναι μόνον Κουμανταρία καὶ λευκαρτίκα κεντήματα...

Μὲ τοὺς φιλικούς χαιρετισμούς μου
ΜΑΡΙΑ ΕΛΛΗΝΑ

Ἀθήνα, 1. 7. 1975

ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΝΑΝΑΣ ΚΟΝΤΟΥ
ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ἀγ. κ. Χρυσάνθη,
Σὰς στέλλω τὸ παρακάτω πρὸς ἀναδημοσίευση:

«ΖΩΝΤΑΝΑ ΛΟΓΑΡΙΑ ΣΕ ΤΕΧΝΙΚΟ

ΠΛΑΙΣΙΟ» ἦτο ὁ τίτλος τῆς ἐκθεσῆς ποὺ ἐγίνε στὸν «Παρνασσό» ἀπὸ τὶς 12 Μαΐου μέχρι 27 — τῆς γνωστῆς ποιητρίας δίδας Νανάς Κοντοῦ. Ἦτο μιὰ πρωτότυπη ἐργασία ποὺ ἐξέφραζε πραγματικὰ τοὺς πολυπληθεῖς ἐπισκέπτες ποὺ κατέκλιζαν καθημερινῶς τὴν αἴθουσα τοῦ «Παρνασσού».

Ἕνας πραγματικὸς «Παράδεισος μέσα στὴν Ἀνοιξη» ἢ Ἐκθεσις αὐτὴ ποὺ ἦτο φροντισμένη μὲ μεγάλη φαντασία. Ὁ θαυμάσιος Ἑλληνικὸς λοιλουδόκοσμος μεταφέρθηκε σ' ἓνα χώρο αἰσθητικῆς διαρκείας ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴ καλλιτεχνικὴ εὐαισθησία καὶ δεξιότητι τῆς Νανάς Κοντοῦ. Ἔτσι μᾶς φανέρωσε τὴν ποιητικὴ της μὲ ἓνα ὀργανικὸ δεσμὸ μὲ τὴν φύση, εἶναι μιὰ ἀξιοθαύμαστη καὶ ἐπιτυχημένη ἐργασία αὐτὴ ποὺ κατ' ἄρθρωσε ἢ Κοντοῦ νὰ δώσῃ τὴν ἀθανασία στὰ ἀγριολούλουδά μας μέσα σὲ πίνακες ἦταν δλα, λουλουδιὰ ποιήματα, βγαλμένα ἀπ' τὴν λουλουδιὰ τῆς ψυχῆς οἱ 64 πίνακες ποὺ μᾶς παρουσίασε μὲ φωτὴ καὶ ὄμορφα σὲ συνῆχεια τοῦ ἐκλεκτοῦ ποιητικοῦ της Ἔργου.

Ἡ ἐκθεσις αὐτὴ ἦτο ἢ Β' ἀταμική — ἢ πρώτη εἰχε γίνε πρὸ τριετίας στὴν πατρίδα τῆς τὴν Θεσσαλονίκῃ στὸ Ἡλεκτρα Πάλλας» μὲ ἐξέχωρη καὶ τότε ἐπιτυχία. —

ΓΕΩΡΓΙΑ ΤΟΦΑΛΗ

ΓΕΝΙΚΑ

Στὴν ἐφημ. «Ριζοσπάστης» (Μᾶης 75) ὁ Ἀχ. Πυλιώτης δίνει συνέντευξη πάνω στὴν πνευματικὴ πορεία τῆς Κύπρου. — Στὸ περιοδικὸ «Σταθμὸς» (ἀρ. 22/23) ὁ Γ. Πολιτάρχης γράφει γιὰ τὴν τραγωδίαν τῆς Κύπρου. Στὸ ἴδιο περιοδικὸ ὁ Σῶτος Ἀλεξίου δημοσιεύει σχέδιο γιὰ τὶς μανδιές τῆς Κύπρου. — Στὰ «Αἰολικά Γράμματα» (ἀρ. 26) δημοσιεύεται ποίημα τοῦ Ἀ. Περνάρη. — Στὸ «Ἐλλάς - Κύπρος - Τουρισμὸς» (ἀρ. 55) ὄλη γιὰ τὴν Κύπρον. — Ὁ «Πρωτὸν ὁρῶς Ἀόγος» (20.5.75) σχολιάζει τὴ διάλεξη τῆς Χρυσάνθη Ζιτσαίας γιὰ τὴν Κυπρία Μάνα ποὺ δόθηκε στὰ Γιάννινα. — Στὴν «Πειρατικὴ - Παιρτικὴ» (ἀρ. 171) ἀρθρα γιὰ τὴν Κύπρον. — Στὴν «Νέα Ἔστια» (1 Ἰαν. 75) ὁ Ἀ. Καραντιώνης κρίνει τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Χρυσάνθη «Οἱ δισεκατὲς χρονιές». Στὴ «Φωνὴ τῆς Ἄχας» (25 Μαΐου '75) ὁ Μαν. Πράτσινας γράφει γιὰ τὶς «Δισεκατὲς Χρονιές» τοῦ Κ. Χρυσάνθη. — Στὰ «Νέα Σύνορος» (ἀρ. 41/42) δημοσιεύεται ποίημα τοῦ Μεσηβρινῶ γιὰ τὴν Κύπρον. — Στὴν «Μακεδονικὴ Ζωὴ» (108) δημοσιεύεται ἄρθρον «Οἱ Μακεδόνες ἀγωνίζονται γιὰ τὴν Κύπρον» τοῦ Γ. Βιβιλάκη. Ἐπίσης σχόλιον καὶ φωτογραφίες ἀπὸ τὴν πορεία γυναικῶν γιὰ τὴν Κύπρον στὸ Τορόντο τοῦ Καναδά. — Στὴν «Ἐθὺβὴ» (ἀρ. 42) δημοσιεύεται δοκίμιον τοῦ Κυρ. Πλησίη μὲ τίτλον «Δίπλα μεταφυσικῆς ζωῆς». — Στὴν «Ἀχάρις» (22.5.75) ὁ Ἀγγ. Φουριώτης κρίνει τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Χρυσάνθη «Ἱστορίες ἀπὸ τὴν

Κύπρο τὴν Ἀγέρινη. — Στὴ «Στ ε ρ ε ἄ Ἐ λ λ ἄ δ α» (ἀρ. 73) ἀναδημοσιεύεται ἡ «Ἐξομολογήσεις» τοῦ Κ. Χρυσάνθη με μικρὸ σχόλιο, τὰ «ἑαστρα τῆς Κύπρου» τοῦ Ἀπ. Ζορμπᾶ. — Στὴ «Μ α κ ε δ ο ν ι κ ῆ Ζ ω ῆ» (ἀρ. 109) παρουσίωση τοῦ βιβλίου «Ἐράτης καὶ Κρίνα» τοῦ Ἰ. Σωκράτους. — Στὴ «Μ α κ ε δ ο ν ι κ ῆ Ζ ω ῆ» (ἀρ. 110) σχόλιο γιὰ τὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος». — Στὴν «Π ε ρ α ῖ κ ῆ - Π α τ ρ α ῖ κ ῆ» (ἀρ. 172) ὁ Τάκης Δόξας δημοσιεύει ἄρθρο με τίτλο «Κύπρος ἡ δακρυρροοῦσα». — Στὴ «Σ τ ε ρ ε ἄ Ἐ λ λ ἄ δ α» (ἀρ. 70/71) ὁ Ἀπ. Ζορμπᾶς παρουσιάζει τὰ βιβλία «Ματωμένη Κύπρος» τοῦ Δημ. Σιατόπουλου, «Πεζὸς Ἀδός IV» τοῦ Κ. Χρυσάνθη, «Δελιρινὸς Ὀρεσ» τοῦ Λεοντίου Χατζηγάστα, «Ἐνθάδε κείται» τοῦ Λ. Φαντάζη. — Στὴ «Σ μ ῦ ρ ν α» (ἀρ. 82/84) ἡ Ἰ. Μαλόδρουδα παρουσιάζει τὰ βιβλία «Τὰ πάθη τὰ ἁπλά» τοῦ Ἀ. Περνάρη, «Φῶς ἐκ φωτός» τοῦ Γ. Σάντη, «Οἱ δίσκετες χρονιές» τοῦ Κ. Χρυσάνθη, «Κύπρος ἀδούλωτη» τοῦ Χρ. Σολομωνίδη, «Ἐράτης καὶ Κρίνα» τοῦ Κ. Σωκράτους. — Στὸν «Ἰ λ ι σ θ» (ἀρ. 116) ἀναδημοσιεύονται ποιήματα τοῦ Πυθ. Δρουσιώτη ἀπὸ τῆς συλλογῆς του «Τοπάζια καὶ Βυρβύλλια». — Στὴν «Ἰ α τ ρ ο λ ο γ ο τ ε χ ν ι κ ῆ Σ τ ἔ γ η» (ἀρ. 26) δημοσιεύεται κριτικὴ γιὰ τὸ «Κύπρος ἀδούλωτη» τοῦ Χρ. Σολομωνίδη. — Στὰ «Θ ρ α κ ι κ ἄ Χ ρ ο ν ι κ ἄ» (ἀρ. 31) δημοσιεύονται κείμενα γιὰ τὴν Κύπρο τῶν Φρ. Βράχα, Θαν. Μουσιόπουλου, Χρυσάνθη Ζιτσαίως καὶ Στ. Ἰωαννίδη. — Στὴ «Σ τ ε ρ ε ἄ Ἐ λ λ ἄ δ α» (ἀρ. 72) ὁ Ἀπ. Ζορμπᾶς κρίνει τὸ βιβλίο «Ματωμένη Κύπρος» τοῦ Δημ. Σιατόπουλου. — Στὴ «Ν ἔ α Ἐ σ τ ῖ α» (1 Ἀδγ. 2975) δημοσιεύεται τὸ διήγημα «Τὸ πρῶτο παιδί» τοῦ Κ. Χρυσάνθη. — Στὸς «Σ τ α θ μ ο ῦ ς» (ἀρ. 25) δημοσιεύονται τὸ διήγημα «Τὸ δῶρο στὸ δικοινητὴ» τοῦ Κ. Χρυσάνθη καὶ ἡ φωτογραφία ἐνὸς γλυπτῶ τοῦ Νικόλα γιὰ τὴν Κύπρο.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Σταθμοὶ (Ἀθήνα) ἀρ. 22)23, 24, 25. — Ἐπιστὸς (Ἀθήνα) ἀρ. 110. 111. — Ἐθόνη (Ἀθήνα) ἀρ. 40, 41, 42, 43. — Αἰολικὰ Γράμματα (Καλλιθέα) ἀρ. 26, 27. — Ἑλλάς, Κύπρος, Τουρισμὸς (Ἀθήνα) ἀρ. 55. — Πειρατικὴ-Πατριτικὴ (Ἀθήνα) ἀρ. 171,172. — Νιοχώρι (Νιοχώρι) ἀρ. 41, 42, 43, 44. — Νέα Σύνορα (Ἀθήνα) ἀρ. 41)42, 43)45. — Στερεὰ Ἑλλάς (Ἀθήνα) ἀρ. 68)69, 70)71, 72, 73. — Ἰατρολογιογενική Στέγη (Ἀθήνα) ἀρ. 25, 26. — Τὸ Σινολεῖο καὶ τὸ Σπίτι (Ἀθήνα) τόμ. ΙΑ', ἀρ. 5)6. — Μακεδονικὴ Ζωὴ (Θεσσαλονίκη) ἀρ. 108, 109, 110. — Ἐλεύθερο Πνεῦμα (Ἰωάννινα) ἀρ. 15. — Ἐπετηρὶς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Κύπρου (Λευκωσία) ἀρ. 73)74. — Ὁ Σποινδαστῆς (Λευκωσία) ἀρ. 11. — Ὑγεία (Λευκωσία) ἀρ. 28, 29. — Νέα Ἐποχὴ (Λευκωσία) ἀρ. 112. — Κυπριακὸς Λόγος (Λευκωσία) ἀρ. 39. — Δοκιμαίες (Λευκωσία) ἀρ. 7. — Χρονικὰ Λαπτήθου (Λευκωσία) τόμ. Β)Γ. — Θρακικὰ Χρονικὰ

(Ἐάνθη) ἀρ. 31. — Σμύρνα (Νέα Σμύρνη) ἀρ. 81, 82)84. — Φῦσις καὶ Ζωὴ (Ἀθήνα) Καλοκ. 1975. — Τριφυλικὴ Ἔστια (Ἀθήνα) ἀρ. 3)4. — Ἑλληνικὰ (Θεσσαλονίκη) τόμ. 27ος, ἀρ. 2. — Δελτίον τῆς Χειρουργικῆς Ἐταιρείας Κύπρου (Λευκωσία) ἀρ. 41)42. — Κυνηγημένα Πουλιὰ (Ὀρμύθεια) σχολ. ἔτος 1974-75. — Λαρισσακὰ Γράμματα (Λάρισα) τόμ. Γ', ἀρ. 3. — Ἑπειρωτικὴ Ἔστια (Ἰωάννινα) ἀρ. 277)278. Κριτικὰ Φύλλα (Ἀθήνα) ἀρ. 22)23, 24. — Νέα Σκέψη (Ἀθήνα) ἀρ. 148, 149. — Κρωστᾶλλης (Πειραιῆς) ἀρ. 150. — Φιλολογικὴ Φωνὴ (Αἴγιον) ἀρ. 1. — Ἀναπηρικὸν Βῆμα (Λευκωσία) ἀρ. 22. — Ἀστυνομικὰ Χρονικὰ (Λευκωσία) τόμ. Ι, ἀρ. 2. — Παρνασσὸς (Ἀθήνα) τόμ. ΙΖ', ἀρ. 2. — Κασταλία (Ἀθήνα) ἀρ. 39. — Μαθητικὴ Ἔστια (Λευκωσία) ἀρ. 56. — Δελτίον Παιδαγωγικῶν Ἑρυνῶν (Λευκωσία) ἀρ. 25)26.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Γ α β ρ ι ῆ λ Γ α β ρ ι ῆ λ ο γ λ ο υ : Ἡ πλημύρα, Θεσσαλονίκη, 1975.
Μ ε σ η θ ρ ι ν ὸ ς : Τὸ πρῶτο ἀνεγνωστικὸ μου, Λευκωσία / Lund, 1974.
Δ η μ ο σ θ. Δ α ν ι η λ ῖ δ η : Ἡ Κύπρος καὶ ἡ ἀγγλικὴ μάσκα, Λευκωσία, Lund, 1975.
Ἀ. Κ α τ σ ο ῦ ρ η : Χαροκαμένη Κύπρος, 1974.
Κ λ ε ῖ τ ο υ Ἰ ω α ν ν ῖ δ η : Θαργήλια, Λευκωσία, 1975.
Μ η ν ᾶ ς Δ η μ ἄ κ η ς : Καζαντζάκης. Ἑλλ. Βιβλίο, Ἀθήνα, 1975.
Σ τ ἔ φ. Τ η λ ι κ ῖ δ η ς : Ἐδῶ Πολυτεχνεῖο...!, Θεσσαλονίκη, 1974.
Ἰ φ ι γ. Π ἄ ρ τ ζ ῖ λ η : Χρονικὸ τῆς προσφυγιάς, Λευκωσία, 1975.
Ἀ θ ἄ ν. Β ο υ τ σ ῆ : Ἀπὸ τὸ ἄλλος, Θεσσαλονίκη, 1975.

Ρ. Garnier (μετ. Ἀγγλῆς Σχοινᾶ): Δεύτερη γεωγραφία, Μαυρίδης, Ἀθήνα, 1974.
Γ. Μ ο ρ ἄ κ η : Τὸ χάδι τῆς σαττας, Νέα Σκέψη, Ἀθήνα, 1975.
Ρ ὀ η ς Π α π α γ γ ἔ λ ο υ : Σφαγή, Ἀθήνα, 1975.
Κ υ ρ. Χ α τ ζ η ι ω ἄ ν ν ο υ : Ἡ ἀρχαία Κύπρος εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Πηγὰς, τόμ. ΙΙΙ, Λευκωσία, 1975.
Γ. Κ ο ρ ῶ ν α ἰ ο υ - Π α υ λ ἄ κ η : Οἱ ἀσήμενοι, Ἀθήνα, 1975.
Χ ρ. Λ ἔ θ ἄ ν τ α : Θύελλα τὸ Μπεῦ Μπίσκου, Ἀθήνα, 1974.
Κ υ ρ. Π ἰ η σ ῆ : Ἐθνητικὸ συνεξάρτησ τῆς πικρῆς χώρας Κύπρος, Ἀθήνα, 1974.
Μ α ρ ῖ α ς Π α τ τ ῖ χ η : Δαυλὸς, Λευκωσία, 1975.
Ἀ. Π α ν ἄ ρ ε τ ο υ : Δένδρα γίγαντες τοῦ τόπου μας, Λευκωσία, 1975.
Μ. Π α π α θ ο π ο ῦ λ ο υ : Διαβρῆνησις τοῦ ρόλου τῶν "Slimes" αἰθροπυρίτου εἰς τὴν

ἐπίπλευσιν τοῦ χαλκοκυρίτου, Λευκωσία, 1975.

Χ ρ υ σ. Ζ ι τ σ α ί α ς : Πορεία, Θεσσαλονίκη, 1975.

Ν. Ὁ ρ φ α ν ἰ δ η : Ἡ περιπέτεια τοῦ ἡ-λιου, Λευκωσία, 1975.

Κ. Σ π υ ρ ἰ δ ἄ κ ι : Συμπληρωματικά εἰς τὸν ζωγράφον Ἰωάννην Κορνάρου τοῦ Κρή-τα, Ἀθήναι, 1975.

Γ. Φ ἰ λ. Π ι ε ρ ἰ δ η : Τζόνθαν Σουφτ, Λευκωσία, 1975.

Ἄ ν τ. Π ἰ λ λ ἄ : Φωνές τῆς γῆς μου, Κύπρος, 1975.

Ν ἄ γ ἰ α ς Ρ ο ὄ σ ο υ : Μνήμες Πολέμου, Κύπρος, 1975.

Σ ο φ. Δ ο γ ἄ ν η - Β ο υ δ ο ὄ ρ η : Κουρέντες κλάμο, Ἰωλκός, Ἀθήνα, 1975.

Τ. Ἄ λ α σ ἄ κ η : Τὸ νῆμα τῆς στάθμης, Λάρισα, 1975.

Μ ἰ χ. Π ἰ σ ο ἄ : Ἡ Κύπρος διακηρύττει: Δὲν θὰ λυγίσουμε, Βελιγράδι, 1975.

Μ. Τ ζ ἰ λ ἰ ἄ ν ο υ : Ἐμπειρίες, Ν. Ἰ-όρκη, 1975.

Ν. Κ ρ α ν ἰ δ ἰ ὠ τ η : Οἱ προτεινόμενες λύσεις καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ἀνεξαρτήτου καὶ κυρίαρχου κυπριακοῦ κράτους, Ἀθήναι, 1975.

Ν. Π α π α τ τ ο φ ῆ : Λύρα καὶ τόξο, Λάρισα, 1975.

Ρ. Π α π α γ γ ἔ λ ο υ : Πνοές, Ἀθήνα, 1975.

Γ. Κ α φ ἄ λ η : Ἐϊκοστός καὶ ἄλλοι αἰῶ-νες, Ἀθήνα, 1974.

Β. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ : Ἡ φλόγα τῆς θέ-λησης, Ἀθήνα, 1975.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΟΥ ΙΕ'

Ὀκτώβρης 1974 — Σεπτέβρης 1975

ΠΟΙΗΣΗ:

Β ο ρ ε ἄ δ η ς, Ἀ.: Μαρία Π. Ἰωάν-νου, σ. 124. — Γ ἰ ω ρ γ α λ λ ἰ δ ῆ ς, Κ.: Δίωξη, σ. 67, Σήμερα, σ. 71. — Θ ε ο χ α ρ ἰ δ ο ὄ υ, Ἰ.: Κιτοχή 1974, σ. 94. — Θ ω μ ἄ ς, Ἀ.: Τρία ποιήματα, σ. 164. — Ἰ α κ ω β ἰ δ ῆ ς, Μ.: Κερόνεια, Τοπίο, Γαλήνη, σ. 251. — Ἰ α κ ω β ο υ, Ἀ.: Οἱ αἰῶνες πρὸ ἀθροστίλυσες..., σ. 239. — G a i s t, J.: Πρωτοβρό-χια, σ. 60. — Καρέλλη, Ζ.: Ὁ δειπνός, σ. 237. — Κ ρ ἰ ν α ἰ ο ς, Π.: Ἐπὶ τῶν ποτα-μῶν Βαθλώνας, σ. 293 — Α ἄ ρ α, Τζ.: Τέσσερα ποιήματα, σ. 63, Στὴν Κύπρο, σ. 140. Μ α ρ ἰ ν ἄ κ η, Στ.: Γράμματα ἀπὸ τὴν Κύπρο, σ. 255. — Μ η χ α ν ἰ κ ὄ ς, Π.: Ἐντεκα ποιήματα, σ. 53. — Μ ἰ χ ὀ π ο υ λ ο ς, Τ.: Κύπρος, σ. 289. — Μ ὄ ν τ η ς, Κ.: Πικραι-νόμενος ἐν ἑαυτῷ, σ. 121. — Π α ν α γ ἰ ω τ ο ὄ ν η ς, Π.: Κύπρος 1974, σ. 25. — Π ε ρ ν ἄ ρ η ς, Ἀ.: Τὰ πάθη τὰ δεπτὰ, σ. 33. — Π : λ λ ἄ ς, Ἀ.: Ἡ κυρούλα ἢ Μαργώ, σ. 196. — Ρ ὀ κ κ ο, Ἰ.: (μετ. Εἰρ. Ἰωαννίδου-Ἀβραμίδου) Τρία ποιήματα, σ. 297. — Σ ἄ ν -τ η ς, Γ.: Δέκα λεπτά, σ. 11, Μεσσίας, σ. 107, Ἐννιά ποιήματα, σ. 171, Τέσσερα ποιήματα, σ. 242. — Σ ι α τ ὀ π ο υ λ ο ς, Δ.: Στοιχειωμένος ἔρωτας, σ. 289. — Σ τ ε ρ ν ὀ π ο υ λ ο ς, Κ.: Ἀὐτὸ ποιήματα, σ. 277. — Τ σ ο υ λ ἡ - Π α ν α γ ῆ, Ε ἰ ρ.: Εἰρήνη, Τὸν πόλεμο μισῶ, σ. 197. — Φ ε ρ ε κ ὄ δ η ς, Κ.: Ἐκεῖ πού βασιλεύει ὁ ἥλιος, σ. 46. — Χ α λ ο ὄ μ α ς, Σ.: Προσ-φυγὰ 74, σ. 148. — Χ α ρ ω ν ἰ τ η ς, Β.: Ἀπὸ τῆς «Δροσοσταλίδες», σ. 202. — Χ ρ ἰ σ τ ο φ ἰ δ ῆ ς, Ἀ.: Φθινόπωρο 1973, σ. 91. Χ ρ υ σ ἄ ν θ η ς, Κ.: Ἐξομολόγησι, Ἐπίγραμ-

μα στὸν Νικόλα Λούη Λοτζου, σ. 1, Κύπρος 1974, σ. 25, 1974: ἤρθαν οἱ βάρβαροι στὴν Κύ-προ, σ. 108, Ἡ μαύρη μπαλλάντα τῶν Κυπρίων ἐγκλωδισμένων, σ. 137, Μετὰ τὸ σιμβάν, σ. 157, Πέντε ποιήματα, σ. 189, Ἐ, ἐσεῖς οἱ μετέπειτα, σ. 244, Ὀμορφιά (Mansfield), σ. 280, Ἡ πολυ-κατοικία, σ. 292.

Ποιήματα μεταφρασμένα στ' ἀγγλικά ἀπὸ τὸν J. Gaist: τῶν: Κ. Παάτσου, Κ. Καρυωτάκη καὶ Γ. Ἀθάνα, σ. 12, Γ. Βαφόπουλου, σ. 47, Τ. Παπατσώνη, σ. 86, Κ. Βάρναλη, σ. 111, Γ. Ἀθάνα, σ. 149, Γ. Βαφόπουλου, σ. 181, Κ. Στεργιόπουλου, Κ. Χρυσάνθη καὶ Κ. Καρυωτά-κη, σ. 264, Γ. Βαφόπουλου, σ. 310.

ΔΙΗΓΗΜΑ

Ἄ ν τ ε ρ σ ε ν, Χ.: (μετ. Μιχ. Μαρχ-θεύτη) Ὁ λόφος τῶν ξωτικῶν, σ. 191. — Β ο κ κ ἄ κ ἰ ο (μετ. Γ. Χατζηκωστή) Οἱ χίλιες καὶ μιὰ νύχτες τῆς Ἀλατιέλ, σ. 134. — Γ λ ἔ ζ ο ς, Π.: Ἡ «Ομόνοια», σ. 240. — Ἐ π α μ ε ἰ ν ὠ ν δ ἄ ς, Σπ.: Τὸ τυφλὸ ἀγέρι, σ. 210. — Ζ α κ χ α ἰ ο ς, Στ.: Τὸ ταξίδι, σ. 166. — Κ υ θ ρ ε ὠ τ η ς, Ἰ.: Σὲ μιὰ παλιά πολιτεία, σ. 214. — Λ η δ ρ α ἰ ο ς, Κ.: Τὸ ἔγκλημα τοῦ Τάκη Κυνηγοῦ, σ. 204. — Μ π α κ ν ἄ κ η, σ.: Τὰ τραῖνα, σ. 64. — Π α σ ι α ρ ὀ δ ῆ ς, Μ.: Ὁ Παπα-Ταμῆνος, σ. 290. — Π ι ε ρ ἰ δ ῆ ς, Γ.: Προσκαρτερία, σ. 278. — Π ε τ ρ ῆ, Τ.: Ἰπτάμενοι δῖσκοι, σ. 298. — Π ο υ λ χ ε ρ ἰ ο υ, Κ.: Ἡ πικραμιγδαλίτσα, σ. 201. — Σ ι α τ ὀ π ο υ λ ο ς, Δ η μ.: Ἀρξαμέ-νης ὀρθότης καὶ ἐνενοσθητὸς Ὀλυμπιῶδες, σ. 252. — Τ ρ ἰ α ν τ α φ ἰ λ λ ο υ, Κ.: Πλοῖο ἐλ-ληνικὸ στὴν Καρχηδόνα, σ. 28. — Χ ρ υ σ ἄ ν -θ η ς, Κ.: Οἱ ιστορίες τῶν μνημῶν, σ. 216.

ΔΟΚΤΜΙΟ, ΜΕΛΕΤΗ, ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΟ

Β α φ ό π ο υ λ ο ς, Γ.: Ἑλλάδος Περιήγησης β', σ. 161. — Gaist, J.: Ἡ ἡλικία καὶ ἡ ἐποχὴ μας, σ. 95, Τὸ παντελόνι, σ. 176. — Ἴ ω α ν ν ῖ δ ῆ ς, Γ.: Ποιήματα τοῦ Ν. Β. Ζωμαδάκη, σ. 2. — Ἴ ω ά ν ν ο υ, Μ.: Θεατρικὴ κίνηση στὴν πόλιν τῆς Ἀμμοχώστου ἀπὸ τοῦ 1898-1952, σ. 83. — Κ λ η ρ ῖ δ ῆ ς, Ν.: Παιδικὰ περιοδικὰ στὴν Κύπρο, σ. 211. — Λ ο ῖ ζ ῖ δ ῆ ς, Ρ.: Μουσικὲς καὶ ἀρμονικὲς βάσεις τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, σ. 98 καὶ 141, Γιορτὲς τῆς ἀνοίξεως στὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα καὶ ὁ ρόλος τῆς μουσικῆς, σ. 258 καὶ 300. — Μ α ρ α θ ε ὄ τ ῆ ς, Μ.: Κυπριακὸς Σύνδεσμος Παιθικοῦ-Νεανικοῦ Βιβλίου, σ. 205. — Μ ι χ α η λ ῖ δ ῆ ς, Κ.: Ἡ ἱστορία καὶ τὸ νόημα τῆς, σ. 231. — Π α ν α γ ῖ ὡ τ ο υ, Ν.: Κ. Χρυσάνθη «Θεομαχίες» καὶ τὰ «Γενέθλια τοῦ Δία», σ. 72. — Π ε ρ ν ἄ ρ ῆ ς, Ἀ.: Ὁ Ἄγγελος Βάζας καὶ ἡ Κύπρος, σ. 69. — Χ α τ ζ ῆ κ ω σ τ ῆ ς, Γ.: Ὁ Βοσκάκιος, τὸ «Δεκαήμερο» τοῦ Βοσκακίου, σ. 129. — Χ ρ ι σ τ ο φ ῖ δ ῆ ς, Ἀ.: Ἡ σιωπὴ καὶ ἡ πράξη, σ. 245. — Χ ρ υ σ ἄ ν θ ῆ ς, Κ.: Τ ἀ ζ ο ν ἔ τ τ α τοῦ Σχμο Μενάρδου, σ. 38, Τὸ θέατρο στὴν Κύπρο κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, σ. 51. — Τρεῖς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Μ. Καλομοίρη, σ. 168, Ἡ κυπριακὴ λαϊκὴ παράδοση μέσα στὴν παιδικὴ λογοτεχνία τῆς Κύπρου, σ. 198, Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος καὶ ἡ θέση του, σ. 266.

ΣΧΟΛΙΑ, ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ, ΜΝΗΜΕΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ :

Β ρ ἄ χ α ς, Φρ.: Βίας Μαρξίδης, σ. 275. — Κ α π α ρ ῆ ς, Σ.: Χορωδία Ἐθνικοῦ Ὁδείου, σ. 114. — Ν ι κ ο λ ἄ ο υ, Κ.: Ἀγγελικὴ Πιερίδου, σ. 20. — Ὁ ρ φ α ν ῖ δ ῆ ς, Ν.: Ἐλευθερία καὶ πειθαρχία, σ. 311. — Χ ρ υ σ ἄ ν θ ῆ ς, Κ.: Μπαίνοντας στὸν 15ον τόμο, σ. 18, Διαπίστωση, σ. 49, Ἐνας νεοελληνιστὴς μὲ ἦθος, σ. 51, Τὸ Θεατρικὸ Μουσεῖο τοῦ Ν. Νικολαΐδη, σ. 87, Cyprus Today, σ. 88, Ἡ Κυπρία στὴ συγγραφὴ θεατρικοῦ ἔργου, σ. 113, Ὁ πνευματικὸς κόσμος τῆς Κύπρου, σ. 114, Κ. Βάρναλης, σ. 118, Θέ-

ση μας ἡ Ἑλλάδα, σ. 151, Ὁ ἐκπαιδευτικὸς, σ. 151, Ἀπὸ περιοδικὰ, σ. 152, Ἐνα ποίημα τῆς Μυρτιώτισσας γιὰ τὴν Κύπρο, σ. 185, Τὰ ἀπνευματικὰ τεύχη τοῦ περιοδικοῦ «Κριτικὰ Φύλλα», σ. 185, Τζέλλα Λίπμαν, σ. 228, Ἡ δραστηριότητα τοῦ πρέσβη κ. Μ. Δούντα, σ. 268, Ἐνα ποίημα τοῦ Roussel, σ. 268.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ :

Β α σ ι λ ε ῖ ο υ, Κ.: Ἀ. Στυλιανοῦ, σ. 187. — 9 α δ ῆ, Δ.: Α. Φαντάξη, σ. 50. — Iannelli, M.: Κ. Χρυσάνθη, σ. 20, Ἀ. Περνάρη, σ. 269, Ἡλ. Σιμόπουλου, σ. 269, Μ. Αυγίζου, σ. 270. — Θ ω μ ἄ, Ἀ.: Κρ. Ἀθανασούλη, σ. 270. — Κ ρ α ν ῖ δ ῖ ὡ τ ῆ ς, Ν.: Γ. Σάντη, σ. 50. — Κ υ θ ρ ε ὡ τ ῆ ς, Ἰ.: Τ. Ζάππας, σ. 119, Ἰφ. Χρυσοχοῦ, σ. 186, Χρ. Ζιτσαίας, σ. 270, Δ. Ζαδέ, σ. 315. — Ὁ λ υ μ π ῖ ο υ, Κ.: Ἐκδόσεις Ἐκπαιδευτικῆς Ραδιοφωνίας, σ. 232. — Τ σ ο υ λ λ ῆ, Ἐ ἶ ρ.: Ἄνοιξη, σ. 231, Γ. Πολιτάρχη, σ. 232. — Χ α ρ α λ α μ π ῖ δ ῆ ς, Κ.: Κ. Μόντη καὶ Α. Χριστοφίδη, σ. 117. — Χ α τ ζ ῆ κ ω σ τ ῆ ς, Γ.: Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, σ. 272, Γ. Δέλιου, σ. 313, ΕΦΣΑ, σ. 314. — Χ ρ υ σ ἄ ν θ ῆ ς, Κ.: Γλ. Μπουμπουλίδου, σ. 23, 88, Π. Παναγιωτοῦνη, σ. 89, Ἰ. Κυθρεάτη, σ. 114, Ἀ. Ἀντωνιάδη, σ. 115, Σπ. Μοσχονᾶ, σ. 116, Ζ. Καρέλλη, σ. 152, Χρ. Ζιτσαία, σ. 186, Ζ. Ἀνούτγ, σ. 187, Κ. Τσάττου, σ. 311, Κ. Στεργιόπουλου, σ. 313.

ΜΟΥΣΙΚΗ: Σ ἰ τ α ρ ο υ, Α.: Νανούρισμα, σ. 225.

ΔΙΑΦΟΡΑ: σ. 18, 19, 89, 118, 231, 233, Μ α ρ α θ ε ὄ τ ῆ ς, Μ.: Διεθνῆς Σύνδεσμος Βιβλίου διὰ Νεαρὰ Πρόσωπα, σ. 229.

ΓΕΝΙΚΑ: σ. 52, 90, 119, 156, 188, 236, 275, 317.

ΠΕΡΦΟΔΙΚΑ: σ. 52, 90, 119, 156, 188, 236, 275, 318.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ: σ. 52, 90, 119, 156, 236, 318.

Γιὰ σᾶς, παιδιὰ

ΜΟΝΤΕΡΝΑ ΕΓΧΡΩΜΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

10 ΤΟΜΟΙ

Σελίδες 4.000, Εικόνες 8.000 Καρτί ἰλλουστρασιὸν

ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΟ ΒΟΗΘΗΜΑ

— Γιὰ κάθε ἐκπαιδευτικὸ καὶ

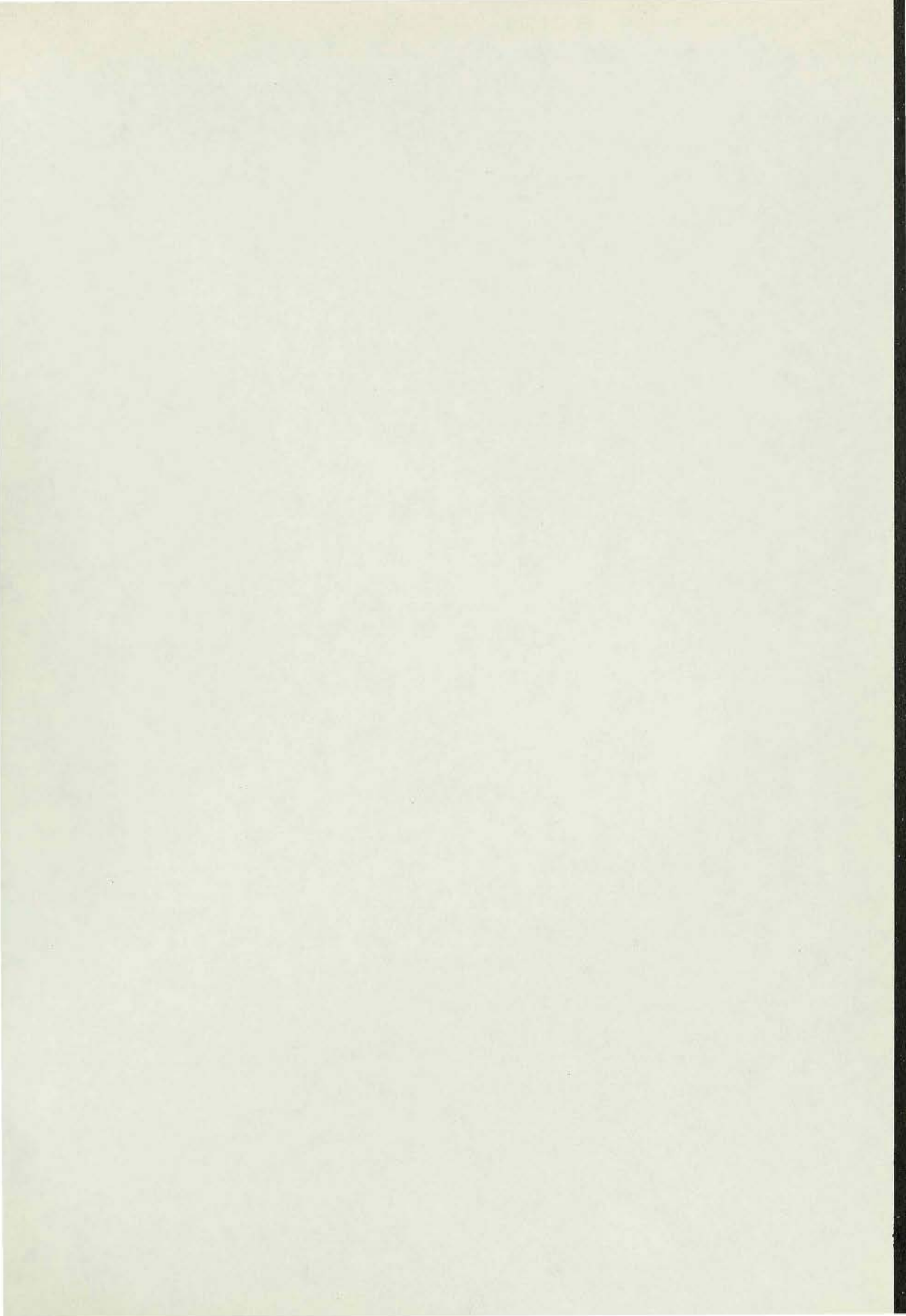
— Γιὰ μαθητὰς Δημοτικοῦ - Γυμνασίου

— ΓΙΑ ΟΛΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ

Μιὰ Ἐγκυκλοπαίδεια πέρα καὶ πέρα ΕΛΛΗΝΙΚΗ
μὲ πάρα πολλὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ΚΥΠΡΟ μας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΥΛΟΣ» Α/ΦΟΙ ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΙ

ΑΘΗΝΑ, Χαρ. Τρικοῦπη 45, Τηλ. 634-508

ΜΠΥΡΑ ΚΕΟ

Η ΜΠΥΡΑ
ΣΑΣ

